

# KORSIKA OCH TUNIS

SKILDRADE I BREF

AF

OTTO J. HJELT.



STOCKHOLM,  
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

KORSIKA OCH TUNIS

SKILDRADE I BREF

OTTO J. HJELT

STOCKHOLM

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG.

1882.

## Förord.

De strödda reseskildringar från Korsika och Tunis, som på följande blad erbjudas läsaren, hafva redan tidigare i nästan samma drägt varit införda dels i finska tidningen Morgonbladet åren 1875—1877, dels i vestfinska studentafdelningens album Lännetär VI.

Det är mig icke obekant, att min aflidne vän Teodor Knös redan utgifvit en samling skildringar från Korsika, hvilka tillkommit under vår gemensamma vistelse i södern. Men då dessa till större delen röra sig på den korsikanska historiens område, under det att mina minnen uteslutande hänföra sig till Korsikas natur och folklif, kan väl häri finnas skäl nog att för offentligheten samla äfven följande teckningar från denna i flere hänseenden intressanta och dock af nordboar jemförelsevis föga besökta ö. Måtte dessa blad, tecknade under stundens intryck och för stunden, mottagas med det välvilliga öfverseende, på hvilket deras efemera natur låter dem hoppas.

Bordeaux den 10 mars 1882.

O. H.

---



## Resebref från södern.

### I.

Innsbruck, 19 juli 1875.

Hvar och en nordbo känner väl till, att de korta, ljusa sommarnätterna, då solen blott för en stund, liksom för att litet blunda, sänker sig bakom horisonten, äro ett privilegium, som endast och allenast kommer Norden till del. Men blott den, som fått lof att utbyta dem mot söderns mörka nätter, lär sig att rätt uppskatta och att — sakna dem. Att så tidigt som kl. 8 på aftonen, då man derhemma ännu länge kan fröjda sig åt aftonsolens ljus, vara nödsakad att i stället antända sin lampa, det vill nästan komma en att tro, att hösten redan gjort sitt inträde, trots almanachans motsatta vittnesbörd. Men om ock skilnaden mellan vinter och sommar i afseende på dagarnes längd här ej är så stor som i Norden, så vet dock äfven sydbon att fröjda sig öfver årets längsta dag. Midsommaraftonen såg man nemligen ock här på alla håll eldar, upptända af alpherdarne, såsom små lysande punkter, blänka på alpernas skogbeklädda sluttningar.

I andra afseenden har dock söderns natur mycket att bjuda på, som man i Norden ej vet af. Uppå den, som första gången ser ett alplandskap, förfelar detta ej att göra ett mäktigt intryck. Om man från Sverige med jernväg närmar sig Norges bergsnejder, så kommer man så oförmärkt till allt högre och högre bergstrakter, kullarna blifva så småningom berg, och dessa växa till allt resligare fjell. Men alperna i mellersta Europa, som tillhöra en senare geologisk tidsålder, öfvergå icke så småningom i ett kuperadt land, utan

den norrifrån kommande ser plötsligt, medan han ännu befinner sig på slättlandet, dem i fjerran resa sina väldiga gestalter öfver horisonten. Den, som ifrån München riktar sin kosa åt Tyrolen och med snälltåg på några timmar genomfar den sydbayerska högslätten, erfår en egendomlig känsla, när bantåget plötsligen rusar in bland de höga bergen, hvilka länge som en vägg tyckts utgöra ett hinder mot hvarje vidare framträngande. Med ens har man förlorat slättens vidsträckta synvidd, och nu ser man blott den trånga, men leende dalen, i hvars botten Innfloden flyter, de höga grönlädda alpsslutningarna, och i fjerran varskar man aflägsnare alper ännu betäckta med skimrande snö. Efter ytterligare några timmars färd längs Innflodens dalsänkning, hvarunder österrikiska gränsen passeras, är man i Tyrolens hjerta, Innsbruck.

För några år tillbaka tog jernvägen slut här. Men sedan 1867 är Brennerbanan, som sammanbinder Innsbruck med Verona och för närvarande utgör den kortaste och mest trafikerade stråkväg för samfärdseln mellan Italien och norra och östra Europa, färdig. Före denna banas öppnande kunde Tyrolens hufvudstad glädja sig åt tusentals turister, som befolkade densamma sommartiden, ströfvade i dess natursköna omgifningar och fylde de stackars tyrolarnes och Innsbruckhotellvärdarnes börsar. Men nu ha tiderna förändrats, till stor sorg för Innsbruckboarne. Många af de norrifrån kommande turisterna resa nu Tyrolens perla stolt förbi, ty — blott några timmars färd ännu söderut — och man är i Italien, på den italienska andelen af alperna, och kan der beundra den rika sydländska växtligheten i dess dalar; man är invid dessa Lago di Garda, di Como m. fl., som utgöra många turisternas högsta förjusning.

Likaledes tager grannlandet Schweiz i afseende å talrikheten af besökande främlingar lofven af det lilla Tyrolen, som dock, hvad naturskönhet angår, mycket väl kan mäta sig med detta. Men felet är, att det ej har lika god klang; det är ej lika modernt att kunna säga sig ha njutit af alpernas skönhet i Tyrolen, som att ha rest i Schweiz.

Der, i Schweiz, är man ju i tillfälle att jemte nju-tandet af dess natur dessutom få nöjet att göra detta i sällskap med alla länders fashionabla verld, att med denna få armbåga sig fram på de vältrampade turist-vägarna, att, uppkommen till någon utsigtspunkt, ständigt få betala för rättigheten att blicka på landskapet och att öfver hufvud blifva af med dugtigt pengar på en kort tid.

Men Tyrolen kan glädja sig åt att år från år se deras antal stiga, som uppsöka det för att der draga nytta för sin helsa. Om sommaren är det den friska, stärkande alpluften, som många sjuklingar förordnas att i möjligast stora doser insupa, och under den kalla årstiden erbjuda Sydtyrolens dalar genom sitt milda klimat många tillflyktsorter (Arco, Gries, det allom bekanta Meran m. fl.) för dem, på hvilka kölden i nor-den kunde verka menligt.

Hufvudstaden i Tyrolen, Innsbruck, har ett i flere afseenden utmärkt läge, kanske skönare än någon annan stad i Europas alptrakter. Mot norr reser sig såsom en oöfverstiglig mur en hög alpkedja med nakna, märkvärdigt formade toppar, från hvilka snön ännu ej fullständigt smultit. Emellanåt, efter någon dags starkare regn, förete de en underbar anblick. När molnen skingrat sig och alpernas gestalter åter bli synliga, ser det ut som någon skulle strött socker öfver dem ur en ofantlig strösked, ty långt ned äro deras sluttningar beströdda med den hvitaste snö, — det har snöat deruppe, medan regn fallit i dalen. Och det bildar en midt i sommaren märkvärdig kontrast att på en gång se denna snö och den leende grönska, som omedelbart vidtager under densamma.

På den motsatta, södra sidan om staden resa sig på några mils afstånd Brenneralps förposter. Men de äro ej höga och deras sluttningar ej branta, hvarföre dessa ock förete en vacker tafla af väl odlade fält mellan här och der ännu qvarstående skogar. En stor mängd snygga, väl byggda byar ligga här, och från hvar och en ser man en kyrkas spetsiga torn höja sig. Det är till dessa byar, dit Innsbruckboarne flykta undan för sommarhettan och söka sig en »Sommerfrisch-

ort». Och bönderna dela naturligtvis gerna med sig af det som här kan bjudas på. En härlig natur att lustvandrade uti, frisk luft och ypperligt vatten har man gratis; en mer eller mindre välbelägen bostad, landtlig kost, god mjölk i främsta rummet m. m. fås mot ganska måttlig betalning. I en sådan by är det som brefskrifvaren valt sin bostad.

Gästfritt, hederligt och arbetsamt är folket, som bor i densamma, liksom i hela nejden. Den samvetsgrannhet, hvarmed de yttre religionsbruket och de många den katolska kyrkans för landtmannen så tidsröfvande högtidsdagar iakttagas, väcker verklig förvåning hos främlingen. Om man kl. 7 på aftonen, då folket redan slutat dagens arbete, vandrar genom byn, så hör man från hvarje bostad ett högljudt sorlande — det är aftonbön, som hålles. Allt gårdens folk har samlats, och med en beundransvärd fart och färdighet och med hög röst läser enhvar den långa raden af föreskrifna böner. Vi må ej störa dem eller visa någon missaktning för hvad som ju hos en och annan väl kan vara förenadt med en verklig fromhet, men en sådan formalism måste dock förefalla den plågsam, som vant sig vid mindre fjettrar för tanken och känslan.

Jag nämnde att hvarje by, såsom vanligt är i katolska länder, har sin egen kyrka, men icke alla af dem kunna skatta sig så lyckliga som kyrkan i denna by. Den hålles i högt anseende, ty den eger såsom en stor dyrbarhet relikerna af två katolska helgon.

För min del hyser jag berättigade tvifvel om dessa bens äkthet, ty om en obetydlig bykyrka kan bestå sig två fullständiga exemplar helgonben, huru skall det då räcka något så när jemnt till för hela den stora katolska världens kyrkor? Antingen ha många af de kanoniserade heliga egt här i världen flere exemplar af respektive kroppar, eller ock ha deras ben efter döden visat prof på en underbar fruktsamhet. Men dylika kätterska tankar aktar jag mig att ens hviska i örat på de gode invånarna i Sistrans (så heter byn), och man må ej förtänka att de emellanåt äro dessa ben med storartade fester.



Jag skall i korthet beskrifva en dylik, som årligen firas och inträffade för några veckor sedan.

Redan flere dagar förut fejades och putsades det utan uppehåll i byn. Vägen, der processionen skulle gå fram, pryddes med grönt och vid densamma upprestes här och der små altaren med någon helig bild, der processionen skulle göra halt och presterne förrätta några ceremonier. Den, som också ej förut skulle vetat af något, fick nog åtminstone till lust och leda erfara det, när den stora dagen väl var inne. Ty redan långt före solens uppgång började ett oupphörligt ringande i kyrkklockorna, ett helt batteri af nickhakar åstadkommo en dånande effekt och till yttermera visso gingo trumslagare omkring i byn för att väcka någon, som ville för länge sträcka på sig. Efter den högtidliga gudstjenstens slut på f. m. ordnade sig det långa tåget och satte sig i rörelse på vägen genom och rundtomkring byn. Främst gingo de äldre medlemmarne af byns manliga befolkning, omedelbart efterträdd af nejdens landtvärnister, som, i full militärisk ståt, ej sparade på sina patroner, utan oafslätligt aflossade salfvor af skott. Bland dem fans en musikår, som icke illa utförde diverse militäriska marscher, medan processionen rörde sig. Allt hvad transportabelt fans i kyrkan, fanor, helgonbilder, heliga skrin m. m. fördes ock i processionen, buret af byns unga qvinnor, som naturligtvis voro på det grannaste sätt utstyrda. En skara af prester bildade medelpunkten i tåget, som slöts af byns qvinliga personal. Det hela bildade ett grant, men långt ifrån högtidligt skådespel, och de oupphörliga skotten från både gevär och nickhakar samt den militäriska musiken bidrogo ej att gifva någon andaktsfull pregel åt festen till de heliga relikernas ära. Huru stor uppbyggelsen deraf var för de deltagande, är för mig omöjligt att afgöra, men att dessa kände sig festligt stämde och att isynnerhet ungdomen hade stort nöje deraf, och det hela dagen, hvarunder festligheterna fortsattes, är åtminstone säkert.

## 2.

Innsbruck den 23 augusti.

I dag vill jag gifva en liten skildring ur det »Alpenleben», som man här kan lefva. En brefskrifvare bör väl ej berätta om likt och olik, som kanske blott för honom sjelf är af mera intresse, men jag tror dock, att någon af mina läsare gerna vill följa en berättelse om en alpvandring, som jag nyligen företog. Säkert är, att för mången blir det också bäst att företaga en sådan färd blott i tankarna, ty i motsatt fall händer lätt, att, om man är fallen för svindel, nedstigandet kan komma att ske i så vådligt tempo, att det är slut med alla reflexioner; eller att, om benen lätt blifva trötta, alla angenäma intryck af färden förintas af motsatta dylika från de värkande lemmarna.

Alpstigningen gälde »Patscher Kofl», en topp på bergsryggen närmast söder om Inndalen och af ungefär 7,000 fots höjd. Färden började den ena dagen på e. m.; natten skulle tillbringas uti en alphydda och följande morgon skulle fortsättning ske till alpens topp. Snart hade vi, min vägvisare och jag, genomvandrat alpens lägsta sluttningar, hvilka sedan uråldriga tider varit förvandlade till åker och äng, men der alpens sidor blefvo brantare, vidtog skogen.

I dessa trakter är denna ganska väl bibehållen och man vet, huru välgörande dess inflytande är på klimatet och särskildt, huru den i betydlig mån kan förebygga såväl de plötsliga öfversvämningarna efter stark nederbörd om sommaren, som ock uppkomsten af de fruktansvärda snörasen om vintern. Men vandraren är tacksam för att skogarna stå qvar, ty de höra i sanning till ett alplandskaps skönaste prydnader. När solen lyste, var det ett härligt skådespel att iakttaga kontrasten mellan granens mörka och lärkträdens ljusa grönska. Af dessa träd bestå skogarna mest. Vår kära finska tall och den ståtliga bröd-tallen (*Pinus lembra*) förekomma blott enstaka. Men uppåt gick det. När skogen här och der glesnade och man kastade en blick ned i den breda Inndalen, som

man hade under sig, märktes huru dimensionerna der ständigt aftogo. Några enskilda byggnader i staden Innsbruck kunde omöjligt mera urskiljas, och de talrika byarna blefvo små fläckar på den brokiga taflan. Det led mot aftonen. Redan begynte det mörkna i dalen, emedan solen drog sig bakom alpkedjan, som begränsar denna i norr, men hit uppkastade solen ännu länge sina strålar, och de aflägsna, ännu högre alptopparna glödde än längre. Intet ljud nedifrån dalen nådde mera upp, endast de såsom hvitt skum nedstörtande bergsbäckarna afbröto med sitt brus stillheten.

En frisk vind började blåsa nedåt längs alpslutningen — ett förebud till klart väder följande dag — och luften blef allt svalare. Termometern, som nere visat 25 gr., stod nu på 13 gr. Snart hördes alpherdens jodlande. Gångstigen förde oss fram till dennes bostad, »die Sennenhütte». Jag såg två små kojor. Den ena erbjöd tak öfver hufvudet för boskapen, den andra, stående vid sidan af en brant och ej en smula ståtligare, för boskapens vaktare och för dem, som, liksom vi nu, begära gästfrihet för en natt. Alpherden, »der Senner», en ståtlig, ung tyrolare, bjöd oss välkomna och vi stego in i den lilla kojan. Den egde i sanning ej många af kulturens uppfinningar för bekvämlighet, men, när det gäller, kan man komma till rätta med otroligt litet deraf. En friskt flammande eld upptändes i ett hörn af hyddan. Golfvet kunde ej brinna, ty det bestod af bara marken, och taket antändes ej heller, utan genomsläppte röken ganska bra. När vi tagit plats vid brasan, när den enkla måltiden förtärts med god smak och herden tändt sin pipa, blef samtalet snart lifligt, och jag längtade alls icke efter ett hotells komfort. Alpherden berättade om sitt lif här uppe. Om våren, när gräset börjar sticka upp, drifver han boskapen uppåt, och här vallar och sköter han den hela sommaren samt fabricerar ost och smör af mjölken. Blott någon gång i månaden lemnar han sitt eremitlif och stiger ned i dalen för att påminna sig om, huru andra menniskor ha det och att sjelf en gång åter ha det som de. Men först om hösten drifver han åter boskapen ned, och om vintern, då hög

snö betäcker hans sommarhydda, ser han sig om efter någon befattning, som han åter vid vårens inbrott kan lemna. Vår herde kände nog till världen på andra sidan om sin alp och ett och annat äfven från andra sidan Tyrolens alper, och främlingen fick besvara många frågor om, huru människorna bo och lefva i hans hemland.

När det led mot natten, uppsöktes sofställena. Dessa voro belägna tätt under takåsen ofvanpå en i bakre delen af kojan gjord af plankning, förvaringsrum för mjölken och dess produkter. Hård var ej bädden, ty den utgjordes af hö, qvaf var ej luften, ty genom hålen i taket kunde t. ö. m. stjernorna blicka in, och de kyliga fläktarna, som trängde sig fram, fick man vänja sig vid på bästa vis. Redan tidigt följande morgon väcktes vi på ett mycket egendomligt men fullt naturenligt vis. Getterna, som troligen tyckte, att deras vårdare njöt för länge af sömnen, började bearbeta kojans väggar med sina horn, och de modigare hoppade ifrån branten på taket och utförde der några gymnastik-numror, hvilka voro af en ljudelig effekt. Jag var blott rädd att genom takspringorna till morgonhelsning få ta emot en get- eller bockfot.

Solen höjde sig åter öfver alpens rygg, och toppen, som skulle bestigas, vinkade till fortsatt vandring. Sedan vi inväntat en nedifrån dalen kommande tillökning i sällskapet, hvaribland ock medlemmar af det täcka könet, som ej fruktade litet besvärligheter för nöjet af en alpbestigning, bar det åter af uppåt. Snart tog den redan till buskar förkrympta skogen slut och marken betäcktes af ljung och den härliga alprosen (Rhododendron), som dock tyvärr redan var nästan utblommad. Senare utgjorde mossa och någon tumshög alpväxt den enda vegetationen. Klättrande öfver branter och klippor, hunno vi äntligen målet. I och med detsamma vidgadës synkretsen ofantligt genom att de nejder, som alpryggen hittills dolt, nu blefvo synliga. Jag ämnar ej försöka att med ord, som dock alltid skulle vara intet sägande mot verkligheten, måla den tafla eller skildra de intryck, som man har på en så upphöjd plats. Blott det vill jag

säga, att, seende de oerhörda massorna af bergsryggar och toppar, så långt ögat kunde nå åt alla håll, kunde man för ett ögonblick, men blott för ett, inbilla sig från masten af ett fartyg skåda öfver ett stormupp-rördt haf, der icke ens skummet på böljornas toppar saknades. Ty på många håll såg man bergens hjessor höljda i snö och väldiga gletscher liggande emellan dem. Med ögat kunde man följa Inndalen ända till den 10 sv. mil aflägsna bayerska gränsen, der floden kröker sig åt norr. Innsbruck, några mindre städer och otaliga byar sågos, såsom på en plankarta, kringströdda i dalen och såsom ett ljust band slingrade sig floden längs densamma. Åt andra håll öppnade sig smala men täta dalar, och närmaste alp bakom tycktes vara helt nära och inbjuda till att genast företaga en alpbestigning n:o 2. Men om vi skulle försökt på, skulle nog dalen blifvit djupare och bergets höjd större än det syntes. Och vi gjorde väl klokast i att, sedan vi njutit nog från denna alp, företaga återfärden, lem-nande försöket af så mycket klättringar på en gång åt medlemmar af t. ex. »Oesterreichischer Alpenverein», som troligen bestå sig bättre ben, än vi. I motsatt fall hade jag kanske ej mer ens orkat underteckna dessa rader.

## 3.

Innsbruck den 16 sept.

Passionsspelen i Oberammergau torde, till namnet åtminstone, icke vara alldeles obekanta för mången af mina läsare. För de flesta torde också den betydelse, det religiösa elementet haft för uppkomsten af vår tids sceniska konst, vara bekant, och jag ämnar ej inlåta mig på det kapitlet. Jag vill blott redogöra för mina intryck under ett besök vid detta års Passionsspel, och jag tror, att det för mången kan vara af intresse att höra något om dessa i vår tid enstaka stående och i flere afseenden märkvärdiga dramatiska föreställningar. De äro dock ej så alldeles ensamma i sitt slag, ty i det katolska Tyskland anställa bönderna ännu här och der,

ehuru sparsamt, likartade, men som ingalunda kunna, allraminst i ryktbarhet, täfla med dem i Oberammergau.

Denna ort är en liten by i en täck högdal mellan Sydbayerns föralper. Befolkningen sysslar icke mycket med jordbruk, men fuskar desto mer i konstnärernas yrken. Under nio år af tio äro de träsnidare och bildhuggare, och deras arbeten, religiösa föremål, galanterivaror och leksaker, ha i senare tider, sedan en af deras konung bekostad slöjdskola börjat verka, uppnått en utsökt finhet och elegans. Men det tionde året utbytes mejseln mot koturnen och hela befolkningen deltagar ifrigt i utöfningen af den dramatiska konsten. Sedan århundraden hållas der sålunda hvar tionde år dessa ryktbara spel. De sista voro 1870 och 71, — de upprepades nemligen också 1871, emedan blott ett ringa antal främlingar under krigsåret infunnit sig såsom åskådare.

Egentligen skulle väl således intet passionsspel förekomma förrän 1880, men af en speciel anledning, kanske ock för att förtjena litet deremellan, har byn också detta år satt i gång uppförandet af ett dylikt. Denna anledning är följande. 1870 åsåg Bayerns konung passionsspelet, och för att gifva sina trogna undersåtar i Oberammergau ett evärdeligt minne deraf, har han i denna sommar skänkt dem ett storartadt monumentalt konstverk, afsedt att uppställas på en, byn dominerande, kulle. Konstverket, utfördt af en af Münchens mest firade skulptörer, Halbing, i en inhemsk marmorart, framställer Kristus på korset, med Maria och Johannes stående nedanför. Gruppen, 40 fot hög, är ypperligt utförd och måste varda af storartadt effekt, sedan den blifvit uppstald. Vid mitt besök, den 5 sept., var den ännu ej det, men jag var i tillfälle att beundra figurerna, nyss dit transporterade, hvar för sig. Det är nu, för att betyga sin erkänsla och fira denna kungliga skänk, som Oberammergauborna öppnat sin teater.

Vid de vanliga s. k. »stora passionsspelen» uppföres alltid samma stycke. Föreställningarna räcka från morgon till qväll och hållas hvarje söndag under sommaren och hösten. Men nu bjöds på något

nytt, på ett religiöst-dramatiskt stycke, kalladt »Die Kreuzesschule», författadt af byns pastor enkom för denna säsong. Nu är att märka, att Oberammergauborna äro ej litet stolta öfver att deras teaterprestationer vunnit ett sådant rykte och att tiotusentals åskådare under sommarens lopp infinna sig. Deras bypatriotism tillåter derföre ej, att någon utom byn boende må få någon andel i äran. Deras herr Pfarer är och har i årtionden varit ledare af det hela; han var ock nu teaterförfattare, dessutom regissör och direktör. Byns skolmästare har dels komponerat, dels efter Händel och Mozart arrangerat musiken, inöfvat körerna och, om jag ej misstager mig, leder han ock orkestern. Skådespelarne utgjordes af byns ungdom, och man sade mig, att hvar och en af byns unga personal på ett eller annat sätt är använd vid uppförandet.

Representationen skulle nu räcka endast tre timmar, men då tilloppet af skådelystna var större än teatern kunde inrymma, och då det spelas blott om söndagarna, gafs både för- och eftermiddag föreställningar. Från alla håll hade långa tåg af vagnar fört resande till orten, dit någon jernväg ännu ej leder. Snart sagdt alla Europas nationer voro representerade. Byns värdshus kunde inrymma blott en del af dem, som anländt, och resten fick logis i bondgårdarna. Mången fann det ock vida intressantare att bli herbergerad, den ene hos Adam, den andre hos Abraham, Petrus, Judas o. s. v.

Men det gäller derför att ej försinka sig vid anskaffande af biljett. Sedan detta lyckats oss, inträda vi i den till det yttre och inre tarfliga teaterbyggnaden, inredd i likhet med en vanlig sådan. Denna torde inrymma flere tusen personer, och hvarje plats blir upptagen. En stor del af publiken utgjordes af allmoge, mången deribland iklädd de brokiga, gammalbayerska nationaldrägterna. Bland mängden af resande var ock kronprinsen af Tyskland, som med mycket intresse åsåg det hela.

Medan vi vänta på föreställningens början och orkestern, som spelte ganska medelmåttigt, utför en uvertyr, må vi studera programmet eller textboken. Den upptager innehållet af stycket, samt utförlig text till kören och solopartierna. Dramat sönderfaller i en prolog och sex afdelningar eller akter, och hvarje sådan innehåller framställningar ur såväl gamla som nya testamentet. Taldramats handling är tagen ur det förra, då deremot händelserna ur det nya framställas blott i tablåer. Vid de stora passionsspelen är förhållandet tvärtom och hela Kristi lidandes historia från intåget i Jerusalem till uppståndelsen är dramatiskt utförd. Gången af hvar och en af de sex akterna i detta stycke är följande. Först framställes (i handling) någon episod ur det gamla testamentet, en sådan, som har en förebildlig betydelse. Så framställes t. ex. i fjerde akten Abraham underkastande sig Guds befallning att offra sin son. Sedan ridån gått ned, framträder kören, som här har samma betydelse som i de grekiska tragedierna, nemligen att, stående på åskådarens och hans tids standpunkt, fästa uppmärksamheten vid det, som försiggår på scenen, samt göra förklaringar och reflexioner deröfver. En stämman från kören förtäljer i en epilog, huru förebilderna i det gamla testamentet i det nya fått sin uppfyllelse. Derunder går ridån åter upp och visar (i tablå) den händelse ur detta senare, som i det förra anses kunna ega sin förebild — i denna akt Kristus, lidande i Gethsemane. Kören med solostämmor uttalar nu den kristnes uppfattning och känslor dervid, och slutar, sedan ridån åter fallit, med en uppmaning att följa de lärdomar, som åsynen deraf bör gifva. Kanske jag, utan att behöfva anses vidlyftig, må antyda innehållet af akterna. 1:sta akten framställer Kains hat mot Abel; i tablån fariseernas agg mot Jesus. 2:dra akten: Kains brodermord; Judas inför höga rådet gör upp förräderiet. 3:dje: Melchisedeks offer; nattvardens instiftelse, arr. efter Leonardo da Vinci. 4:de: Abraham tager emot befallningen om Isaks offrande; Jesus i Gethsemane. 5:e: Abraham offerar Isak; Jesus på korset. 6:e: Josefs upphöjelse; Kristi uppståndelse.



Författaren hade ej illa, hvad af textboken kunde slutas till, löst sin uppgift, och jag var blott nyfiken att se, huru skådespelarne och sångarne skulle lösa sina. Dessa voro ju sådana blott sedan några veckor tillbaka och hade kanske aldrig sett andra, verkliga aktörer utföra roller. Men jag blef förundrad, då föreställningen började, att se, med hvilken fin, naturlig instinkt många af de bibliska karaktererna träffades. En del af hemligheten låg väl just deri, att dessa voro bibliska och således för de spelande bekanta redan i deras barndom, men den största delen låg väl deri, att de så att säga voro skådespelare af traditionen, att de i sin ungdom åsett en tidigare generation uppträda på tiljan och sjelfva tänkt sig in i att en gång få göra detsamma. De spelade med allvar, värdighet och hängifvenhet, fjeran från all affektion. Ett undantag gjorde Sara, mindre deremot sjelfva Eva, som tycktes tänka för mycket på att behaga publiken; för resten gjorde hon sin sak väl. För alla utföllo rollerna likväl ej så alldeles väl.

Med en synnerlig talang voro personerna valda i anseende till anletsdrag och röst, för att återgifva de respektive karaktererna. Så voro t. ex. Kristus, Petrus, Judas m. fl. af en underbar likhet med de bilder, man vanligen ser. Drägterna voro för det mesta omsorgsfullt lämpade efter tiden, i hvilken det spelades, och öfverhufvud så praktfulla och dyrbara, att man skulle förundra sig deröfver, om det ej vore bekant, att byn af bayerska kungen erhåller ansenliga bidrag till dem. Af särdeles effekt voro den första människofamiljens gestalter i djurhudar, Melchisedek och Abraham i österländsk prakt, Josef och hans hoffolk i fornegyptiska drägter. Anakronismer funnos dock äfven. Såväl Abrahams krigsfolk som de romerska krigsknektarne påminde starkt om tyska sådana i medeltiden, hvilket tog sig väl komiskt ut.

Tablåerna ur nya testamentet voro väl ordnade och af storartad effekt. Jag tror, att styckets författare i estetiskt hänseende träffat det rätta, då han ej framställt händelserna derur i exeqverande handling, ty att försöka återgifva t. ex. Kristi gudomliga per-

sonlighet måste för såväl författaren som skådespelaren anses för en uppgift, som ej kan lösas.

Kören hade sin plats på prosceniet, men delade sig och drog sig något åt sidorna, när ridån gick upp vid tablåerna. Rösterna voro väl inöfvade och de manliga särskildt ganska vackra. Jag föreställer mig, att skolmästaren redan i skolan leder undervisningen i sång med hänsyn till att i framtiden kunna prestera sångare för passionsspelen. De spelande gjorde sig all möda att vid uttalet använda högtyska, men modersmålet, den bayerska folkdialekten, stack ofta fram. Så hördes: »es ischt» i stället för ist, »nit» i stället för nicht o. s. v.

Publiken lyssnade tyst och andaktsfullt; vid föreställningens slut applåderades det. Jag tror, att mången bland den katolska allmogen i sanning var uppbyggd deraf. På mig gjorde det hela ett djupt intryck, som ej stördes af någon tanke, att de spelande ej med allvar skulle betrakta sin sak.

Dylika föreställningar skulle, om de gäfves i ett icke-katolskt land, af naturliga och sanna skäl förefalla hvar och en anstötliga, kanske vidriga, men i ett katolskt, der ju sjelfva gudstjensten är af så dramatisk karakter och der religionens sanningar nästan endast genom symboler tränga till sinnena, är förhållandet annorlunda. Och med hänsyn till dessa omständigheter anser jag, att man ej kan uttala förkastelsesdomen öfver dem.

Naturligtvis beprisa och gynna katolikerna i Bayern dessa spel på det högsta. I en för Oberammergauborna utgifven skrift om den nya ofvanför omnämnda korsfästelsegruppen heter det: »Midt i denna för hvarje hjerta med menskliga känslor äckliga öken af gudlös otro och i denna sedeslöshet, som fräckare än någonsin bröstas sig, står som en inbjudande oas, såsom ett enstaka rike af »from sed och gudsfruktan» en ringa, men älsklig by (Oberammergau), bebodd af en kärnfrisk, äkta bayersk befolkning, hos hvilken otrons dödade andedrägt ej förmått utsläcka den sanna katolska trons glimmande veke». Detta må nu gälla som prof på, huru man från den ultramontana sidan kan be-

römma allt hvad katolskt är, och huru man bedömer allt annat.

## 4.

Arco, Sydtyrolen d. 9 Okt.

Jag skulle förutsätta det omöjliga, om jag trodde, att mina ärade läsare skulle känna till denna lilla ort. Det är i allmänhet skolgossarna, som kunna skryta med geografiska kunskaper, åtminstone när lexan nyss blifvit inpluggad, men också de skulle härvidlag blifva i sticket. Om jag minnes rätt, upptaga våra geografiska läroböcker, såsom städer i Tyrolen, Innsbruck och Trient. Och det kan vara ganska nog, ty de äro de största af många små, och Arco är nästan den minsta af alla. Men den är lyckligt placerad mellan vindskyddande berg, och solen påstås mindre ofta än annorstädes vintertiden krypa bakom molnen, så att i afseende på mildt klimat ingen annan ort i Österrike och Tyskland kan utvärda en jmförelse. Och därför finna värme- och helsosökande här en asyl för den kalla årstiden. För resten gör trakten med skäl anspråk på att anses naturskön. På ringa afstånd synes Garda-sjöns himmelsblå vatten mellan majestätiska alper. Man kan naturligtvis ej här ännu tala om Italiens evigt blå himmel, emedan gränsen mot *la bella Italia* går en smula söderut och man således blott på afstånd kan se upp till dess himmel. Men denna lär ej taga det så noga med de jordiska råmärkena, utan visar samma sin skönhet ock öfver denna ort.

Egendomligt är att från utlandet, der den rent nordiska vegetationen ännu herskar, komma in i den sydländska, italienska naturen. Brennerbanan är den äldsta och var länge den enda af de (numera 2) jernbanor, som klifvit öfver den kolossala skiljomuren mellan Tyskland och Italien. Mödosamt förer lokomotivet den resande uppåt, än öfver svindlande djup, än längs branta klippväggar, och än genom dessas inre, till banans högsta punkt, Brennerpass,

som redan af romarne befors. Här, på 4,500 fots höjd, kännas de kalla fläktarna från närbelägna isfält. Men derpå rullar tåget i full fart nedåt. Ingen ånga behöfs, blott bromsarna ha fullt upp att göra. Landskapet förändrar mer och mer sitt utseende, och när man hunnit ned i den breda, bördiga Etsch-dalen, ser man en fullkomligt sydländsk natur. Hvarje odlingsbar fläck på bergssluttningarna är upptagen af vinrankan, och högre upp ses skogar af kastanje-träd. De odlade fälten likna mera trädgårdar, än åkrar, men enligt mitt tycke vinner landskapet ej derpå i skönhet. I rader stå mulbärs- eller frukt-träd, och från träd till träd slingrar sig vinrankan, bildande sålunda långa häckar och mellan dem upptages jorden af majs, grönsaker m. m. Den älskliga, lugna anblick, som ett åkerfält erbjuder, kan den brokiga mångfalden af ett dylikt fält ej skänka. Här i Arco uppträder redan olivträdet, bildande stora skogar på skyddade bergssluttningar. Tillverkningen af olja är en vigtig näringsgren. Likaledes har hvar och en, som eger en jordtäppa, mulbärsträd och uppföder silkesmaskar, hvilka kokonger sedan säljas till spinnerierna. Citronen och orangen ha ock här de första ännu temligen nordliga odlingsplatserna.

Men intet sköter dock landtmanen med större omsorg och vid intet fäster han större förhoppningar, än sitt vin. På en del orter har vinodlingen nästan urartat till svindel och utträngt all annan. Sydtyrolen förser också såväl landskapets norra del, som andra delar af Österrike med vin. De bättre sorterna deraf äro mycket angenäma, alla litet sura. Redan Virgilius besjög dem

Et quo te carmina dicam

Rhætice? Nec cellis ideo contende Falernis,

och våra tiders Tyrolare hålla dem gerna utför struparna.

Mången af de vinodlande bönderna säljer ej sin produkt åt vinhandlande, utan gör sjelf långa resor för att afyttra varan. Han begifver sig redan under sommaren åstad till vintörstande trakter och öfverenskommer med någon värdshusvärd om priset på

den väntade vinquantiteten. Och vanligen gör han en god affär. Icke sällan händer sedan, att han på återvägen gör den visa reflexionen, att en god sak gerna kan göras två gånger och därför säljer han det blifvande vinet en gång till åt någon annan. Och sedan, när vintiden är inne, skapas mera på följande sätt. Sedan drufvorna pressats, och presskaret blifvit tömdt, blandas deri vatten, socker och sprit och sedan inläggas de redan utpressade drufvorna, för att ge åt brygden färg och hvad de ännu möjligen ha kvar af vinsmak. Och nu hålla vintörstande kunder på värdshuset vackert till godo dermed. Ännu konstigare lär det gå till hos de större vinleverantörerna.

Vinskröden nalkas nu sitt slut. Detta år blifver i hela södra Europa, likasom ock 1874, ett rikt vinår. Två goda vinår efter hvarandra höra eljest till sällsyntheterna. Gamla krönikor förtälja om ett vinår under medeltiden, så rikt, att man lät det gamla vinet rinna ut ur faten, för att få rum för det nya, då tunnbindarna ej hunno förfärdiga tillräckligt nya fat. Men i våra dagar finnes det nog af toma tunnor och buteljer. Förbrukningen af vin i drufvans hemländer är ock oerhörd. Frankrike producerar i vanliga vinår 70 millioner hektoliter vin, men blott 20—25:deln deraf föres ur landet. Från Italien utföres än mindre. På många orter förslår produktionen ej ens till för eget behof.

Södra Tyrolen är icke blott i afseende på natur, utan ock i afseende på folk rent italiensk. Italiensk är folktypen; så ock språket, bildningen, seden och lefnadssättet. Man skulle ej veta af Österrike, om man ej såge militärens uniformer; också embetsverkens språk rättar sig här efter befolkningens nationalitet. De bildade sky ej att öppet bekänna sina politiska sympatier för Italien, och pressens organer ha en tydligt partikularistisk anda. Landtbefolkningen deremot är österrikiskt sinnad, såväl af vördnad för gammal häfd, som af fruktan för tyngre skattebörd under konungarikets spira. Men man erinras ock om Italien och om södern öfverhufvud af många

mindre angenäma företeelser. Den stora skilnaden mellan hög och låg, rik och fattig gör sig tydligt märkbar. Hos den lägre befolkningen framträder ett drag af trälaktighet i skick och väsende, som forna dagars trældom lemnat kvar, och det gör, att den ytterliga tienstaktighet och ödmjukhet, hvarmed de bättre lottade bemötas, förefalla den dermed ovane plågsamma. Såväl i byar som i städer stå husen tätt packade vid de smala gränderna, och man önskade sig gerna en dugtig snufva, för att ej behöfva påminnas om den från söderns städer oskiljaktiga egenkapen, att vara höljda i smuts.

Den stora mängden af lättjefulla, som ropa på ens gifmildhet, larmet af månglare och åsneskriket äro allt mindre angenäma saker, som man får lof att vänja sig vid.

## 5.

Ajaccio, d. 15 november.

Jag skulle säkerligen gå för långt om jag påstode, att ingen, hemma från vårt land, från vår aflägsna vrå på Europas motsatta kant, någonsin besökt Korsika, denna vilda, men sköna ö i Medelhafvet. Men helt visst är dock antalet af finnar, som beträdt dess jord, ytterst litet. Möjligen ha finska sjömän någon gång gjort haveri vid dess klippiga kuster eller sökt en nödhamn i någon af dess många vikar och sålunda gjort ett nödtvunget besök på ön. Men aldrig har väl något bref härifrån varit offentliggjordt hos oss. Om jag derföre, också på sätt och vis nödtvungen till en vistelse här under årets kallaste tid, då och då sänder en skildring eller notis från detta i många afseenden intressanta land, så skola de kanske icke sakna allt intresse.

Allt, hvad man vanligen vet eller föreställer sig om Korsika, är: att det är en klippig ö, som bebos af halfvilda människor, hos hvilka gästvänskap och blodshämnd, vendetta, öfvas och för resten äro djerfva banditer; vidare vet man, att Pasquale Paoli der mo-

digt kämpat för sitt lands frihet, att Napoleon den förste är född der, och att det är bonapartisternas fristad och förlofvade land. Mången nästan ryser vid tanken på denna ö, och hyser ej vänligare känslor mot dess folk än fordom filosofen Seneca, när han, af kejsar Claudius hållen härstädes i en långvarig fångenskap, beskref det sålunda:

Prima est ulcisci lex, altera vivere raptu, tertia mentiri, quarta negare deos.

D. v. s., korsikanarens främsta regel är att hämnas, hans andra att röfva, hans tredje att ljuga och hans fjerde att vanhelga gudarna. Men Seneca led uppenbarligen af dåligt lynne, der han satt instängd i sitt (ännu kvarstående) torn eller ha kanske korsikanarne något förbättrats sedan dess, ty i deras karakter finnas många goda, tilldragande sidor, och den resande har åtminstone intet att frukta af ett besök i deras land. Hvad nu må vara orsaken, har Korsika dock varit den måhända minst besökta af alla Medelhafvets öar, oaktadt dess naturskönhet och historiska minnen. Under de sista åren har förhållandet dock ändrats och denna tid på året åtminstone hemtar hvarje ångbåt från kontinenten en stor mängd främlingar. Se här orsaken.

Man vet, huru många tusen bräckliga från Europas norra hälft draga åt södern för att under vintern söka värme och sol. Det är det bekanta Nizza och hela kuststräckan söder om Sjöalperna, Riviera di ponente, som hittills nästan ensamt mottagit den stora strömmen sådana. Men om ock mången af dessa för vinterkölden flyktande främlingar inbillat sig att der få njuta af en ständigt mild temperatur, så får han dock erfara, att också der ges en tid, om ock blott för några veckor, då han får kanske frysa mer än under sina egna, stränga vintrar. I de mot drag och köld illa försedda boningshusen, der den nordiska kachelugnen blir ett kärt minne och en from önskan, får han då låta tänderna skramla af köld, och den bröstsjuke börjar än värre att hacka med sin hosta. Dertill kommer den fruktade mistralen, en kall nordvestvind, som under mars månad regelbundet hemsöker dessa

trakter. Det är därför läkarne söka efter än sydligare, varmare, till kurorter lämpliga platser, till hvilka de skulle kunna skicka sina patienter. Italienska halfön erbjuder ej några sådana, hvilka i större mon skulle öfverträffa Rivieran i afseende på klimat. Siciens klimat har att bjuda på ett utmärkt sådant, men öfverhufvud på en så ringa komfort, att de resande äro högst få, som der försökt tillbringa sin vinter. Och tills vidare ha banditerna der mycket större glädje af främlingarna, än tvärtom. Den enstaka ön Madeira i Atlantiska oceanen skulle vara mera besökt, om icke der grasserade en svår, inhemsk sjukdom bland de långväga främlingarna, — hemsjukan. Algier och Egypten ha ock varit föreslagna och försökta, men jemte andra fel lida de af det, att vägen dit är ganska lång.

Visserligen gäller detta ock i någon mon Korsika, men der är man dock ännu på europeisk mark och förbindelserna med kontinenten äro både täta och snabba. Ajaccio, öns hufvudstad, den yngsta af de klimatiska kurorterna, har så många fördelar i afseende på klimat, komfort och sociala förhållanden, att denna ort med fullt skäl kan anses motsvara de loford, som egnats densamma.

Det var en tysk, dr Biermann, som först hittade vägen hit, för 10 år sedan. Sjelf fann han här sin helse och i en utmärkt skrift öfver Ajaccios betydelse fäste han läkareverldens uppmärksamhet vid denna ort. Ajaccioborna sjelfva blefvo förtjusta öfver att deras lilla stad väckte uppmärksamhet och grepo med ifver an dess förskönande, anläggandet af promenader, inrättandet af hotellpensioner m. m. för de väntade gästerna, naturligtvis med tanken fäst på den lilla nätta mängd af franska guldmynt, som dessa lemna efter sig. Några år tilltogo kurgästernas antal i stor progression. Men kriget förorsakade ett stillestånd, som gjorde att hotellvärdarnes affärer gingo bakåt, men de förstå att taga skadan nu igen.

I korthet må jag väl nämna något om Ajaccios klimat. Temperaturen är, såsom ofta på öar, af en stor jemnhet. Under årets kallaste månad, januari, är medeltemperaturen 10<sup>o</sup>, och på dagen, under den tid



kurgästerna taga sina promenader, 15<sup>o</sup>. Snö är en stor sällsynthet. Det har ofta händt, att medan man i Algier vandrat i quartershög snö, och de franska soldaterna, under marscherna mot öknens vilda stammar, blifvit, frusna af köld, liggande vid vägen, har man i Ajaccio njutit en behaglig värme. Skilnaden mellan dag- och natt-temperatur är ock mindre, än i södern vanligen är fallet. Ännu vid denna tid har det varit så varmt, att man ofta blifvit frestad, att under natten hålla fönstren öppna, om det ej gälde att utstänga moskiternas blodtörstiga skaror. Ajaccio anses vara den klimatiska kurort i Europa, der talet om en evigt klar himmel mest närmar sig att vara en sanning. Ofta medan digra regnmoln skocka sig inåt landet och hänga vid bergens sidor, samt utåt hafvet likaledes töcken och moln synas, har här varit klart solsken, och jag har ofta iakttagit, huru, ju närmare vinden drifvit dem mot golfens inre, destomer ha de upplöst sig och det hotande regnet uteblifvit. Till detta, i så många hänseenden ovanliga klimat, finnas flere orsaker. Staden ligger vid norra stranden af en bugt, som blott lemnar åt de varma S. och S. V. vindarne ett dämpadt tillträde. Och de väldiga bergsterrasser, som erbjuda skydd mot nordens vindar, uppfånga tillika dessas fuktighet under form af regn och snö, så att himlen hålles klar och atmosfären mild, också när nordan blåser.

Om Ajaccio ej kan bjuda på de nöjen och förströelser, som i de stora städerna och t. ex. Rivierans kurorter stå till buds, och därför ej är egnad för dem, som ställa helsans återvinnande i andra rummet, så kan denna ort täfla med hvilken annan europeisk som helst i att kunna erbjuda främlingen tillfälle till promenader i en storartad natur. Denna innefattar både ett alplandskaps och en kusttrakts skönheter, och dertill har man en varm, alltid grönskande, nästan tropisk vegetation. Ställa vi vår promenad uppåt kullarna, som omgifva en del af staden, så för vägen oss genom vingårdar och alltid gröna olivskogar; här och der ses lundar af citron och orangeträd, för närvarande belastade med frukter. I trädgårdarna stå rosorna i full

fägring; kaktus och agave, som frodas yppigt, och palmerna med deras vida kronor ge åt det hela en tropisk, afrikansk prägel. — Den förnämsta promenaden sträcker sig längs hafsstranden ut med golfens norra sida. Jag har ej besökt Neapel, men kompetenta resande försäkra att Ajaccios läge vid en hafsbugt af sköna och storartade former, som inneslutes af höga bergssträckningar, ej har något att afundas denna verldsberömda stad. Men jag ämnar ej uppehålla mig vid att söka återge en så sällsynt tafla man från denna promenad får skåda. Här lustvandrar hvar och en, som både vill njuta deraf och derjemte insupa de milda men uppfriskande fläktarna från Medelhafvet. Isynnerhet om söndagarna är här lif och rörelse. Då trängas stora och små, rika och fattiga om hvarandra. Vid stranden roar man sig med att fiska och plocka snäckor och ostron. Ofta komma stadens skolgossar hit ut klassvis, företrädda af sina lärare, hvilka alla äro svartklädda prester, men de anse sig dock ej för goda att deltaga i gossarnas lekar och spel, sedan dessa spridt sig omkring på klippor och kullar. Men den qvinliga ungdomen, som får sin uppfostran i en af en nunneorden inrättad anstalt, måste, då den någongång får röra sig utomhus, hela tiden hålla sig i en sluten trupp. Och de dokklädda nunnorna vakta hjorden omsorgsfullt, att ingen må blicka för mycket åt höger eller venster, hvilket allt tager sig både sorgligt och löjligt ut. — Men på hafvet går det lifligt till. Der äro korallfiskarna, hemma från Neapel, ifrigt sysselsatta i sina båtar. Segel- och ångfartyg plöja vågorna, några lemna Ajaccios hamn, troligen lastade med vin eller olja, medan andra styra kurs mot densamma och införa från kontinenten — förnämligast från Marseille — hvad Korsika behöfver af dess produkter. Och der upptäcka vi en af dessa snabbgående postångare, som derjemte hemta oss främlingar hvad vi af allt mest längta efter — bref och tidningar från hemlandet. Och nu sedan den lagt till vid kajen och postväskorna blifvit förda till ort och ställe, vill jag bege mig att klappa på luckan till franska republikens postkontor för att få ut hvad mig till-

hörer och i stället räcka in detta mitt långväga och långa bref.

## 6.

Ajaccio d. 20 Dec.

I mitt senaste bref talade jag om Ajaccios herrliga klimat, om dess betydelse, såsom en ypperlig vinterstation för nordiska kurgäster. I detta afseende hör dess namn till nu- och framtiden. Men det lilla Ajaccio har en betydelsefull plats i det förflutnas häfder och på verldshistoriens stora teater spela de första scenerna ur nutidens största dram derstädes.

Hvar och en vet, blir åtminstone påmint derom af blotta namnet Ajaccio, att det var i denna stad, den mans vagga stod, som, först obemärkt och lik hvar och en annan, sedan svingade sig upp till en plats, derifrån han dikterade sitt lands, ja halfva verdens öden, som hade nog af furstekronor att skänka både åt bröder och systrar, men som till sist fick, nog välförtjent, begrunda fursteglansens tomhet och förgänglighet och hvars historia liknar en otrolig saga från långt förflutna tider. Och här i Ajaccio, der minnena af Napoleon ständigt möta vandraren, känner han sig uppmanad att dröja vid och genomtänka denna saga.

Visserligen kan ett besök på dessa ställen, der Napoleon föddes och växte upp, icke frammana samma känslor, med hvilka man skulle dröja i betraktandet af en ort, der någon af mensklighetens sanna heroer sett dagens ljus och utvecklat sig till menskelig storhet, till ett lif af välsignadt arbete för det menskliga framåtskridandet. Och jag vill i sanning värja mig för misstanken att i någon mon hysa en beundran för Napoleons personlighet; tvärtom har jag aldrig läst hans historia utan en känsla af djup afsky för hans karakter och handlingar. Ty hans storhet, hvori bestod den, om ej i att med list, våld och mord hafva höjt sitt eget jag till herskare öfver flera folks frihet, än någon före honom? Hans snille, om ej i att skick-

ligare, än någon, förstått använda såväl mensklighetens högsta idéer, som sämsta passioner i sin egoisms tjänst, först utgifvande sig för frihetens apostel och förkämpe, men sedan, när den blifvit honom till besvär, liknöjdt trampande den under fötterna? Hans lof har visserligen sjungits af ett af vapenärans falska glans förbländadt folk, men historien har fällt sin oväldiga dom och i den instämmer numera hvarje nykter betraktare af mensklighetens öden och hvarje vän af det sannas och rättas seger, äfven om han råkar vara fransman.

Om ock Napoleon sålunda ej var någon stor man, så var han dock såsom världens störste revolutionär en märkvärdig man, och hans minne dör väl aldrig. Är det då att förundra sig öfver att detta uppfyller Ajaccio, utgör så att säga dess själ, hvari staden lever och har sin varelse? Vandraren på dess gator läser redan i deras namn hans historia. Här ha vi place Bonaparte, här place Letitia, der Cours Napoléon, rue Napoléon, rue Fesch (Napoleons onkel), rue du roi de Rome, Boulevard du roi Jérôme o. s. v. Jag bjuder läsaren att följa på en promenad längs dessa gator och dröja vid de minnen, som derur tala. Och skola vi framför allt besöka stadens väl märkvärdigaste byggnad, Casa Bonaparte, bonaparteska familjens hus, der Napoleon såg dagens ljus.

Alltså. Låtom oss börja vår promenad!

Vi befinna oss på place Bonaparte, förut kallad Place du diamant. Här befinner sig en ryttarstaty af Napoleon I, omgifven af sina 4 bröder-konungar, stående. Han öfverblickar det vida hafvet, golfen, som här visar sig i all sin skönhet och hvars vågor dåna mäktigt strax invid. Man kunde tro sig ännu förnimma ekon af kanonernas dån från de många Napoleons slagtningar, till hvilka snart sagdt alla länder omkring detta samma haf varit vittne. Från diamantplatsen leder åt norr Cours Napoléon, Ajaccios boulevard des Italiens, genom staden. Men vi vika åt öster och komma till place du marché, der en marmorstaty af Napoleon är uppställd, omgifven af en präktig vattenkonst och en anläggning af alltid gröna tropiska

växter. Denna är en konsularstaty. Iklädd den romerska togan står han, med blicken vänd mot hamnen, och håller i handen ett roder, som hvilar på ett jordklot, — en lämplig symbol för ö-sonen, som, styrande bort från sin ö, en dag skulle styra världen. Inskriften lyder: "åt kejsar Napoleon hans fädernestad d. 5 maj 1850 i andra året af Louis Napoleons presidentskap". Vid denna statys historia förknippar sig följande händelse, som karakteriserar folkets blinda vördnad för det napoleonska namnet.

Den goda staden hade länge bemödat sig om att få en bild af sin store son. Och när engång familjen Bonaparte skickade till en korsikansk adelsman en Ganymedes' byst, och denna uppäckades på stranden tog folket Zeus' örn för Napoleonernas moderne kejsarörn och Ganymedes sjelf för Napoleon I, och fordrade att konstverket skulle omedelbart uppställas på torgplatsen på den omnämnda fontänen, så att det en gång skulle få se honom ibland sig i marmor. Detta gick väl ej an, men stadens municipalråd fick lof att skynda sig att anskaffa den staty, som nu står der, hvilken för resten är ett medelmåttigt arbete, af Laboureur. Från denna plats gå vi genom trånga gator till stadens minsta, men märkligaste plats. Vi läsa i ett hörn af den stilla nu till trädgård förvandlade platsen, "Place Letitia" och uppå ett hus, som eljest ej erbjuder något märkvärdigt, denna inskrift: "Napoléon est né dans cette maison le 15 Août 1769".

Förgäfvdes klappa vi på, ty huset står öde och tomt med tillspärrade luckor, men en gammal qvinna från huset näst intill kommer med dess nycklar och för oss genom rummen. Dessa äro visserligen rymliga och vackra och bära vittne af att ha tillhört en ansedd adlig släkt, men möblerna äro till största delen borttagna och huset ger genom sin tomhet intrycket af ett grafkapell. Mycket finnes ej, som påminner om den familj, som bodde här. Man visar Napoleons mors, Letitias, rum, och der bland annat den soffa, på hvilken denne hennes son kom till världen och den bärstol i hvilken hon bars hem från kyrkan, d. 15 aug. 1769, öfverraskad af känslan att denna hennes

stund var kommen. I det rum, der Napoleon som yngling bodde, ser man knappt annat än några sönderslagna stolar.

Som sagdt, nu är huset öde, men i föreställningen skådar man det i den sköna Letitias tid, då det befolkades af en talrik familj och glänste bland de förnämsta af Ajaccios adliga hus. Och man känner sig manad att i tanken genomgå den märkvärdiga mans historia, som är utgången härifrån och särskildt den del deraf, som rör sig i hans födelsebygd Korsika, ehuru hans historia då ännu ej var detsamma som en bit verldshistoria.

I detta hus är det, som den unge ädlingen, advokaten, Carlo Bonaparte hemtar sin 14-åriga, sköna gemål, Letitia Ramolino. Det är under en för Korsika stormig tid. Korsikanarna hafva under Pasquale Paoli hämnats sin förtryckares, republiken Genuas, månghundraåriga orättvisor och afskuddat sig dess ok, men blott för att förlora sin sjelfständighet till Frankrike. Den 9 maj 1769 afgöres detta Korsikas öde i slaget vid Ponte Nuovo. Carlo Bonaparte, Paolis förtrogne, vill först dela dennes öde och gå i landsflykt, men blifver benådad och hade knappt återvändt till Ajaccio med sin gemål, när hon föder sin andra son, Napoleon, d. 15 augusti. Denne är alltså fransk medborgare ända från sin födsel. Som gosse visar denne ett obändigt, äregirigt lynne och en oemotståndlig lust för krigaryrket. Han är alltid anföraren i Ajaccio ungdomens militäriska lekar och i hemmet är han sina syskons tyrann. Äfven senare, som yngling, är hans vilja ofta bestämmande för familjen. Korsikas eröfrare, Marbeuf, är den, som skaffar honom inträde i militärskolan i Brienne. Derefter slutar han sina studier i Paris 1785; vid 16 års ålder, men redan en skarpt utpräglad karaktär, anställes han som officer vid regementet i Valence, men vistas dock mycket i Ajaccio. Ännu är han korsikanare af själ och hjerta, brinner af längtan att kunna likna Paoli och att få hämnas sitt land, mot Frankrike. När revolutionen utbryter, se vi honom med lidelse hänge sig åt dess idéer; han är den ifrigaste talaren i Ajaccios klubbar och med

sin broder ledare för den revolutionära demokratin på Korsika. Men han känner sin tid. Uppsägande den korsikanska patriotismen sin lydnad, drifver honom hans äregirighet att tjena Frankrikes fana. När, 1791, två bataljoner skulle uppställas på Korsika och soldaterna sjelfva välja sina chefer, intrigerar han, allt hvad han kan, att svinga sig upp till en sådan plats. Nu se vi honom resa omkring, hålla tal, utdela pengar, värfva röster; han sofver icke och är mera upprörd nu, när han eftersträfvar majorsrangen vid nationalgardet i Ajaccio, än han skulle vara, när han går emot konsulatet eller kejsaredömet. Han lyckas och gör sina första krigiska erfarenheter under en expedition mot Sardinien, som dock utfaller alldeles olyckligt.

Men nu inträffa händelser, som drifva honom in i verldshistorien. Paoli, som 1790 blifvit återkallad från sin landsflykt, bedrifver vid denna tid planer att lösgöra Korsika från Frankrikes öfvervalde och ge det en mera sjelfständig ställning under Englands protektion; han sätter sig snart i öppen fiendtlighet mot nationalkonventet, och nästan hela landet hyllar sig till honom. Napoleon, hufvudman för det franska partiet, fattar nu den bittraste fiendskap mot Paoli och får befallning att angripa dennes anhängare och försvara franska republikens rätt. Men han skördar inga lagrar på Korsika. Han misslyckas, öfverges af sina soldater, och, räddande med möda sitt lif, lemnar han med sin familj som en flykting sitt land. Nu, i Frankrike börjar lyckan att stå honom bi och han svingar sig högre och högre upp. Sitt land besöker han blott en gång ännu, vid sin återkomst från Egypten, 1799. Sittande om natten ombord på sitt fartyg, ankradt utanför Ajaccio, genomläser han med ifver de tidningar från Europa, man kunde anskaffa honom och här fattar han sitt beslut att gripa det roder, hvarmed han skulle styra såväl Frankrike, som sedan halfva verlden. Sedan ilar tanken med hast på hans verldshistoriska bana, på hans segerrika, men bloddrypande tåg. Hans familj kommer sig före i verlden. Sjelf är han en europeisk kejsare, hans bröder konungar och hans systrar furstinnor och drottningar. Men se-

dan stupar jätten, bindes och föres till Elba. Härifrån kan han i fjerran vid horisonten se sin hemöskonturer. Kanske detta ger honom krafter att åter resa sig och återtaga sin kamp, men blott för en kort tid, ty han störtar åter och S:t Helena blir hans obehagliga fängelse.

Hans storhet och makt äro förbi, och världens urverk går utan den korsikanska ösonens tillhjälp. Omgifven af landsmän, korsikanare, slutar Napoleon sina dagar.

Men vi ha länge dröjt vid dessa hågkomster, som hans fädernehem uppväcker hos den besökande, och vi skola ännu uppsöka ett minne, som det napoleoniska namnet eger i Ajaccio, nämligen familjen Bonapartes grafkapell.

En resande, som år 1852 besökte Korsika, berättar, att han i Ajaccios katedral fann Letitias stoft hvilande i en sarkofag, utan all marmor, konst eller prakt, men smyckad med en kejsarlig krona af förgylldt träd, och med fransar af silfverpapper. Det var en medvetlös ironi, en tragisk enkelhet. Napoleon III tyckte väl, att detta dock var något simpelt och gaf befallning om uppbyggandet af en värdig hvilstad för sin farmor. Rue Fesch för oss till detta grafkapell. Det utgör södra flygeln till en stor, monumental byggnad, som till öfriga delar är uppbyggd och skänkt till staden af kardinal Fesch (Letitias halfbror), en man, som Ajaccio i alla tider skall ihågkomma som sin förnämste välgörare. I förbigående sagdt inrymmer denna byggnad stadens collège (gymnasium), ett bibliotek, museum, tafvelsamling m. m. Vid inträdet i kapellet blifva vi öfverraskade af dess sköna och värdiga arkitektur och inredning. Uppå en marmortafla läses, att Letitia Ramolino hvilat här. Här ligger alltså den engång så unga, glada och fåfänga adelsfrun i Ajaccio, som ej anade, att det var kejsare och konungar, som hon födde, men som vid sin död säkert ej kände sig lyckligare, än andra mödrar, hvars barn icke gjort så mycket buller af sig.

Vi ha nu sett de minnen Ajaccio har af sin ryktbare son. Två gånger har Frankrikes tron innehaft



af Napoleon, men om vi fråga, hvad de gjort för det land, för den stad, som födt dem, hvar de varaktiga verk finnas, hvarmed de under sin regering ihågkommit dessa, så få vi intet svar. Sedan den förste Napoleon lyckligt och väl hunnit till maktens höjder, har han, såsom alla uppkomlingar, icke gerna erinrat sig den obemärkta plats, der hans vagga stod. En gång, som kejsare, när en korsikanare föreställes för honom, frågade han tort: »Nå hur går det på Korsika, mörda korsikanarna allt ännu hvarandra?» På S:t Helena erinrade han sig dock ofta sitt land. »Jag tänker med fröjd på dess sköna trakter, på dess berg, jag erinrar mig ännu den doft, som de utandas. Jag skulle förbättrat mitt sköna Korsikas lott och gjort mina medborgare lyckliga, men omhvälfningen har kommit och jag har ej kunnat utföra mina planer.»

Men när det är för sent, är det lätt att skryta med sin goda vilja. Hvarför ej verka, medan tid är?

Också af Napoleon III blef Korsika, Ajaccio glömdt, åsidosatt. Ajaccioboerna äro likväl alltför hänförda af det napoleonska namnet för att de skulle klandra eller se några fel hos sin stads stora söner. Och de äro till större delen troget hängifna deras dynasti och hoppas i sina innersta hjertan på ett tredje kejsardömes snara ankomst, under Napoleon IV, då alla deras drömmar om Korsikas storhet skola gå i fullbordan.

Må blott icke, o I goda, men lättrogna Ajaccier, edra förhoppningar blifva grymt gäckade!

## 7.

Ajaccio, 12 januari 1876.

Solen har ännu icke höjt sig öfver Bastelicas bergsrygg, på andra sidan om Ajaccios vida golf, men man ser att det icke kan räcka länge innan den skall gjuta sin glans öfver hela nejden. Himlen är klar; icke en enda molntapp skönjes vida omkring, som skulle kontrastera mot den djupblå rymden och bryta solens första strålar i morgonrodnadens färger.

Blott inåt landet ser man likasom en bädd af moln, ur hvilken Korsikas jätte, Monte Rotondo, höjer sin breda, evigt hvita hjessa. Och der Monte d'Oro visar sina resliga, kraftiga former, hänga några skyar längs sidorna, medan de snöklädda topparna afteckna sig mot horisonten. Redan skimra dessa belysta af solen, i en klar guldfärg, men härnere varar skuggornas välde ännu en god stund. Nästan spegellugn är golfens blå yta; endast här och der krusas denna af en lätt morgonvind. Icke ens den vanliga dyningen brusar mot stranden, ty hafvet har i flere dagar ej upprörts af någon vind. Luften är frisk och angenäm. Ehuru termometern torde visa + 12 gr. är det godt att vara försedd med en lätt öfverrock, åtminstone till dess solen gått upp och med en otrolig fart uppvärmt luften. Strax skall den väl höja sig öfver bergets kam derborta, ty en lätt dimslöja, som lägrat sig öfver denna, bryter dess strålar med en bländande glans. Kullarnas toppar på denna sidan golfen belysas redan och vi kunna iakttaga, huru skuggorna efter hand draga sig allt lägre och lägre, tills hela nejden badar sig i solens ljus. Och Medelhafvets vatten lyser af denna utsökta färg, som Dante beskriver såsom: color dell'oriental zaffiro.

Det är ännu så stilla på många gator i den landtliga staden, att småfoglarnes qvitter från olivlundarna ofvanför kan urskiljas. Korsikanaren älskar morgonsömnens och om han ej måste annat, återtar han sitt arbete först sedan solen står högt. Utom militärrekryterna, som exerceras på Place Bonaparte från tidigt på morgonen hela dagen, se vi ännu blott en och annan person befolka gatorna, någon forkarl, som sömnigt och trögt vandrar bredvid sin än trögare dragåsa eller någon »bonne», som ställer sin kosa till torget. Fiskrarna förstå dock att draga nytta af morgonstunden och äro i full verksamhet att aftvinga hafvet dess skatter. På afstånd kunna vi se dem draga sin not längs stränderna, hvarefter bytet lastas i båtar och föres till staden. Det säljes genom månglerskor i en särskild saluhall. Må vi stiga in dit, för att se, hvilka goda saker Medelhafvet bjuder på. Vid ingången stå kor-

gar, fyllda med taggiga sjöborrar, hvilkas hårda skal skyddar ett kött af romligt utseende och af en smak, liknande ostronens. Sådana finnas ock, samt musslor, men stora äro de ej, knapt en tum i diameter. Vidare se vi bläckfiskarna, hvilkas oformliga utseende skulle synas mig förtaga all aptit, och om hvilka jag för resten ej har någon aning, huru de tillredas. Sedan komma i ordningen fiskarnas talrika härar, ordnade i korgar och bevakade af försäljerskor, som utbreda sig i loftal öfver varans godhet. Förgäfves eftersöka vi våra gamla bekanta, gäddan, abborren, strömingen o. s. v. Men i stället finnas här andra sorter, och i sanning, Korsikas fiskar äro ej att förakta. Så tyckte ock romarna i tiden, och ehuru de aldrig gjorde någon slaf af den stolta korsikanen, så prunkade Korsikas fiskar beskedligt på deras bord. Sjelfva Juvenalis beprisar dem. Här se vi den lilla sardinen, som, simmande i olja, når till och med Finska vikens kuster, der den bekanta makrillen, vidare hafsålar, rockor, rödfiskar, hvitlingar och många andra. Den vackraste och den delikataste af alla är murenan. Några steg härifrån föra oss till de större hallarna, der säd, frukter, grönsaker m. m. utbjudas, dels af landtfolket sjelft, dels af månglerskor. Der går det lifligt till alla förmiddagar, men om söndagarna är det stor marknad, och man kan ha mycket nöje af att betrakta folklivet och rörelsen der. Men innan vi nu gå in, må vi skåda på det, som utbjudes utanför på gatan. Längs trottoarerna sitta qvinnor, som sälja allehanda. En del utbjuder den korsikanska jagtens byten, nästan endast småfoglar, som stekta knappt utgöra en munsbit. Den anmärkningsvärdaste af dem är en svart fogel, merle corse, en trast, hvars kött af myrtenbuskens frukter, som den förtär vintertid, får en smak och en parfym, som kontinentens läckergommar ej kunna betala nog högt. Också utföras härifrån sådana »merles» många tiotusenden hvarje vecka. Der har en annan en mängd höns till salu. Dessa ligga på marken, som det synes, döda, bundna med fötterna tre och tre, men när hon lyftar upp dem för att visa oss, huru stora och feta de äro, så märka vi, att de arma dju-

ren nog äro vid lif, ty ögonen åtminstone kunna de röra, och de tyckas fråga, om det ej snart skall bli handel utaf och de snart få mista sina hufvuden. Ett grymt behandlingssätt af djuren är, tyvärr, mycket allmänt på Korsika, och det nämnda är blott ett ytterst svagt drag deraf; men hvarje dag är man i tillfälle att se mycket grymmare bevis på råhet, särdeles vid behandlandet af lastdjuren. Men i ett annat gatuhörn se vi en annan liten bagatell. En qvinna befriar för alltid något af de nyssnämnda hönsen från livvets plåga och en annan drar skinnet af ett litet lam, för en köparens räkning, som blott vill ha köttet. Sådana små nyssfödda lam och kid ligga dödade, i »långa banor», längs trottoaren, i en slagordning, lika så god som trots något kejslerligt gardes. Bataljen med dem kommer att levereras endast med knif och gaffel, och de blifva säkert besegrade. Och dock göra de kanske mera nytta åt menskligheten, såsom föda åt folk, än all »kanonmat» tillsammans tagen.

Må vi inträda i hallarna. I en af dem sitta månglerskor, stolta matronor, och hålla grönsaker och frukt till salu. Färska grönsaker af alla slag samma dag skördade från trädgården, — det står ej att fås i januari månad hemma i Finland! Fruktar finnas af många slag. Men intet lyser så i ögonen, som de massor af guldglänsande oranger, som nu, sedan drufvorna tagit slut, upptaga hedersrummet på fruktmarknaden. Här talas behjelpigt franska, men i hallen bredvid der landtfolket utbjuder sina varor, höres blott den italienska dialekten. Den talas mer eller mindre ren, allt efter huru nära staden resp. person är bosatt. I och närmast omkring tala de obildade en jemmerlig rotväliska, och för öfrigt börjar ock franskan att vinna mer och mer terräng. Der se vi en landtman komma med sin åsna, lastad med kastanjer i säckar af getskinn. Många ha kommit före honom, och derinne stå, spridda på marken, dylika säckar, med allehanda produkter, och en människomassa söker sig fram mellan dem, tränges omkring dem, köpsläende med hög röst. Här kunna vi få se goda typer af det korsikanska landtfolket. Männens mörka hy, svarta skägg

och skarpa anletsdrag ge dem ett banditligt utseende, särdeles när dubbelbössan är hängd öfver axeln, men oaktadt det finnes någonting stolt, oafhængigt, i deras väsende, så finnes der ock godmodighet, ja hjertlighet. Korsikanaren har af gammalt rykte om ärlighet, men såsom ofta är fallet i närheten af städer, har ock här en falsk kultur verkat demoraliserande. Egentlig stöld förekommer sällan, men en viss bedräglighet i handel och vandel får man ofta erfara. Och en främling isynnerhet må ha ögonen öppna, att ej betsmanets vigt helt behändigt skjutes på orätt streck, eller att för en vara af honom fordras dubbelt mer än af andra, eller att han vid vexling får icke gångbart mynt i handen, ty franska och italienska och t. o. m. spanska mynt finnas om hvarandra och vissa gälla ej mera. — Qvinnorna äro högljudda och vilja ej blifva ense om handeln. Det är nästan omöjligt att uppfatta några ord af de strömmar, som flöda utför deras läppar, men så lär det vara öfverallt i verlden på torgen, äfven der ej en korsikansk rotvätska talas. Men åtbörderna förstår man dess bättre, och man måste beundra den säkerhet och uttrycksfullhet, som ådagaläggas i denna del af den deklamatoriska konsten. Särdeles när en vänlig känsla skall uttryckas, kan man hänföras af den finhet, värdighet och det behag, som korsikanskan, dessutom ofta försedd med ädla, vackra anletsdrag, utvecklar i sina rörelser. Detta är något som nordbon nästan alldeles saknar. Qvinnorna bära ofta en duk, mandile, som omgifver hufvudet som en slöja och döljer håret fullständigt. Om ej just vackert, så tager detta bruk sig högst originelt ut, och antikt är det, ty på etrusiska vaser ser man qvinnogestalter afbildade med sådan hufvudbetäckning. Många bondqvinnor ha sina kläder af ett inhemskt tyg, panno corso. Men andra, särdeles de yngre, kläda sig mindre nationellt, men en smula mera parisiskt. — Knappt något af hvad som gemenligen finnes på våra torg hemma, ses här. Kött, smör, m. m. säljas blott i butikerna. Här finnas nästan endast frukter. Kastanjer framförallt. De utgöra, jemte mjölken från getterna, bergkorsikanarens nästan enda nä-

ring och i Ajaccio förbrukas mycket kastanjer af den fattigare befolkningen. Vidare se vi säckar med valnötter, mandlar, delikata äpplen och päron, fikon, rusin, något dadlar m. m., allt till priser, som äro en bråkdelen af våra i Finland. Men säd, nemligen hvetet och korn, ses ytterst litet. Ajaccio tar nästan allt sitt behof deraf från Marseille.

När vi nu sålunda undersökt innehållet på torget, så kunna vi se en god illustration af Korsikas föga utvecklade kultur och korsikanarens ringa arbetshåg. Ehuru ön skulle kunna producera säd långt utöfver behofvet, så måste den nu från kontinenten införa större delen af hvad som förbrukas; och ehuru dess lyckliga klimat skulle kunna framalstra en mängd tropiska kryddor och göra det till Frankrikes Ceylon, så produceras deraf ej ett spår, utan — Korsikas införsel är tredubbelt så stor som utförseln. Att plöja och bråka med jorden är för korsikanaren alltför besvärligt. Det är beqvämare att, sedan några fruktträd blifvit planterade, i lugn åse huru solen för intet bringar frukten till mognad, att sedan sälja den för högsta möjliga pris åt främmande köpmän, att lefva godt af pennin-garna så länge de räcka, och — att vara fattig som förut.

Men solen har stigit högt på himlen. Den friska luften och åsynen af så mycket njutbara saker ha stegrat aptiten. Det är déjeûner-dags och vi må nu gå att undersöka huru Ajaccios hotellvärdar förstå att tillreda allt detta. Vi skola finna, att det franska inflytandet åtminstone här vid lag angenämt nog gör sig märkbart. *Donc, bon appétit et au revoir!*

## 8.

Ajaccio, d. 10 februari.

När jag har läst väderleksbulletinerna från Helsingfors, som ofta under denna vinter sett så ut, som t. ex. denna:

Temper. lägsta stånd — 28,5 gr.  
 ,, högsta ,, — 22,6 ,,

så har en ofrivillig kall rysning gått igenom mig och jag har erfarit en känsla af medlidande vid tanken på huru man endast ogera och tvungen af viktiga göromål vågat sig, insvept i en tjock pels, utom dörren; huru de fattiga, som ej ha pels för kölden ute och ej ved för kölden inne, fått lida, men mest har jag velat beklaga de stackars sjuklingarna, som måst sitta inne och ej få ens en mun full frisk luft på flera månader. Huru gerna skulle jag icke vilja, om det blott ginge lika lätt för sig som att skicka detta bref medelst verldspostförbundet, sända helst en enda af våra varma, sommarlika vinterdagar här, då man, utrustad med parasoll, kan vandra omkring vid ett af intet istäcke fängsladt haf, och fågnas af markens lifliga grönska och mandelträdens doft. Men regeln »man kan, hvad man vill» har flera undantag än tillämpningar och detta är säkert godt och väl, om ej för annat, så för att astronomerna må slippa alltför många nya kalkyler. Men hvad jag kan, det är att bedja läsaren att för en kort stund försätta sig från Finlands köld och snö till det sydligaste Europas milda luft och vår.

Vi skola genomströfva trakten omkring Ajaccio, besöka dess fält och trädgårdar och sålunda vinna en liten inblick i Korsikas kultur.

Nordost om Ajaccio, stöta de bergssträckningar, som löpa längs golfens sidor, icke tillsammans, utan landskapet öppnar sig till ett af smärre kullar uppfyllt land, som sträcker sig några mil inåt ön, der de höga bergen åter vidtaga och bilda en vacker fond, men också ett godt skydd mot nordvindarna. I denna dalsänkning flyter floden Gravone, hvilken genom en aqvedukt förser Ajaccio med vatten. Närmast kusten är trakten jämförelsevis en slätt, bördig och väl odlad, och bär namnet Campoloro. Eljest har Korsika intet öfverflöd på slättmarker; den östra kusten är dock något jemnare, men på västkusten nå bergen ända till hafvet. Detta är dock ej orsaken att öns kultur är så i sin linda, ty det finnes nog ändå ofantliga sträckor, som skulle kunna bära ymnigt vin, olja och frukter, utan är det förnämligast inbyggarnas oföre-

tagsamhet och lättja, som bära skulden därför. Jag tror, att Korsika kan jämföras med det på ödemarker rika Finland i afseende på proportionen mellan odlad och odlingsbar jord; men jag är viss om, att dess folk står långt tillbaka för vårt i afseende på flit och sträfsamhet. Alltså är jämförelsen i intet fall smickrande för Korsika och dess folk.

Ogeneradt kunna vi vända våra steg hvarthän vi vilja genom Campoloros vin- och trädgårdar. Det är en god sida i korsikanarens karakter, denna gästfrihet och denna tillförsigt till sin nästas redlighet, som han lägger i dagen. Murar omgifva visserligen här, likasom seden är öfverallt i södern, hvar och ens planteringar, men de äro mera till som råmärken, ty vältrampade spångar föra oss till ställen, hvar vi behändigt kunna stiga öfver muren. Jordlotterna äro ej stora; på hvar och en af dem står ett eller par af gråsten uppförda, hvitrappade hus, några af den mest primitiva beskaffenhet, andra mera villalika. De bebos af vaktaren, som emot halfva inkomsten har vård öfver det hela. Egaren sjelf, som oftast besitter flera dylika jordlotter, räknar sig ej till »folket», bor sällan sjelf ute på landet, utan för ett makligt lif i staden. Vi iakttaga genast att af allt som odlas, intager vinrankan främsta rummet. Vinet är ock jemte olja Korsikas förnämsta exportartikel. Till och med kullarnas mot norr vettande sluttning äro planterade med vin, ty för mycken fuktighet eller för litet sol är aldrig att frukta. Korsika har många eldiga vinsorter, som täfla med Spaniens. På brantare och stenigare mark se vi olivträden planterade. Skörden pågår som bäst. Män ha klifvit upp i träden och piska obarmhertigt löfverket med långa käppar, hvarefter de nedfallna svarta frukterna upplockas.

På en annan af dessa, af lummiga oliver beklädda kullar står ett grafkapell. Korsikanaren vill ej gerna blifva begrafven i offentlig kyrkogård, utan hvarje familj, som vill hafva helst något anseende, bygger sig på patriarkaliskt vis, ett eget grafkapell. Sålunda är hela ön, men mest städernas granskap öfverströdd med



i olika stilar uppförda kapell, som, omgifna af cypres-ser och tårpilar, ge landskapet en egendomlig prägel.

Åkrar påträffa vi blott sparsamt. Före jul skedde sådden mest af hvete, och nu betäcker den vackraste brodd tegarna. På långt håll kontrasterar deras grönska behagligt mot den bruna färg och det ökenartade ut-seende, som anblicken af de skoglösa, sandbetäckta bergssluttningarna erbjuder. I början af juni är säden mogen. Då skördas ock höet; senare växer gräset ej mer; ty den torra jordmånen, den heta solen och britten på regn verka, att all grönska försvinner under sommaren.

Grässets och blomstrens tid är blott under vinter- och vårmånaderna. Och nu är våren sedan några vec-kor inne. Vi se mandelträden blomma i full fart, men löfven ha ej ännu allmänt spruckit ut. De likna på afstånd våra rönnar, när de äro höljda i snö. Man-delträdet är det tidigaste af alla löffällande fruktträd. De öfriga, fikonsträdet, granaten, aprikosen, persikan, päronträdet o. s. v. hålla bättre reda på almanackans årstider och röra ej på sig, förrän denna proklamerat vårmånaden vara inne. I alla fall stå de derigenom i disharmoni med den grönskande marken och blompar-terrerna, som vi finna i de flesta landtgårdar. Der blomma rosor, pelargonier, kamelior, aloe, gladioler m. fl. växter, som i norden pryda våra rum.

Inga af Floras barn tyckas med så stor tvärsäker-het vilja inbilla oss, att de lefva i en evig sommar, som orange- och citronträden. I deras rika, alltid gröna, nu af frukter belastade kronor ses redan blomman till nästa års frukt. Dessa träd trifvas ypperligt på Kor-sika; det finnes af dem plantager med tusentals träd och man kan få se stammar af flera fots omkrets. Utom orangen (apelsinen) och citronen se vi af samma slägte den lilla mandarinen och cedraten (*Citrus me-dica*). Odlingen af denna frukt, som är ömtåligare än de nyssnämnda, har på senare tider blifvit modern på Korsika och är en rik inkomstkälla. Inlagd i salt-lake, som ej förtar dess arom, sändes cedraten till Englands och Frankrikes konditorer, hvilka betala den högt. Den ätes endast insockrad. Blott här och der

upptäcka vi någon dadelpalm, i hvars herrligt formade kröna frukterna nu mognat. På andra orter af Korsika är dess odling allmännare. Marken emellan och under fruktträden upptages af allehanda trädgårdsväxter, alla sådana, som uppe i norden odlas om sommaren, men för hvilka sommarhettan här vore för stark. Jag har gjort den observationen, att ehuru vädret här är varmare än om våren hos oss och ehuru marken är genomvattnad af regn, så framskrider växtligheten dock ojemförligt mycket långsammare än hos oss. Dertill är väl den stora skilnaden i ljus orsaken.

I de flesta trädgårdar kunna vi fästa oss vid ett träd af egendomligt utseende såväl till form som löfverk. Det är den australiska Eucalyptus, det träd, kanske den växt, som väckt det största uppseendet i vårt århundrade. Allmänt bekant är dess egenskap att göra feberalstrande trakter sundare. Många korsikanska patrioter fästa stora förhoppningar vid detta träd i sådant hänseende. Ty det finnes stora landsträckor på Korsika, särdeles de lågt belägna, just de, der Eucalyptus' fordran på ett varmt klimat uppfylles, hvilka under den heta årstiden äro ytterst ohelsosamma, formligen pest-utandande. Invånarne derstädes måste hvarje år under sommaren fly undan malarian upp till bergen, lemnande fälten öde. Häri är naturligtvis ock att se en orsak till den låga kulturen på många trakter. Af Eucalyptus' qvistar, hvilka kunna skördas flera gånger årligen, fås ett värdefullt och redan mycket eftersökt råämne till väfnader. Och häraf kunde säkert uppstå en god inkomstkälla för landet.

Sedan vi genomvandrat de bördiga fälten och trädgårdarna på Campoloro och sett hvilka herrliga produkter Korsikas jord kan frambringa, böra vi ock få se huru landet till största delen af sin areal ser ut, och vi behöfva ej gå långt för att få se landskap af ökenartad vildhet. Nästan hela kuststräckan norr om Ajaccios golf och de bergsslutningar som omgifva Campoloro äro goda prof på en sådan, äkta korsikansk, macchia. Det är bedröfligt att se dessa sandmarker, bevuxna med buskar af några fots höjd, utan träd, utan gräs, ofta utan rinnande vatten. I Schweiz och

Tyrolen vidtager vanligen skogen på de starkare sluttningarna, när man kommit uppöfver slättlandet, men här se vi förgäfves efter ett träd. På flera mils omkrets omkring Ajaccio finnes ingen skog, värd det namnet. Man har lyckligen undanstökat skogssköfplingsfrågan, genom att afhugga tvisteämnet — skogen. Och ännu har ingen kommit på att plantera ny i stället. Kanske derigenom marken skulle kunna förhindras att nå om sommaren den höga grad af torrhet, som nu väsendtligt försvårar all kultur. Vi kunna här påträffa öfvergifna, förfallna kojor, omkring hvilka spår af en tidigare odling röja sig. Det är en tistelbevuxen täppa, eller stammen af ett förtorkadt fikonträd, som bär vittne derom. Men nu frodas kaktus, 4—5, alnar hög, tät och ogenomtränglig, vida omkring.

Buskväxterna på dessa »makis» fälla icke sina löf, hvilka äro hårda, läderartade för att kunna motstå sommarens torka. De vanligaste äro *lentiscus*; *genista*; *rosmarin*; en trädljung, som ofta blir ett träd af 10 fots höjd; myrten med dess svartblå frukter; den vilda oliven och *arbutus* eller smultronträdet med sina blad, liknande lagerns och med sina dels guldgula dels purpurröda frukter, som jemte de snöhvita blomklasarna redan på långt håll lysa emot oss. Luften är uppfylld af den starka doft, som dessa växter afgifva och som seglaren, som färdas förbi Korsika, kan känna långt ute på hafvet. För våra fötter flyger då och då en trast (*merle*) upp, som hittills undgått de talrika fallor, som äro uppställda för dess räkning, men den faller kanske offer för någon jägares hagel. Och hvarje korsikanare är jägare på lediga stunder. Också bofinkarna, steglitsorna och andra småfoglar, som qvittra nere i oliverna och måhända ha sitt egentliga hem i Finlands skogar, äro här, liksom öfverallt i södern, icke föraktade af jägaren. Eljest kan dennes hund uppspåra någon hare i dessa makis. Den som vill roa sig med jagt på vildsvin eller hjort, måste bege sig till skogarna i landets inre. För att jaga den korsikanska mufflonen, (*Ovis musmon*) ett får med präktiga horn, måste man utom en god skytt tillika vara en säker alpvandrare. Ty detta ståtliga

djur håller till i de svårtillgängligaste bergsklyftorna nedom snögränsen.

Ödslig och vild är anblicken af en maki, men om vi ställa våra steg till den närbelägna lilla bergsdalen Sant Antonio, der vi ej mera kunna se öfver Camposloros bördiga fält, utan de öde bergsslutningarna stänga vår blick, så får landskapet en verkligt melankolisk prägel. När man ej ser en odlad fläck, ej ett träd, utan blott de sandiga snårbevuxna höjderna, här och der betäckta af kantiga stenblock, som stapla sig upp på hvarandra mot bergets spets, så kunde man tro sig förflyttad till Arabiens bergöknar.

Det enda som ger lif åt taflan är några get- och fårahjordar med deras herdar. På nära håll kunna vi ock upptäcka dessas bostäder, till sitt utseende liknande de stenrös, bland hvilka och af hvilka de äro uppförda. De stå till antalet omkring 10 nära hvarandra bildande en slags by. Vi vilja ej tro våra ögon, när vi se människoboningar af så primitiv beskaffenhet. I sydligaste Europa, likasom i orienten, der, hvarest boskapen hela året om kan finna föda ute, behöfver en egare af boskap ej nödvändigtvis förskaffa åt den foder till vintern.

Herden, nomaden behöfver ej blifva jordbrukare; utan ett särskildt yrke, en särskild klass af människor kan uppstå, hvars hela förmögenhet består blott i en boskapshjord. Och på Korsika hör en stor del af befolkningen till denna klass. Mången herde eger dock, ehuru vi nu ej få se det, någon liten jordtäppa, en liten vingård. Om sommaren drifvas fåren och getterna uppåt bergen och när hösten kommer, flyttar hela familjen med sitt ringa bohag och sina hjordar till de lägre trakterna, der den skaffat sig rättighet att låta djuren afbeta det ringa som finnes på dessa makis. Nötkreatur uppfödas mycket litet på Korsika och blott till slaget.

Det är naturligt, att för människor i sådana lefnadsförhållanden en högre kultur svårligen kan göra sig gällande. De lefva säkert ännu på ungefär samma sätt, som för 3,000 år sedan. För att inkomma i en af dessa stenkojor, betäckta med ris, måste vi nästan

krypa. Det inre vore alldeles mörkt, om ej en eld, upptänd i ett hörn, upplyste rummet. Uppå elden står en gryta med ystad mjölk och en kvinna håller på att deraf tillreda en färsk ost, broccio. Inredningen i rummet är ej mycket bättre, än den torde varit i den period af mensklighetens utveckling, då man allmänt bodde i grottor och hålor. Längs taket hänga köttstycken till torkning och en lång rad af besynnerliga föremål. Vi upplysas om att de äro de urtagna magarna af de slagtrade kiden och lammen och att de begagnas till löpe vid broccio-beredningen. På marken i kojan krypa de små halfnakna barnen omkring. Eljest är större delen af invånarna ute sysselsatta med hvarjehanda. En del af männen slagta de nyssfödda från hjorden och barnen läras att hjälpa till. Några af de unga kvinnorna ha nyss hemkommit från staden, dit de gå alla dagar med mjölk, broccio och merles (trastar).

Såväl männen som kvinnorna hafva särdeles regelbundna och vackra anletsdrag och alla se friska och lefnadsglada ut. Vi se en gammal kvinna, som oaktadt sina mera än hundra år, går raskt och berättar oss, huru hon alltsedan sin ungdom hvarje höst och vår flyttat med hjorden upp och ned för bergen. Nu har dock ålderdomen kommit, säger hon, och tagit synen bort från hennes ena öga. — Kvinnorna förstå ej franska, men de yngre männen, som gått i folkskolan, tala hjälpligt detta språk. Vi taga vänligt afsked af dessa naturbarn och återvända till staden.

Vi ha nu under vår färd sett hvad som odlas, nemligen der någonting odlas alls, men vi ha ock sett huru der ser ut, hvarest ingenting odlas. Hvad vi sett af kultur hänför sig blott till Korsikas kusttrakter, der klimatet är likaså mildt, som i sydliga Spanien och på Sicilien. Om vi hade besökt Ajaccios botaniska trädgård, så hade vi fått reda på hvad som icke odlas, ehuru det kunde odlas. I denna trädgård, anlagd under Ludvig XVI, i ändamål att acklimatisera tropiska växter (men nu i fullkomligt förfall), skulle vi kunnat blifva öfvertygade, att sockerröret, bomullen, krappen m. m. med god kultur kunde trifvas.

Men Korsika är ett bergland och har äfven trakter med ett helt annat klimat.

Dess andra klimatiska zon, som räknas från 600 till 2,000 fot öfver hafvet, har ett luftstreck som norra Frankrike. Det är kastanjens egentliga land. Der finnas skogar af ek, bok, buxbom och tall. Största delen af det korsikanska folket bor der i byar uppå bergsluttningarna.

Den tredje zonen har ett klimat, ungefär som Finland, med ofta sträng vinter och snö. Hit drifvas getterna upp om sommaren, men eljest är der öde.

En annan gång skola vi företaga en färd till dessa högre regioner.

Men för denna gång bjuder jag nu läsaren farväl.

## 9.

### Vendettan på Korsika.

Ajaccio, d. 31 mars.

Jag hade mycket både läst och hört om vendettan på Korsika, den fruktansvärda blodshämnden, som utkräver sina offer från led till led, som försätter familjer, släkter, ja hela traktens befolkning i ett ständigt krigstillstånd mot hvarandra, som gjort mångt hus öde, förvandlat mången åker till en öken, och som så mäktigt bidragit att förhindra kulturens och bildningens framsteg på denna ö. Men jag tviflade på, att vendettan verkligen ännu i vår tid utkräfdes sina offer, jag trodde, att våra dagars civilisation och förbättrade sociala förhållanden skulle ha utplånat denna rest af barbari. Några nyss timade blodiga tilldragelser väckte dock min uppmärksamhet på denna fråga, och jag blef öfvertygad om, att, ehuru på de 25 sista åren mycket blifvit gjordt för att utrota bruket af vendetta, och ehuru denna landsplåga verkligen ofantligt aftagit, den dock ännu har djupa rötter i folkets inre lif. Mycket af hvad jag nedanför berättar om vendettan, gäller ej mera i våra dagar, men jag anför det för att karakterisera några drag af korsikanarna.

I allmänhet har jag vid samtalet med infödda om denna sak märkt en viss förbehållsamhet. I sitt inre försvara eller urskulda de denna, i hela den civiliserade världens tycke, mörka sida i det korsikanska folkets eljest så ädla och älskvärda karakter och därför sky de att blotta denna för den annorlunda tänkande främlingen. Framför allt vilja de göra gällande, att orsaken till bruket af vendetta endast härleder sig från det korsikanska folkets sorgliga historia, som består i en ständig kamp mot republiken Genuas tyranni, våldsamheter och lönmord, hvarunder det ansågs för en mans heliga pligt att med alla medel utkräfvä hämnd på sin familjs och sitt fäderneslands förtryckare. Utan tvifvel är häri att se en orsak till, att vendettan blef något så vanligt, alldagligt på Korsika, men jag tror, att hufvudorsaken bör sökas annorstädes. Hos många vilda folkslag har blodshämnden funnits, och i våra dagar öfvas den ännu bland flera bergsfolk, hos hvilka kulturen och milda seder blott långsamt kunna göra framsteg. Exempelvis vill jag bland dessa senare nämna sardinier, calabrier, albanesare, montenegriner, cirkassier m. fl. Alla dessa folk likna i många hänseenden det korsikanska. Uppvuxna i en vild och storartad natur, lefva de än i ett visst naturtillstånd, och ha kunnat bibehålla seder och åskådningssätt från långt förflutna, barbariska tider. Hos alla är familjens idé djupt rotad. Familjen är en stat för sig, den uppbar det rättas princip. När någon dess medlem blifvit kränkt, utöfvar den rättvisa. Och hämnden är det naturligaste, men barbariska sättet att skipa rättvisa. Den rättskipning, som inkräktande folkslag med en högre kultur velat införa, har föraktats i jernbredd med denna urgamla, naturliga.

Så har vendettan uppstått ur kärleken till familjen och ur hatet mot dess fiender. Kärleken till sina egna har alltid för korsikanaren varit en helig pligt, en religion. Syskonkärleken anses för det högsta och renaste förhållande mellan menniskor. En hustru benämner sin man: min broder. Den korsikanska folksången, hvars grundton ständigt är klagan, framställer ofta en syster gråtande vid sin i vendetta fallna bro-

ders lik och uppmanande sina anhöriga att hämnas. Många af dessa dödssånger (voceri) äro af en stor, men vild skönhet.

Har en förolämpning blifvit straffad eller har en gammal blodshämnd blifvit utkräfd och offret därför ligger i sitt blod, träffad af hämnarens dolk eller kula, så är denne ej mera en stund säker för sitt lif. Han söker vanligen genast att fly upp till bergens ödemarker, för att undkomma sina förföljare, den dödades anförvandter eller ock den lagliga rättvisan. Ha pigliato (preso) la macchia, »han har sprungit i småskogen» säger man om honom och det betyder detsamma, som »han har mördat». Han klättrar upp till snögränsen, lefver bland klippor och snår ett lif, sämre än vilddjurens, han är i ständig fara för sitt lif, han är bandito. Men hans familj, hans släktingar nere i byn äro ej just säkrare. De gå ständigt beväpnade, hemma och på fältet, ställa ut vakter och äro alltid i fara. Ofta händer, att den som fruktar vendetta, stänger sig in i sitt hus, för att undgå en smygande kula. Dörrarna stängas, luckorna slutas till eller beklädas fönstren invändigt med madrasser, försedda med en öppning som skottglugg. Ett dylikt hus, der man sålunda har »inceppato le fenestre», får, med den hos ett korsikanskt landthus vanliga höga och tornlika byggnaden, utseende af en fästning. Man har exempel på, att personer stängt in sig sålunda mer än tio år, i en ständig fruktan, men när de slutligen vågat utom dörren, genast träffats af sin aldrig hvilande fiendes hand. Korsikanaren glömmet ej oförrätter, och att ej hämnas anses ovärdigt, fegt.

Om en man af feighet eller skonsamhet dröjer med att utöfva vendetta, så är det icke sällan hans hustru eller syster, som genom retsamma uppfordringar eller afsjungandet af hämnadesånger slutligen drifver honom dertill. I barnen till en i vendetta fallen fader inplantas ständigt af modern tanken på hämnd. Förr var det brukligt, att hon lät sin son bära en flik af faderns blodiga skjorta, på det att denna på hämnd ropande vålnad ständigt måtte föresväfva hans själ. Att skymfligt förebrå en annan att ej hafva hämnats,



heter rimbeccare. Och det har ofta ej behöfts mera än ett sådant ord för att en ännu ung gosse, uppfostrad så som nämndes, genast gått att hämnas både sin faders död och den, som vågade påminna honom om den händelsen. Ingenstädes betyder människoblod så litet som på Korsika.

Fiendskapen på Korsika är ej liksom annorstädes en känsla, hvilken man ofta nog söker dölja under ett sken af vänskap, utan der är den något, som man högt bekänner och som man söker ådagalägga genom handgripliga fakta. Två fiender icke allenast skjutas eller huggas, när de möta hvarandra, utan de skada ock hvarandras egendom på allt upptänkligt vis, förstöra vin- och trädgårdar, skada hvarandras boskap o. s. v. Ofta deltaga ej blott familjer och släkter i fiendskapen, utan denna delar en hel bys befolkning i tvänne läger. Korsikas historia bär vittne om många sorgliga inbördes oroligheter, hvarunder en Orts invånare nära nog utrotat hvarandra, ofta nog för en lumpen tvistefråga mellan ett par personer. Icke sällan ha olika politiska åsikter sällat sig till familjetvisterna såsom orsak till striderna. Dessa ha derigenom liknat de familjekrig, för hvilka många städer i Italien, t. ex. Florens, Verona, Milano, under medeltiden voro en tummelplats. Korsika har ännu under detta århundrade gifvit prof på dylika strider.

Ofta har en obetydlig, löjlig sak varit anledning till blodiga strider. År 1822 voro invånarna från tvänne närbelägna byar församlade under påskveckan i en gemensam procession. Man vandrade till ett närbeläget kapell, och klockaren gick i spetsen för tåget framför presterna, som buro de heliga bilderna. Men, midt på vägen stötte processionen på — en död åsna, och klockaren, som hade att väja väg, svor en ed öfver invånarna från Borgo (det var namnet på den ena byn) och beskyldde dem att hafva lagt djuret dit. Dessa blefvo förolämpade, och påstodo tvärtom att Luccianas, den andra byns, inbyggare voro ansvariga för åsnan. Ögonblickligen uppstod en fruktansvärd strid; i stället för att fortsätta processionen och läsa ave Maria, började man att skjuta och slåss. Borgoboarna bemäk-

tigade sig den stackars åsnan och trängande Luccianerna undan släpade de den till dessas by, der de nedlade liket framför kyrkodörren. Men då vände sig stridslyckan. Luccianas invånare togo nu djuret, eröfrade Borgo och — hissade åsnan upp på Borgos klocktorn, der den spetsades. — Striden slöts ej förrän myndigheterna tagit hand om corpus delicti och begrafvit det.

Ofta upphör ej fiendskapen mellan släkter förrän — alla äro borta, som kunna hata och hämnas. Ett ordspråk säger: korsikanaren förlåter aldrig. Dock händer det att fiendtligheter biläggas. Medlare, parolanti, lägga sig emellan och åstadkomma försoning. Den ed, som de begge parterna då ingå om vänskap, är helig. Med vanära belägges den, som bryter den, men korsikanaren bryter ej sina löften.

I vendettan ligger något hemskt, vildt och fruktansvärdt, men tillika kan man anslås af något imponerande, kraftigt, som väl kan stå tillsammans med korsikanarens ädla och storslagna karakter. I folkets hela historia, likasom i dess seder och åskådningssätt uppenbarar sig en hjelteande, som påminner om antiken. Vendettan är en rest af hedendomen, den är ett naturfolks sätt att dyrka rättvisans gudamakt, genom att förblanda den med hatets. Ofta visar vendettan hatet, denna den mäktigaste af alla passioner, i de vildaste yttringar, men ofta har vendettan ock varit en gärd åt rättvisan eller patriotismen, hemburen af en naturligt ädel själ, som blifvit missledd af ett allmänt gängse åskådningssätt eller drifven till sin handling af sedens och omständigheternas tvångsmakt.

Mycket har under århundraden blifvit gjordt för att utrota vendettan. Genua stiftade den ena lagen strängare än den andra i detta syfte. Den som gjorde sig skyldig till rimbecco (d. ä. förebrådde någon för feghet i afseende på vendetta), blef straffad med fängelse eller böter. Senare skärptes straffet så, att man offentligen stack håll på den skyldiges tunga. Men dessa och dylika lagar hjälpte föga, då ingenting gjordes att höja landets materiella och andliga kultur och derigenom förmildra sederna. Tvärtom verkade Ge-

nuas utpressningar och våldsbragder motsatsen, och då domstolarna ej gåfvo landets inbyggare rätt, förstördes tilliten till all borgerlig rättvisa och man utkräfdde den på egen hand. Sedan Korsika kommit under Frankrike inrättades i nästan hvarje by ett »gendarmerie» för att öfvervaka ordningen, hålla befolkningen i tygel och anställa jagter på banditer i bergen. Dermed åstadkoms dock ej mycket, ty ännu på 1840- och 1850-talen florerade banditväsendet. Omkring 200 mord skedde årligen. Men under Napoleon III:s regering vidtogos några åtgärder, som verkade att mordens antal hastigt och betydligt aftog. 1854 förbjöds det allmänt brukliga bärandet af vapen. Man kunde endast jagttiden och endast på sin egen mark visa sig med ett sådant, i annat fall greps man af öfverallt spanande gendarmer och fälades till höga böter. Förbudet att bära vapen återtoges efter 13 års förlopp. En annan också verksam och ännu gällande lag är följande. Den, som beskyddar, döljer eller underhåller en bandit, eller missleder polisen från hans spår, blifver strängt straffad.

Den strängaste, verkligt drakoniska lagen innehåller: om en mördare ej öfverlemnar sig i rättvisans händer, utan håller sig dold, så fängslas hela hans familj och hålles i förvar ända till 6 månader. Sällan händer, att ej kärleken till sina egna, inom den tiden bevekt honom att låta sig befordra till straff och sålunda återge sin familj friheten.

Dessa lagar, isynnerhet den sistnämnda, ha varit radikala, men välgörande botemedel. Nu inträffa ej mer än några tiotal mord om året.

Mycket härtill har ock bidragit den omständigheten, att rättskipningen blifvit försatt i godt stånd och att hvar och en får rätt, utan att sjelf behöfva skipa rättvisa. En dom i »vendetta»-frågor fälles ej, om icke juryn pröfvat densamma, men juryn ser ofta nog »förmildrande omständigheter» i det gamla korsikanska sättet att skydda sin heder. Om någon genom »rimbecco» blifvit retad till mord, anses han ofta ej förtjena mer än 6 månaders fängelse eller frikännes han alldeles.

Man kan hoppas att vendettan efter några tiotal år skall vara fullkomligt utrotad, och tillhöra en förfluten period i det korsikanska folkets kulturhistoria.

## 10.

**Banditlif på Korsika.**

Ajaccio i maj 1876.

I mitt sista bref berättade jag om vendettan, blodshämnden på Korsika, denna hemska kvarleva från barbariets dagar hos ett i många hänseenden älskvärdt folk. Jag nämnde, att ehuru med djupa rötter fästad i folkets medvetande, den dock under de sista tiderna betydligt aftagit. Detsamma gäller ock vendettans naturliga följd, banditväsendet. Medan man år 1850 ännu räknade 200 banditi, hemlösa, irrande bland Korsikas berg, och likaså många, som flyktat undan lagens arm till Sardinien, så anser man, att numera kanske blott ungefär 20 personer utgöra resten af denna egendomliga, i så många afseenden intressanta människoklass. Fordom under vissa olyckliga perioder af landets historia var denna klass ytterst talrik och af ett stort inflytande såväl på befolkningens inre, sociala lif som på landets yttre politiska förhållanden.

Fullkomligt falskt är det, att kvarhålla det vanliga begreppet af röfvar vid tanken på en korsikansk bandito. Han gör inga utpressningar af de resande, plundrar ej de olyckliga, det är blott sin fiende, som han förföljer och skadar. Tvärtom skulle en resande, som vandrar bland bergen, kunna i honom finna en utmärkt gästvän, en säker förare, ett intressant sällskap, ja, kanske en älskvärd personlighet. Röfvarväsendet, brigantaggio, så väl bekant från Kalabrien, från Sicilien, ja från Korsikas systerö, Sardinien, har ej sitt motstycke här. En korsikansk bandito är ingen brigante. Men hvad är han då? Hvad kan tvinga en hederlig karl, att lemna sitt stilla hem, sin maka och sina barn, sina vingårdar och sina hjordar, för att föra ett vilddjurs ensamma och osäkra lif i de öde bergen?

Det är vendettan. En skymf tillfogad honom eller hans familj, skammen af att lemna den ohämnad, hans familjs uppfordringar till hämnd, och tyvärr ofta hans eget hat ha länge öfverväldigat hans själ. Tanken på hämnd har blifvit honom en fix idé. Det tilltänkta mordet förefaller hans oklara tanke som en helig pligt eller som en oundviklig nödvändighet; kanske känner han sig rättfärdigad genom landets, under sekler häfdvunna sed. Och drifven af vendettans demon, fullgör han sitt dåd. Förföljd af den dödades familj och af den lagliga ordningen, springer han i »macchian». Han är nu »bandito», d. v. s. bannlyst af rättvisan; han åtnjuter inga af en medborgares rättigheter och inga af samhällets fördelar, tvärtom har detta nu förklarats honom krig, och rättvisans handtlangare, i våra dagar gendarmerna, söka hans spår och skjuta ned honom, om de påträffa honom. Men han är svår att finna bland macchians stenrös och snår, och på Korsika sträcker sig macchian öfverallt, ja, den finnes utanför hvarje dörr. Men hans anhöriga känna hans spår. Med dem står han i hemlig förbindelse. De tillföra honom lifsmedel, de delgifva honom nyheter från den öfriga världen. Någon gång vågar han sig kanske, under någon mörk natt, ned till byn, till sina vänner och hålles omsorgsfullt dold hos dem, men eljest lefver han vida skild från denna världen. Likasom örnen och mufflonen söker han sina kryphål i de otillgängligaste bergsklyftorna; genom urskogar, genom ek-, ljung- och myrtensnår, öfver klippor och bergssträckor går hans stig. I sådana förhållanden måste hans hämndkänsla ofta blifva sjukligt uppjagad och han törsta efter mera blod. Antalet af hans offer kan blifva ganska stort, innan han sjelf blifvit ett offer för en gendarms eller en personlig oväns kula. Det har stått heta strider mellan gendarmar och en bandit, med flera lifs förlust för de förra, innan fienden blifvit besegrad, ty denna kan förskansa sig och har bättre chancer i striden.

Banditer ha funnits, hvilkas hämndkänsla företrädesvis vändt sig mot samhället. En man från Prunelli, hade af domstol blifvit orättvist dömd till gallerstraff.

Hans son ville hämnas honom, blef bandit, steg i bergen och kom tid efter annan ned, sköt och stack ihjäl soldater och spioner; en dag föll bödeln offer för hans hämnd.

Då mången af dem, som sprungit i »macchian», förr har varit en inflytelserik och aktad man uti sin ort, blir det honom ofta svårt att försaka sitt inflytande der vid ledningen af kommunens affärer. Det har ofta händt, att han som bandit förstått att genom hot och moraliskt tvång drifva sin vilja igenom både i val och t. o. m. domstolsbeslut. Frukta för en dylik bandits hämnd har varit den talisman, som verkat på valmännen eller juryn i sådana fall. Någoting dylikt hände vid de senaste senatorsvalen på Korsika, ehuru banditens inblandning ej gaf det af honom önskad resultatet. Saken var följande. Hvarje kommuns (bys) municipalråd skulle utse en delegerad till sjelfva valet, som skulle hållas i Ajaccio. I den lilla byn Appietto, icke långt från denna stad, var detta råd deladt i tvänne läger, ett bonapartistiskt och ett republikanskt, hvilka hvardera hade sin kandidat. En bandit, Bellacoccia, hvars tillhåll är Monte d'Oros sluttningar och som har mycket anseende och medhåll ibland befolkningen vida omkring, ville bereda bonapartisten en seger i Appietto. Troligen håller han sig, deruppe i macchian, den bonapartistiska tidningen Aigle, har derigenom reda på partistridernas gång och är smittad af deras raseri. Han nedsteg en vacker dag från bergen och inträdde i Appietto midt på förmiddagen. Han begärde ett möte med byns mär, hvilken också var bonapartist, och denne skyndade att begifva sig till det anvisade huset, der han säges ha undfägnat sig med mat och dryck i sällskap med banditen och några andra personer, som den sistnämnda tillkallat. Der afhandlades det stundande valet af delegerad och Bellacoccia befallde dem af sällskapet, som voro republikaner, att ge sina röster åt den kandidat, han föredrog. Huruvida han blef åtlydd, vet jag icke, men Bellacoccia vann ej något med sin inblandning, ty republikanen blef vald. Men mären — blef kort derefter afsatt.

Om samme Bellacoccia och några hans medbrottslingar berättas följande betecknande historia. Under kriget mot Tyskland 1870 blefvo de djupt rörda af Frankrikes olyckor. De stego ned från sitt residens bland bergen och utverkade sig ett samtal med sjelfva prefekten i öns hufvudstad, Ajaccio. Inför honom erbjödo de sina tjenster till fäderneslandets försvar. De skulle organisera en bataljon af äfventyrare, endast korsikanare, och de skulle åtaga sig hvilket farligt uppdrag som helst, om det än vore att skära hufvudet af Bismarck och Moltke. Men vilkoret, det var icke att få nåd, ty deraf voro de ej i behof, men straffrihet för de brott, de begått. Prefekten blef betänksam, förklarade att nog skulle de få gå i kriget, nog skulle de få skära hufvudet af Bismarck och Moltke och nog skulle deras egna hufvuden få vara i fred, åtminstone till dess kriget vore slutadt, men huru det sedan skulle gå, derför svarade han ej. Banditerna funno vilkoret för hårdt, återvände till bergen och lefva der ännu. Men kanske kriget tagit en annan vändning om de varit med!

Jag nämnde, att den korsikanska banditen ej är röfvere i ordets vanliga betydelse. Men han försmår ej att pålägga enskilda personer skatter, som hvarje år fordras ut. Det har händt, att hela byar erlagt sådana åt en mäktig bandit. Och vanligen utbetalas en dylik utskrifning, undertecknad med banditens namn, med större skyndsamhet, än kronans skatter.

Man berättar om banditer, som ända till 20 år fört ett lif bland bergen. Men vanligen blir deras lif der ej så långvarigt. Antingen falla de ett offer för de jagande gendarmerna eller för personliga fiender, eller uthärda de ej ett sådant lifs mödor. Ofta lefva de allena, hvilket bäst öfverensstämmer med det korsikanska lynnet, som ogera böjer sig under en anförars vilja. Men ofta ingå de ock, två och två, ett slags vapenbrödrskap. Mellan banditer kunna naturligtvis också fiendskap uppstå och vendettakrig föras.

Många banditer ha blifvit ryktbara för sitt mod eller för sin slughet, och mångas namn nämnas af det korsikanska folket med ära, nästan med vördnad. Be-

rättelserna om deras lif och bedrifter äro mycket populära. En af dem, Teodoro, som kallade sig bergens konung, har lemnat ett odödligt minne på Korsika. Som ung blef han konskriberad, men förklarade sig ämna begagna sig af sin rätt att ställa man för sig. Men myndigheterna tyckte, att den kække unge mannen skulle blifva en prydlig soldat och bemäktigade sig hans person. Hans frihetskänsla blef deraf djupt kränkt, han lösslet sig från samhällslifvets band och blef bandit. Som sådan var han djerf och tapper, men storsinnad, t. o. m. förlåtande mot sina fiender. Hans namn blef ryktbart öfver ön. Han pålade kommuner skatter, klädde sig präktigt och hans käreasta delade med honom konungatronen bland bergen. Med honom lefde en annan bandit, Brusco. Hans farbroder Angelone blef afundsjuk öfver det företräde och den vänskap, som Teodoro visade Brusco, och stack ihjäl den sistnämnde. Teodoro vredgades, svor att ej raka sig innan hans väns blod blifvit hämnadt. Det räckte ej länge innan man af hans rakade haka såg att han hade infriat sitt löfte. Han lefde många år i bergen. Men en gång blef han sjuk och en spion visade åt gendarmerna vägen till hans gömställe och han fann der sitt slut. Men vördnaden för hans namn var så stor, att ännu efter hans död kom folket och lade sin skatt i hans lilla sons, bergprinsens vagga.

En annan namnkunnig bandit hette Gallocchio. Hans älskade hade öfvergifvit honom, men han förklarade att ingen, hvem det vara månne, någonsin skulle få äkta henne. En ung man, Negroni, friade dock, honom till trots, till henne, fick ja, och bröllopet skulle firas. Gästerna samlas, roa sig, dansa och spela. Men plösligt höres ett skott och brudens fader faller död ned. Gallocchio blef bandit och Negroni fruktade hvarje ögonblick för sitt lif. Till slut föll han ock offer för den öfvergifne älskarens hat. Gallocchio flydde nu från sitt land till Grekland, och kämpade mot turkarna. Der fick han en gång bud att hans bröder hemma fallit offer för vendettan, utkräfd af Negronis slägt. Gallocchio återvände och utödde hela denna



slägt. Men efter några års förlopp fann han sjelf sitt slut genom en förrädares hand.

Omätligt är det blod, som på Korsika blifvit utgjutet för vendettans skull. En korsikansk historie-skrifvare beräknar antalet af mördade emellan åren 1359 och 1729 till 333,000. Om man beräknar att sedan denna tid ungefär 60,000 fallit för mördarehand, så kommer man nära den ofantliga siffran af 400,000. Antager man vidare, att lika så många blifvit endast sårade, så ha på 500 år 800,000 korsikanare blifvit offer för vendettan. Och öns befolkning är ej stor. Den var år 1750 120,000 personer; 1850 350,000. Dessa siffror lemna ett godt, men blodigt bevis uppå, att detta folks lifskraft ej är ringa.

## II.

Ajaccio, i maj 1876.

Att se bra ut på långt håll, men på nära väcka afsmak hos den resande genom sin brist på snygghet är ett fel, gemensamt hos de flesta italienska småstäder. I detta hänseende är Ajaccio en fullkomligt italiensk stad, likasom Ajaccio är det i alla andra afseenden, utom i politiskt. Ajaccio har ett särdeles täckt utseende, sedt från hafssidan. En af rika vin- och trädgårdar och af lummiga oliver beklädd kulle höjer sina mjuka former öfver staden och bildar en vacker fond för densamma. Staden sjelf, af en långsträckt, bågböjd form tyckes omfamna kullens fot med sina husrader. Alm- och platanalléer i och utom staden längs stranden bidraga att ge åt taflan en hög grad af täckhet. Men den ankommande får snart helt andra intryck af Ajaccio. Sedan han ej mera endast fångslas af dess härliga läge och åsynen af den berömda golfen, af de aflägsna snöalperna m. m., utan skänker sjelfva staden sin uppmärksamhet, så skall den, som sådan, ej kunna falla honom i smaken. De in- och utvändigt smutsiga byggnaderna, bristen på ren-

lighet och ordning på gatorna, total afsaknad af någon offentlig promenadplats inom staden, med en smula grönska och skugga, samt mycket annat, som visar liknöjdheten hos stadens myndigheter, afkyla ofta hans känslor för Ajaccio till nollpunkten och derunder.

Hvad renlighet vidkommer, så kan man dock småningom vänja sig vid de större gatorna och platserna, genom att djupt nedsätta sina anspråk, men andra delar af staden äro sådana, att man måste ha härdade ögon och näsa, samt stor lust att se folklifvet på nära håll, för att våga sig dit. Några af stadens krönikeskrifvare härleda dess namn från Ajax, men jag anser, att en annan tolkning vore lika så god. Kanske det kunde härledas från Augias, bekant för den dåliga ståndpunkt, hvarpå renhållningsväsendet befann sig i hans kungarike. Hans stall hade ej blifvit rengjort på flera år, och Herkules, som fick i uppdrag att göra det, uppfann då renskölningsmetoden, i det han inledde en närbelägen flods vatten, som rensopade alltsammans. Möjligen stod Augias' bekanta stall, der Ajaccio nu står, och floden, det vore Gravona, som utmynnar nära staden. Men sedan Herkules' tid har åter en massa år förflutit, och ingen ny Herkules uppstår bland stadens fullmäktige. Och dock vore dennes arbete lätt, ty vattenledningen från floden står färdig, men ingen har funnit på att begagna den till ett dylikt ändamål. — Nog af historiska hypoteser. Det finnes delar af Ajaccio, dem jag tror att mången främling, som i vinter vistats här, ej haft mod att besöka. Men vill man lära känna Ajaccio och dess folk, må man göra det, och det är till denna tarfligare del af staden som jag nu vill föra läsaren.

Vi må begifva oss t. ex. till Rue Fesch, som sträcker sig igenom hela den långsträckta norra stadsdelen. Gatan är smal, mörk och krokig. De himmelshöga husen förhindra solen att tränga dit ned. De ha alla ett obehagligt, mörkt och smutsigt utseende, men deras baksida mot gården är vämjelig. Afloppsrummor, sammanfogade af korta tegelrör, läkande i fogarna och betäckta af smuts, klättra upp längs husets vägg till alla våningar och sträcka ut armar till

alla fönster. Uppå sjelfva de små instängda gårdarna ligga »kjoekenmöddingar» från hvem vet huru länge sedan. Men de besvära ingen, ty på gården tager man aldrig ett steg då alla ingångar äro från gatan. Man kan beundra befolkningens starka nerver att bo i dessa hus, utan sol och ljus, och i en luft, som nu också under vintern var för en främling nästan olidlig, men som under sommaren måste blifva mångdubbelt värre. Men hvad som kan förundra mest, är, att sjukligheten och dödligheten ej äro anmärkningsvärdt stora bland Ajaccios befolkning. Man skulle tro, att under sådana hygieniska förhållanden febrar och dylikt ständigt skulle herska, men detta är ej fallet, och koleran har t. ex. aldrig gästade Ajaccio. Jag tror dock, att om den en gång skulle komma hit, funne den ett utmärkt herberge. Det är väl Korsikas afsöndrade läge och få relationer med utländska hamnar, som hittills räddat ön från ett sådant besök.

På Rue Fesch är ständigt lif och rörelse. Husen stå tomta, ty alla invånarna vistas mest hela dagen på gatan. För barnen är gatan såväl hem som lekplats. Mödrarna sitta med sina dibarn i famnen utanför husets dörr och sysselsätta sig med strumpstickning och dylikt. När barnen kunna i minsta mon reda sig på egen hand, lemnas de att tumla om med hvarandra i gatsmutsen. Der äta, sofva, leka och växa de. Nog vänja de sig åtminstone tidigt vid offentligheten och ej blifva de för blyga af sig. Att spela är gossarnas favoritnöje. Och jag har sett sådana, som knappt ännu kunna tala eller gå, med ifver kasta »krona och klafva». De små medborgarinnorna roa sig mycket med dans, som uppföres midt på gatan.

Bottenvåningen i alla hus upptages af verkstäder eller butiker, mest butiker, men usla sådana, knappt förtjenande det namnet. Det ser ut som hvarje invånare, utom sitt egentliga näringsfång, ville förtjena några sous genom att sälja något åt sin granne. Om man ej har en verklig butik, så ställer man utanför husdörren ett par vanliga bord och på dem några korgar med torra bönor, dito fikon och kastanjer, några tändsticksaskar, cigarrer, karameller, citroner

o. s. v., men framförallt rödlök, som begagnas i stora kvantiteter. Den som säljer, är alltid en kvinna, vanligtvis husmodren. Medan hon sitter på gatan uträttar hon derjemte alltid sina husliga sysslor der, så mycket som möjligt, bland andra kaffebränning, barnatuktan m. m. och derunder inhemtas af grannkvinnorna nyheter för dagen.

Männen synas ej mycket till. Vill man träffa någon, må man söka honom i närmaste kafé, ty der gör hvar och en ett besök 5—6 gånger dagligen, och vanligen uttänjas dessa dessutom något. I verkstaden går arbetet ej med någon ansträngande fart, och då och då tages också der en liten rekreation. Min väg har ofta fört mig förbi en smedja, i hvilken jag då alltid kastat en blick. Nio gånger af tio har jag sett mästaren sitta framför stället, tjenstgörande såsom spelbord och midtemot en af gesällerna såsom spelbroder. De öfriga arbetarna ha varit nyfikna åskådare och elden slocknad i äsjan.

Ajaccios befolkning är mycket fattig, men också nöjsam med litet. Den mindre bemedlades middag består af en bit bröd och en portion soppa. Denna är kokt på en försvinnande liten bit kött; för att den dock må se litet fet ut ihållas några droppar olja; för att den må få smak inläggas många bitar rödlök och för att den må få innehåll, läggas dit makkaroner, vidare några brödbitar, rester från föregående måltid, och soppan är färdig. Vill husmodren ställa det litet festligare, så köper hon dessutom någon billig fisksort från torget, steker den i olja och kramar en half citron uppå. Eljest förtäres i Ajaccio också mycket kastanjer, dock ej på långt när så mycket, som i bergstrakterna, der de utgöra nästan enda födan. Vid gåendet längs Rue Fesch kunna vi i hvartannat gathörn se en liten rostugn för frukterna af detta södra Europas brödfrukträd. En gumma sitter bakom ugnen och håller på att rosta de brunskaliga frukterna. Hon är belägrad af hungriga pojkar, åt hvilka hon, sedan kastanjerna äro färdiga, utminuterar den doftande, aptitliga och säkert mycket närande varan. För en sou fås hela 20 stycken kastanjer, en hel måltid för ett barn.

Rue Fesch leder slutligen utom staden till den stora landsvägen, som förmedlar all Ajaccios kommunikation med det inre af ön, till dess efter två år, såsom utlofvadt är, Korsikas första jernväg blir färdig (?). Landsvägen delar sig snart åt flera håll; en gren följer golfens strand norrut, och, utom det att den är en herrlig promenad för främlingen, finner denne der ett godt tillfälle att iakttaga landtbefolkningen, som kommer från eller till staden.

Männen rida alltid, antingen på den lilla korsikanska hästen eller på mulåsna. Vid sidan hänger alltid kurbitsen, zucca, fylld med vin eller vatten, oundärlig sommartiden, då källor och bäckar utsina. Öfver axeln hänger dubbelbössan. Det är förbjudet att bära vapen inom stadens område, och, likasom den besökande i ett museum måste vid dörren aflemna sin käpp eller paraply, så måste korsikanaren vid inträdet i staden lemna sin bössa i oktrojen («tullen») mot erhållandet af en bricka, som berättigar honom att vid affärden återfå vapnet.

Hustrun sitter ofta bakom sin man på hästryggen, med ena armen omkring hans lif, för att sitta säkert då farten blir stark, och med sin fria hand fasthållande en jättelik parasoll, som skyddar dem båda mot den glödande solen, och som vid behof naturligtvis äfven är paraply. Ofta rida ock kvinnorna ensamma och nästan alltid grensle likasom männen. Ofta gå de ock bredvid hästen, om den är tungt lastad; men mannen rider alltid. Af allt kan man iakttaga kvinnans underordnade ställning. Hon är i många fall mannens träl; allt det simpla och tråkiga arbetet gifves åt henne.

Låt oss t. ex. betrakta dessa fattiga kvinnor, som komma der, bärande ofantliga risknippor på hufvudet. De ha samlat riset från närliggande makis och återvända nu till staden, bryta det der och binda det till små knippor, som de sälja till en sou stycket, sålunda beredande sig en knapp bergning. Hvilken möda att uppsöka och afbryta de torra taggiga buskarna bland makins vildmarker? Och sedan att bära dem till staden under en flera timmars lång väg! Risknipporna, som de bära på hufvudet, äro ofta 6 alnar långa och 2

alnar höga med en tyngd af flera lispund och dock göra dessa qvinnor detta hårda arbete utan att klaga eller knota, ty de följa blott århundradens sed.

Korsikanaren sjelf arbetar föga eller intet. På många orter anses åkerarbetet skymfligt för en fri man. Korsikanaren är företrädesvis fiskare, jägare eller herde. Åkerarbetet, då det är för tungt för qvinnan, samt annat groft arbete gifves mest åt utländska, italienska arbetare. Dessa kallas *lucchesi*, och detta namn gäller som ett skällsord. Så litet aktas arbete på Korsika. En Corse on se promène, säger den flitige fransmannen.

Detta talesätt gäller blott männen, ty qvinnorna promenera ej onödigt, och när deras syssla tvingar dem att »promenera», så taga de ock derunder tiden i akt. Man kan alla dagar få se mjölkförsäljerskorna, som med sina toma mjölkkärl på hufvudet återvända från staden, göra detta. Många af dem måste redan långt före daggryningen bryta upp hemifrån, för att i tid hinna till staden. Sedan de sålt sin vara, en blandning af får- och getmjölk, behörigen utspädd med vatten, begifva de sig åter på den långa hemvägen. Men sålunda åtgår nästan hela dagen på landsvägen, och det är därför ej att undra på, att de, medan de gå, hafva strumpstickningen flitigt i hand. En och annan kan man få se vandra vägen framåt och spinna, dock ej på spinnrock, utan på slända, detta urgamla redskap, som sedan århundraden kommit ur bruk annorstädes. Det ser ej blott egendomligt, utan antikt ut.

På Korsika bära qvinnorna allting på hufvudet, aldrig på ryggen eller i händerna. Man blir förvånad öfver den lätthet, säkerhet och grace, hvarmed de sålunda bära de största bördor. Mest kommer detta i fråga vid vattenhemtningen, hvarmed en man aldrig befattar sig. Krukorna, som begagnas, hafva ofta former, som påminna om de etruskiska.

Qvinnan på Korsika är mannens träl, men hon bemötes dock af honom med aktning och ridderlighet, en egenskap, som är väl utpräglad i korsikanarens karakter. Deremot behandlar denne sin häst eller åsna afskyvärdt illa. Medan araben aktar sin hustru föga,

men sin häst mycket, så aktar korsikanaren sin hustru något, men sin häst ej alls. Djurplågeriet florerar. Och om en djurskyddsförening skulle bildas här — af fransmän, ty korsikanarna sjelfva skulle icke, ej ens de bildade, kunna uppfatta behofvet eller ändamålet af en dylik, — så skulle den få fullt upp af arbete. I afseende på skonsamhet mot djuren står Korsikas folk djupt under det finska. De flesta mulåsnor och hästar, vi se, äro magra och illa skötta. Många bära öppna skafsår, åt hvilka ej egnas den minsta omsorg. Hvarje dag kan man blifva vittne till obehagliga scener i afseende på behandlandet af lastdjuren. Dessa icke allenast piskas utan uppehåll, utan de bearbetas med käppar och störar i hufvud och rygg, och ofta kastas de med stenar. En ridande korsikanare unnar hästens sidor täta och tunga sparkar, för att påskynda dess lopp.

Bergkorsikanaren lastar allt på djurets rygg, ty intill sista tider ha körbara vägar funnits mycket sparsamt och kärror därför varit obekanta storheter. Mången korsikanare skulle ej kunna ispanna en häst och föraktar det nymodiga bruket af kärror. Åsnans rygg är hans vagn. Uppå den för han till staden sina kastanjer, valnötter, potäter m. fl. produkter. Dessa inneslutas i skinnsäckar, hvilka parvis hänga öfver åsnan, så att lika många komma på hvardera sidan, och sedan glömmer han aldrig, att sjelf klifva upp på lasset. Jag har sett åsnor knappt större än hundar, med bördor, så stora, att jag först på afstånd trott mig möta en vagn. Men af den vaggande rörelsen åt sidorna insåg jag snart förhållandet och åsnans hufvud och ben blefvo så småningom synliga. Den säkerhet, hvarmed djuren bära sina bördor upp och nedför de steniga bergstigarna, och det lugn, hvarmed de tåla sin dåliga behandling, är förvånansvärd.

## En färd till banditer.

### I.

En min vän i Ajaccio, en infödd korsikanare, föreslog mig en dag att besöka och göra bekantskap med två äkta korsikanska banditer, som han försäkrade vara »charmantes personnes» och han erbjöd sig att arrangera saken. Hade det ej varit på Korsika, så hade ett dylikt förslag förefallit temligen märkvärdigt och mindre lockande, men jag antog det med nöje och utan tvekan; ty det skulle gifva mig ett godt tillfälle att på nära håll studera en egendomlig företeelse i detta land, och en visit hos banditer föreföll mig som ett intressant och sällsamt äfventyr.

Dessa män, tvenne bröder, hafva sitt tillhåll på berget Pentico, några timmars väg från orten Bocognano, på Monte d'Oros södra sluttningar.

Deras populära namn är »Bellacoccia», hvilket namn de ärft efter sin för sällsynt skönhet och styrka berömde fader. (Bellacoccia betyder egentligen den vackra vaden.)

Redan lång tid hafva de fört en fågelfris oroliga lif i bergens ödemarker, sedan de i sin ungdom blifvit af den lagliga rättvisan dömda till döden för något eller några efter korsikansk uppfattning ursäktliga mord. De ha deruppe hustrur och barn, hjordar och till och med åkrar, men sjelfva irra de ständigt omkring och byta om lägerställen för natten af fruktan för att gendarmerna skola finna deras spår. För sina utmärkta kropps- och sjäsegenskaper samt för sin redliga och anslående karakter äro de både aktade och afhållna i hela trakten, ja, öfver hela Korsika. På



hvarje ort ha de vänner och förtrogna både bland högre och lägre uppsatta och med dessas tillhjälp utöfva de ett betydligt inflytande \*).

Hvar och en korsikanare, som kommer i beröring med dem, bemöter dem med undfallenhet, nästan med vördnad och aktar sig noga att komma i ogunst. Ofta hafva de emottagit besök af inflytelserika personer, märer, ja, t. o. m. af prefekter, som velat stå på god fot med dem. Att mången endast af nyfikenhet besöker dem, är sjelffallet, och dit hör främst en mängd turister, af hvilka alltid några hvarje år haft äran att göra deras bekantskap. Bland dessa har icke ens sakens ett och annat modigt fruntimmer.

Det är dock ej så alldeles lätt att få träffa dem, ty de gå ej in på ett möte med någon, för hvilken de ej hysa det fulla förtroende, att intet svek ligger derunder. Saken måste därför arrangeras med flera försigtighetsmått och i all hemlighet. Min vän, som lofvat mig nöjet af ett möte med dessa män, hade af en deras förtrogne i Ajaccio skaffat mig ett bref, staldt till en person i Bocognano, hvilken sedan vidare skulle uträtta saken derstädes.

Försedd med denna min fullmakt, steg jag den 10 maj upp i postdiligensen, som skulle föra mig till sagda by, 45 kilometer ( $4\frac{1}{2}$  finsk mil) från Ajaccio. — Dessa postdiligenser äro precis dylika i hela Frankrike: ofantligt stora heltäckta vagnar, dragna af tre hästar, som ofta ombytas. Det inre af vagnen delas i »coupé», som är belägen framtill med plats för 3 personer, och »intérieur» baktill för 8—10. Der det ej finnes jernvägar kan man känna sig glad öfver ett dylikt befordringsmedel, ty det är lika mycket skildt från den finska skjutskärran som himmelen från jorden.

Vägen som vi följde, är Korsikas äldsta landsväg och förenar Ajaccio med öns andra stad, Bastia. Den går midt igenom landet och skär centralkedjans kam på en höjd af 3,600 fot. Det var Napoleon I, som lät anlägga densamma, mindre af patriotiska än af

---

\*) I ett föregående bref har jag berättat om en deras inblandning i det politiska lifvet.

strategiska skäl. 1814 egde Korsika blott 56 kilometer landsväg; under monarkierna fullbordades 550 kil. och under Napoleon III:s regering närmare 1000 kil. Det har varit tidens fordringar mera än Napoleon III:s omtanke för Korsika, som gjort denna sista siffra så hög, men den åberopas med talang af det bonapartistiska partiet på Korsika till förmån för hans dynasti.

Vår väg slingrar sig längs Gravona-flodens dalgång allt högre och högre upp. Stundom får man ännu se en skymt af Ajacciogolfens blå yta, men eljest stänga dalens branta sidoväggar ohjelpigt utsigten. Endast framåt afteckna sig centralkedjans toppar, delvis snöklädda, majestätiskt mot himmelen. Landskapet, d. v. s. bergslutningarna på ömse sidor om dalen, ha ett sorgligt, dödt utseende. Ingen grönskande skog bekläder dem och afbryter traktens enformighet, utan öfver allt sträcker sig den öde macchian. Sällan får ögat fröjda sig åt någon odlad fläck. Blott högre upp i bergen kunde jag då och då upptäcka en usel by. Bocognano är den första större ort, som vägen passerar, och lyckligtvis är vägen dit ej alltför lång. Mot aftonen, efter 5 timmars färd, stannade postvagnen i byn, jag hoppade ut och strax derpå fortsatte den sin färd till Bastia.

Bocognano är hufvudstaden i en kanton och består af flera små byar, på något afstånd från hvarandra uppförda vid en brant bergslutning. Bergsbäckar brusa öfver allt och en formlig skog af ståtliga kastanje-träd (planterade) omgifver hela orten. Ortens vackra romantiska belägenhet och dess angenäma klimat (orten ligger 3000 fot öfver hafvet) ha gjort Bocognano till en omtyckt vistelseort under sommaren för mången ajacciobo. — Midt emot på andra sidan om den djupa dalen höjer sig Monte d'Oro, Korsikas vackraste alp, och i någon klyfta på dess sydliga terrasser, var det som visiten skulle gälla dagen derpå. Men först skulle jag skaffa mig tak öfver hufvudet för natten. Husen se just ej inbjudande ut. Uppförda af gråsten, orappade, med gluggar i stället för fönster, trånga ingångar, der smuts hopat sig, likna de mera tidigare meniskoracers bergsgrottor. Ingen värdshusskylt kunde

jag upptäcka, ehuru jag viste att flera »hotell» skulle finnas, men man visade mig till ett ruckel, som påstods vara det bästa af »hotellen». I bottenvåningen var butik och »kafé», d. v. s. krog. En gammal, vänlig gubbe, hotellvärden sjelf, förde mig längs en svart brant trappa till logisrummen. Vi inträdde i ett stort rum, som han förklarade vara hotellets salong och matsal. Golfvet hade antagit markens färg. Vattenpölar lågo här och der på det bugtiga golfvet, tydligen härledande sig från tvättkläderna, som voro upphängda på alla möbler. Dessa stodo i full harmoni med rummet för öfrigt. Sedan visade mig min värd mitt sofrum, som var till omfånget minsta möjliga upplaga af det första rummet. Då jag viste, att jag ej kunde finna något bättre i hela byn, förklarade jag mig naturligtvis alldeles belåten. Till min värds berömmelse vill jag dock tillägga, att de måltider, han serverade, stodo i fullkomlig motsats till hotellets utseende och att räkningen var mycket anspråkslös. Jag skyndade mig naturligtvis att uppsöka den person, som skulle arrangera visiten för följande dag. Denne var en bildad och berest man, affärskar, och hans namn var Vizzavona. Han sade att banditerna för närvarande höllo till ett par timmars väg från byn, och han lofvade tidigt följande morgon skicka dem bud om saken och, sedan deras svar ingått, skaffa mig en säker vägvisare. Han ålade mig att icke yppa orsaken till min ankomst till byn för någon, ty gendarmerna kunde lätt få nys om saken och göra hela affären om intet.

Hela följande förmiddag tillbragte jag i väntan och hade sålunda god tid att se och iakttaga, huru man lefver i en korsikansk by. Uppå landsvägen, som förer midt igenom byn, såg det ganska lifligt ut, ty der uppehöll sig den manliga befolkningen hela dagen. Man promenerade, drog sig på bänkarna utanför någon butik och kafé, rökte, pratade politik, helsade och sade artigheter åt hvarandra. Enformigheten afbröts blott af måltiderna, då hvar och en gick till sitt, och af diligensens ankomst, då man samlades för att få del af de sista nyheterna. Männen sågo särdeles intelligenta ut och voro mera högtidsklädda än man af deras bo-

städernas utseende kunde vänta. Men det kom väl deraf att kläderna ej just fara illa af deras egares sysslolösa lif. Nog äro fickorna den del af klädedräkten, som först slites ut. Jag förvånades af den fullkomliga jemlikhet och brist på ståndskilnad, som rådde i byn. Den fattiga inhysingen och den rike ädlingen flanerade tillsammans, titulerande hvarandra signore eller monsieur, inseende att de hvardera kunde vara lika goda medborgare i kantonen Bocognano, och hvardera eger ju blott en röst inför valurnan. — Folket är fattigt i denna trakt. Vinet och oliven trifvas ej så högt, men många fruktträd alstra de utsöktaste frukter. Hvete och korn gå väl, men odlas mycket sparsamt tillfölje af invånarnes liknöjdhet. Hufvudsakliga näringen är kastanjer och gethjordarnes afkastning. När kastanjeträdet är planteradt, lemnar det i hundradetals år skördar, som aldrig felslå. Fruktterna falla sjelfva ned. Folket uppsamlar de bättre, som sedan skalas, torkas, malas och bakas till bröd, de sämre få svinen söka upp och förvandla till ett ypperligt fläsk.

Senare på eftermiddagen fick jag veta af Vizzavona, att budet återvändt från banditerna och att dessa sändt en sin broder, vid namn Josef, att ledsaga mig till dem. Sjelfva skulle de lemna sin vistelseort uppe i bergen och närma sig byn på ett afstånd af en timmes väg, der mötet skulle ske på ett öfverenskommet ställe. Vi begåfvo oss alltså af, och äfven Vizzavona, som sade sig ha en vigtig affär att uppgöra med banditerna, följde med. Han var en släkting till dessa och deras ombudsman eller hjälprede i Bocognano. — Josef, banditernas bror, var en man af omkring 40 år, af ett ståtligt utseende, talade väl franska, men var ej mycket meddelsam. Han hade alltid varit sina bröders högra hand och idel sjelfuppoffring mot dem. Utan honom hade de ej så länge kunnat värna sin frihet. Jag skall framdeles meddela mera om honom.

## 2.

**Mötet.**

Sedan vi kommit ur byn, hade vi att först nedstiga till Gravona-floden, som brusade 500 fot under oss. Vi gingo öfver den på en usel träbro, »Ponte Pino», den enda bro på milsvidt afstånd. Sedan vi följt floden ett stycke väg, gjorde vi halt, för att invänta banditerna. Vi hade allt emellanåt mött någon gosse eller ung man, som vid vår åsyn gifvit signal och ropat till andra för oss osynliga personer. Dessa voro utposter, förutskickade af banditerna för att tillse att allt var i ordning och att inga obehöriga personer funnos med. Alla helsade oss förtroligt och med ett listigt småleende. Medan vi väntade passerade en kvinna, bärande på hufvudet en korg med förnödenheter. Vizzavona upplyste mig om, att det var den äldre banditens hustru, som varit till byn för att proviantera. Snart blefvo banditerna synliga, åtföljda af några deras barn. Det var en pittoresk anblick att se dessa resliga, kraftfulla gestalter, beväpnade, framträda ur macchians gömslen. Floden brusade genom vilda klyftor tätt invid, ödemarken utbredde sig omkring omkring oss, Monte d'Oros resliga, nakna massor höjde sig framför oss, och hela omgifningen stod i ypperlig harmoni med dessa ödemarkens söner. De voro medelålders män med vackra, regelbundna och ädla anletsdrag, i hvilka ej ett spår af vildhet kunde upptäckas. Deras ansigten røjde mod, liflighet, styrka och en fullkomlig helsa. Det låg någonting nobelt i hela deras väsende, men tillika något tilldragande, mildt. Antoine, den äldre, hade ett nästan fromt utseende, men hos den yngre tyckte jag mig läsa ett drag af slughet. De buro svart helskägg, som var väl vårdadt. De voro fint och omsorgsfullt klädda, fullkomligt gentlemansmässigt, men för öfrigt påminde allt om banditen. Dubbelbössan hängde öfver axeln, revolvern och knifven vid sidan, och dessutom voro de försedda med ett nödvändigt instrument, kikaren.

Till deras beväpning hörde ock en hund af hemskt utseende. Den var dresserad att aldrig skälla, för att ej genom sitt skall för en annalkande fiende förråda sin husbondes gömsle, men att ljudlöst kasta sig på och sönderslita hvar och en obekant. Nu var den för min skull försedd med munkorg, men dess egare hade dock all möda att förhindra den att rusa på. Sedan vi utbytt helsningar och några artigheter, slog vi oss ned på marken och började ett samtal. Detta rörde sig naturligtvis mest om dem, deras lif, deras nuvarande ställning och förhoppningar om en bättre framtid, hvarom allt jag önskade få så många upplysningar som möjligt. Men de ledde samtalet med förkärlek till Korsika, dess natur och folk, landets angelägenheter och dylikt. Hvad jag nu meddelar om dem har jag till minsta delen af deras egen mun, ty grannlaghet och vanlig takt förbjödo att ställa till dem en mängd nyfikna frågor och jag märkte dessutom, att de gerna iakttago förbehållsamhet om hvad som angick dem.

Deras far var en välbergad herde och af stort anseende i hela trakten. Han hette Bonelli, men för sin skönhet kallades han allmänt Bellacoccia. Han dog för några år sedan, 70 år gammal, men före sin döds sjukdom hade han aldrig varit sjuk. På fornpatriarkaliskt vis hade han tagit sig icke mindre än tre hustrur, som voro systrar. De bodde i allsköns endragt uppe i hans herdekoja och hade skänkt honom, efter hvad det påstås, omkring 40 barn. Af 10 nu levande söner äro en del herdar, andra äro gensdärmer i Paris, någon är handelsman och två äro banditer, nemligen Jacques och Antoine. Orsaken att de »sprungit i macchian», kan jag ej med säkerhet uppgifva. Enligt en version skulle den äldre, Antoine, haft en kärleksaffär med en flicka. Dennas fader anklagade och lät döma honom till fängelse. Men Antoine rymde och till på köpet hämnades han sin nesa genom att skjuta fadren. Hans broder Jacques, som skulle utskrifvas till militär, föredrog att följa sin broder i macchian och deserterade. I början af sin bana nära att blifva förrådade af fiender, utrotade de dessa och hafva nu ingenstädes

sådana mer. Enligt korsikanskt sätt att se, ha alla dessa mord varit fullt hederliga och ingen hyser någon missaktning mot mördarna. Domstol har dömt Antoine Bonelli fyra och Jacques två gånger till döden.

Enligt gällande lag är en till döden dömd person, som i 20 år hållit sig gömd, fri från allt straff, men Antoine skulle således ha 80, och Jacques 40 år att aftjena i macchian. Emellertid ha de redan 27 års tid under ständiga faror och försakelser värnat sin frihet. När jag frågade den äldre af bröderna, om det ej någon gång kändes tungt, att stå utom samhället och aldrig få njuta af en fri människas och medborgares rättigheter, blef han en stund helt melankolisk och svarade: ja visst, nog hafva vi på sätt och vis vår frihet i ödemarken, men det gifves stunder, då vi lida mycket af vår osäkra ställning och längta efter att en dag få lefva i lugn bland andra utan fruktan för våra lif; men vi hoppas, tillade han, att denna dag en gång skall komma.

Detta sitt hopp bygga de på — prins Jérôme Napoleon. Han har lofvat dem, att om han blir franska republikens president, så skall han upphäfva deras bann. I stället ha de lofvat att arbeta för honom vid deputerade valen. Banditerna voro nu fulla af fröjd och hopp, ty hans seger den 14 instundande maj syntes dem vara säker, och de sågo prinsen redan på presidentstolen. Som bekant, segrade prins Napoleon verkligen den 14 maj i Ajaccios arondissement, och att bröderna Bonelli ej så litet hade medverkat dertill, är ingen öfverdrift. Men nog torde deras hopp att en gång blifva benådade af honom komma att gäckas, ty för det första har denna pretendent väl inga chanser att lyckas och för det andra hinner han till dess glömma sina tidigare bundsförvandter. Vid sin valresa i februari månad hade prinsen önskat att träffa bröderna Bonelli och sjelf begifvit sig till den öfverenskomna mötesplatsen, men af något missförstånd i afseende på tiden eller platsen funno dessa ej honom.

Jag har förut berättat, att banditerna under fransk-tyska kriget erbjödo sig hos regeringen att uppsätta en tiraljörkår af korsikanare och gå ut i kriget, med

vilkor att sedan få full straff-frihet för sina brott. Underhandlingar om deras benådning voro verkligen å bane. Gambetta gaf dem något löfte och ett provisoriskt tillstånd att strafflöst visa sig till dess de lagliga formaliteterna af att upphäfvä domstolens bann hunnit blifva undangjordä. Under tre månaders tid promenerade de fria och trygga i Bocognano och på Ajaccios gator, men då Thiers kom till styret, glömdes de korsikanska banditernas sak, ingen benådning kom och de fingo lof att åter uppsöka sina grottor i ödemarken. Men sedan denna tid lefva de jembörelsevis lugnt, i det gendsarmerna ej mera företagit några jagter efter dem.

Men förut måste de dag och natt vara på sin vakt. År 1867 voro på en gång ej mindre än 300 gendsarmer under lång tid på dylik jagt. Men banditerna höllo sig då undan i Niolos berg, flera mil från denna trakt. Då hade de hårda tider. Och hvad som gjorde dem ännu hårdare var, att deras släktingar, som eljest tillföra dem lifsförnödenheter och äro deras hemliga utposter mot gendsarmerna, voro gripna och kastade i fängelse. Enligt en af Napoleon III stiftad lag kan banditers släkt hållas fänglad i en viss tid, i hopp om att de sjelfva derunder lättare falla i rättvisans händer. Bröderna Bonellis far, syskon, familjer och släktingar, till ett antal af 54 personer, höllos under hela 14 månader i fängsligt förvar, men — förgäfves. Ingen har ännu förrådt banditerna, ehuru ett pris af 5000 francs är utfäst för deras gripande som lefvande eller döda.

Under de sista åren, då de fått vara mera i fred, ha de ock gjort sig det beqvämare uppe i bergen. Förut var grottan deras enda bostad, om de ej i hemlighet sofvo en natt hos någon förtrogen. Men sedan några år ha de uppfört sig hvar sin stuga uppe på en svårtillgänglig punkt af berget Penticca. Der är deras hufvudresidens och derifrån skrifva de bref och skicka order till märer och domare.

Antoine är gift sedan ett år, men Jacques har lefvat länge med sin hustru och eger flera barn, af hvilka ett besöker skolan i Ajaccio och skall bli prest. En



bandit låter uppfostra sin son till prest! Sjelfva ha de ej varit i en kyrka på 27 år, men i hemlighet ha de biktat sig inför prest och troligen äfven fått aflösning. Deras äktenskap har naturligtvis ej laglig giltighet, då de lefva utom samhället. Men Jacques har ställt så listigt för sig, att hans barn måste erkännas af samhället, ehuru under brodern Josefs namn. Förhållandet är, att hans nuvarande hustru blef lagligen sammanvigd med denna hans broder, som dervid påstås blott ha tjenat som skylt. Också ett sätt att uppoffra sig för sin broder! Enligt andra var hon först några år Josefs hustru till dess hans broder Jacques fattade tycke för henne och äkta mannen nu helt beskedligt afstod henne åt sin broder; i sjelfva verket presenterade sagda Josef för mig det äldsta af barnen såsom sin son. Detta visar i alla fall, att deras sedliga begrepp ej just stå i öfverensstämmelse med dem, som äro erkända af bestående lagar.

Vi sutto länge och samtalade. Men det led mot aftonen och vi måste bryta upp. Det är sed, att då man haft äran af ett möte med dem, lemna dem några skänker, och jag hade ej försummat att taga några dylika med mig. I gengäld lemnade mig Antoine några af honom sjelf skickligt utskurna småsaker i trä. Vi togo afsked af hvarandra, tills följande dag, då vi åter skulle träffas. Jag önskade nemligen gerna se, huru de hade det deruppe på Pentic, och de bjödo mig välkommen dit. Dessutom föreslogo de mig att begagna deras häst för att rida dit upp, och deras broder Josef skulle blifva min vägvisare. Denne, Vizzavona och jag återvände alltså till Bocognano, derifrån jag följande morgon först skulle begifva mig till banditernas residens på Pentic och sedan företaga en par dagsresors ridt öfver bergen till några andra trakter af Korsika.

## 3.

**En frukost hos röfvere och en middag hos en prest.**

När jag morgonen derpå trädde ut ur min bostad, stod hästen färdigsadlad och Josef Bonelli väntade mig. Vi följde först samma väg som dagen förut till mötesplatsen, men sedan började stigningen uppför Penticalängs en ytterst eländig stig, som slingrade sig fram öfver klippor, mellan väldiga stenblock, genom täta snår, och längs randen af djupa afgrunder. Hästen kände vägen väl och steg säkert. Vi mötte ofta män, hvilka drefvo åsnor lastade med stora bördor af buxbom, ett trädslag, som växer i dessa ödemarker och i mängd utskeppas från ön. Den häst jag red, hade ock ofta gått denna väg utföre med dylik last, sålunda förskaffande en liten inkomst åt sin husbonde. Efter två mödosamma timmar närmade vi oss äntligen vårt mål. En vildare och tillika mera storartad natur än denna, der dessa banditer slagit sig ned, kan man ej föreställa sig. Mot norr upptager Monte d'Oros bergmassor hela synvidden. Det är ett kaos af nakna, skrofliga bergskammar, kastade om hvarandra, af branta klippväggar, djupa klyftor och oformliga stenblock af urgranit, upp-tornade det ena öfver det andra i oändlighet. Men dessa bergmassor, liknande jättelika ruiner af sten, bilda en pyramid, så ofantlig, att ögat ej vill kunna uppfatta dess form, och denna pyramid slutar i flera kägelliktoppar, som tyckas nå himmelen. Såsom berget såg ut, när det i urtiden hade stelnat ur glödande massor, så ser det ut i denna dag, och icke ens en grön buske mellan klipporna påminner om, att tusentals år förflutit sedan dess och att annat än de döda elementen existera på vår jord.

Åt andra håll omfattar synkretsen endast den bergsdal, i hvilken vi befinna oss och hvars ena sida bildas af berget Pentical. Dalen sänker sig ned från Monte d'Oros fot och en sparsam buskvegetation upptager efter hand dess sidor. Å andra sidan brusar en bergsbäck, närd af tusen rännilar, som störta ned från

bergen. Här, på en framskjutande afsats vid Penticas sida, hafva bröderna Bonelli byggt sitt rövvarslott. Stället är väl valdt, ty man kan öfverse hela dalen. Det är knappt möjligt att komma dit annorlunda än längs den svårtillgängliga väg vi hade passerat, och denna är så anlagd, att en utkik redan på långt håll kan se om någon närmar sig. Och denna må akta sig, ty Antoine påstås ej förfela sitt mål på 800 meters afstånd. Vid vårt möte föregående dag hade han gifvit prof på sin skjutfärdighet, genom att med sin revolver på långt afstånd träffa i pricken.

När vi nalkades, kommo banditerna oss till mötes, helsande vänligt. Jacques förde mig in i sin stuga, som var uppförd af granit och försedd med skottgluggar åt alla håll. Han presenterade sin hustru och sina barn. Dessa voro alla särdeles vackra, förekommo väluppfostrade, höfliga, anständiga och sågo visst ej ut som några »rövvarungar». Stugan hade två rum, det inre ganska väl möbleradt. Väggen pryddes af bilder af kejsarprinsen (Louis), prins Jérôme, Maria, Kristus samt något helgon, precis samma väggprydnader, som finnas i alla korsikanska bondstugor. De två förstnämnda saknas aldrig.

Vi satte oss ned och pratade, medan husmodern serverade en riklig frukost, som smakade förträffligt. Jacques berättade hvarjehanda om deras lif häruppe. Jagten är om vintern en af hufvudsysselsättningarna. Om sommaren lemna de denna trakt och flytta med familj och bohag mycket högre upp, dels för att fly undan hettan och få bete åt hjorden, dels för att vara tryggare mot möjliga förföljelser. På min fråga, om de ej nu mera voro så pass trygga för dessa, att de kunde sofva om nätterna i sin stuga, svarades nekande. Om dagen vistas de nog ofta hemma med utställda vakter och någon natt blifva de ock der, men de vilja ej vänja sig vid bekvämlighet, för att vid behof lättare kunna undvara den, och därför sofva de merendels i grottor, som de ha inredt åt sig här och der i närheten. Min tid medgaf mig ej att låta föra mig till någon af dessa.

1869 blef den stuga, der vi befunno oss, färdig,

och Antoine berättade mig ett äfventyr, som hände honom kort tid derefter. Gensdarmerna stego helt oförmodadt en natt upp i bergen och omringade huset, der han just då råkade befinna sig. Alla utgångar voro bevakade, och belägrarna hade skickat till Ajaccio för att hemta mera militär, efter hvars ankomst stormning skulle ske. Hvad stod att göra? Döden tycktes honom säker, men han hittade slutligen på ett knep. När natten är som skummast, öppnar han hastigt husets dörr och kastar ut nedför trappan sin pelone, en korsikansk pelsrock. I brådskan och mörkret taga gensdarmerna den för egaren sjelf och lossa sina skott mot densamma. Genast derpå störtar han sjelf ut genom samma dörr och gör ett förtvifladt språng utför branten, som är strax utanför stugan — och han är räddad.

På min fråga huru de eljest alltid kunnat bli varskodda för gensdarmerna och laga sig undan, svarade de, att de nere i Bocognano, der gensdarmeriet finnes, ha sina förtrogna, som bringa dem ilbud, då fara är på färde. Dessutom förtrodde mig Jacques med ett slugt småleende, att de ha bundsförvandter till och med bland gensdarmernas hustrur, hvilka, då deras män fått order att rusta sig till banditjagt, skynda sig åstad att varna villebrådet. — Vi samtalade vidare om pågående valstrids troliga utgång, och i anledning deraf visade mig Jacques konceptet till ett bref, som han nyligen skickat till prins Napoleons sekreterare, Rabou. Det innehöll en försäkran om, att bröderna Bonelli skulle göra allt hvad de kunde för att tillförsäkra prinsen seger, för hvilken de nästan kunde garantera. Brevet var sammansatt med talang och språket klingande. De datera vanligen: »Palais vert, Penticca» och underteckna: »Jacques et Antoine Bonelli, frères, bandits». Det låter något skrytsamt, men klingar icke så illa.

Men solen visade redan middagstid och jag måste bryta upp. Mina värdar sade mig ett vänligt farväl och bådo mig ånyo helsa på dem, om jag än en gång skulle besöka Korsika, och då skulle de föra mig på jagt efter vildsvinet och mufflonen. Jag måste vara

artig tillbaka, tackade för det intressanta mötet, för deras gästvänlighet och för de angenäma stunder jag tillbragt i deras sällskap, och önskade dem, att den dag skulle randas, då de finge njuta af samhällets lagbundna, men dock så dyrbara frihet. Jag skildes från dessa i så många hänseenden intressanta män, hvilka i det hela taget qvarlemnade hos mig ett verkligen godt intryck, och jag kan ej annat än af hjertat beklaga deras sorgliga ställning, hvilket de torde ha ringa utsigt att blifva qvitt.

Jag ämnade begifva mig öfver bergen till staden Vico, nära Korsikas vestkust. Det skulle bli en besvärlig resa, ty det finnes knappt ens ridvägar i dylika ödemarker. Josef Bonelli hade lofvat blifva min förare och jag litade på honom. Hans broder banditen hade lemnat sin häst att begagnas af mig. Naturligtvis gaf jag honom sedermera en rundlig ersättning för besväret. Vi nedstego alla från Pentica, följde en stund Gravona-floden och togo sedan kosan åt vester uppåt en bergsrygg, kallad Monte Rosso. Vägen var fullkomligt lika svår som den till Pentica, men hästen klättrade säkert. De stora buskväxterna, som bekläda makis, afge alla en skarp aromatisk doft, hvilken uppfyller luften och nästan bedöfvar den resande. Dessutom brände solen hett och det skulle ha blifvit outhärdligt om ej en frisk vind hemtat någon svalka. För den stackars magra hästen hade min förare ej medtagit någon föda för hela långa dagen och i maccchian skulle den ej finna ett spår af gräs. Han gjorde dervid som alla korsikanare, hvilka anse det nog om hästen på aftonen får något att äta. Men jag hade medlidande med djuret och vi veko därför in i en usel by, för öfrigt den enda vi på hela dagen skulle se, för att skaffa åt hästen något bröd. Men oaktadt våra efterforskningar hade ej någon i hela byn en bit bröd, hvarken för sig sjelf än mindre för andra. Vi fortsatte vår färd, men det stackars djuret försökte afrycka den blommande trädljungens grenar, för att stilla sin hunger.

Det kunde gå långa stunder utan att jag vexplade ett ord med Josef, som vandrade bredvid hästen. Han

var ganska tystlåten af sig och jag ville dessutom ej anstränga honom med samtal, ty att klättra uppåt och tala tillika är ej någon lätt sak. Men när vi rastade vid någon liten bergsbäck och hade svalkat oss vid dess klara och friska vatten, så kom vanligen samtalet i liflig gång och han berättade ett och hvarje ur sitt lif, som ej varit annat än en rad af mödor och försakelser för hans bröder banditernas bästa. Han hade varit deras trogna stöd och bistånd uti faror, han hade sørjt för deras behof och hemtat dem underrättelser från den öfriga världen, då de dvaldes i ödemarkens ensamhet på flykt för jagande gensdarmer. Mången gång hade han smäktat i fängelse för deras skull, en gång i 17 månaders tid. En gång hade han i två år hållit sig dold med dem i macchian, anseende sig sålunda bättre kunna tjena dem än i fängelset, hvartill han var dömd att infinna sig. Då hade han mången mörk natt vandrat milslånga vägar för att skaffa dem en bit bröd eller framföra något hemligt bud till förtrogna, någon gång ända till sjelfva Ajaccio. Nu hade han åter den 1 Juni att afsitta några veckors fängelse, sakfäld för det han tjenat sina bröder som redskap vid en påtryckning, utöfvad på en mär vid de sista valen. Egentligen skulle han redan för det närvarande bort infinna sig till straffet, men han hade (tack vare banditernas makt!) fått anstånd till den 1 Juni, såsom utslaget lydde, för att ej vara förhindrad i utöfningen af sina medborgerliga rättigheter såsom valman vid förestående val den 14 Maj. Verkliga skälet var naturligtvis, att yttermera hjälpa banditerna i arbetet för prins Jerômes sak.

När vi höjt oss några tusen fot på Monte Rosso, så vidtog en gles tallskog. Skogarna äro få på Korsika och finnas blott på de högre bergen. Ändtligen hunno vi bergsryggens kam och kunde njuta af ett vidsträckt, herrligt panorama. Ögat kunda följa Gravana-dalen ned till hafvet, som lik en blå strimma lyste i fjerran. Det korsikanska landet tycktes bestå endast af talrika bergsryggar, hvilka likt reffbenen i ett skelett utgingo från ryggraden, den centrala bergskedjan. Denna höjde sig majestätiskt öfver allt och dess

toppar voro höljda af djup snö. Öfver hela denna praktfulla tafla kastade solen sitt strålande sken. Nedanför oss åt vester låg den trånga, vildt sköna Cinnarea-dalen, i hvilken vi nu skulle nedstiga. Vägen förde i zigzag ned för den ofta alldeles lodräta bergsväggen. Den bestod af grofva trappsteg eller rättare fästen, dels uthuggna i sjelfva klippan, dels bildade af ditlagda ohuggna stenar. En dylik väg kallas på Korsika scala och är ofta den enda kommunikationsleden mellan orter, skilda genom berg. Hästen steg med säkerhet nedför denna trappa, men naturligtvis var det ej rådligt att sitta uppe, ty då skulle den ofelbart slintat och kanske med sin ryttare störtat i djupet. När vi hunnit till ett par tusen fots höjd från dalens boten kommo vi in i en herrlig kastanjeskog, som sträckte sig ända dit ned. Der gälde det att öfvergå floden Cruzini, som brusar fram i denna dal. Inga broar bestås i dessa trakter, utan medels hoppande från sten till sten den ena öfver, den andra under det skummande vattnets yta, får man söka sig en väg öfver floden. Lycklig den som kommer öfver med blott ett fotbad och ej tillfölje af svindel eller ett förfeladt hopp blifver tvungen att mot sin vilja taga sig ett plötsligt, iskallt helbad.

Vi närmade nu oss en by, hvars hus lågo i spridda flockar här och der på bergsafsatserna och doldes af tät kastanjeskog. Till den afsides belägna byn, som har det skrämmande namnet Scanafagghiaccia (den som vill, må försöka att lära det utantill), leder ingen körbar väg från den öfriga verlden, men postförbindelse saknas dock ej. Jag såg just posten anlända. Den bestod helt enkelt af en man med uniformsmössa, bärande öfver axeln postväskan, ur hvilken han utdelade innehållet, bestående mest af tidningar från Ajaccio, åt invånarna. Postkontor finnes ock, men af minsta möjliga dimensioner, i det att det utgöres af en postlåda fäst vid en stugvägg. Postiljonen öppnade det enkla, men fullt ändamålsenliga »postkontoret» med en nyckel, uttog dess lilla innehåll, som han afstämpelade mot poststämpeln, fästad i lådans vägg, och dagens tienstgöring var slut. Jag tror det ej finnes

en by på Korsika, som ej eger åtminstone en dylik postbefordran.

Den blir ej dyr och vore att rekommendera för mången finsk landsort, som ej eger någon post alls och säkert skulle afundas byn Scanafagghiaccia dess enkla postinrättning.

Det blef redan afton och vi måste stanna i denna by öfver natten. Intet värdshus fanns och Josef föreslog mig att taga in hos byns kyrkoherde, som han påstod var en mycket hyggelig karl, hos hvilken han sjelf och hans bröder banditerna mången ruskig natt funnit en hemlig och säker tillflyktsort. Detta sade han som en rekommendation för presten och jag fick en ganska god stämning för denne. Men jag ville dock ogerna taga en persons gästfrihet i anspråk, åt hvilken jag ej kunde bjuda något för hans besvär, och därför sökte vi att i någon af bondstugorna skaffa oss, hvad till vår nödort hörd, nemligen en qvällsvard och ett herberge. Men oakadt ihärdiga bemödanden lyckades vi, hvad det förra angår, ej att finna i byn hvarken bröd, eller kött, eller smör, eller ost, eller ägg, eller potäter eller något alls, utan blott torra kastanjer. Och hvad det senare beträffar så var det seden i byn, att när man känner sig trött om aftonen, sträcker man sig ut på marken inom eller utom husets väggar, allt huru det faller sig. Byns kultur till heder må dock nämnas, att man påstod det funnes en säng i en af gårdarna. Men jag hade fått en temmelig respekt för dessa primitiva förhållanden, och hoppet att hos presten få annat än torra kastanjer till dinern frestade mig för starkt, isynnerhet då vi fastat sedan frukosten och apetiten af den ansträngande färden blifvit yttermera retad. Alltså stälde vi vår kosa till herr Curén. Hans bostad liknade fullkomligt de öfriga stenrucken i byn. Vi kommo uppför en brant trappa eller stege till ett stort rum i öfre våningen. En eld brann midt på golfvet och prestens hushållerska rörde i grytan, som stod på elden. Han sjelf var en ung man af reslig gestalt, grofva och kraftiga drag, och af ett angenämt och artigt sätt. Förklarande sig lycklig öfver att hafva fått tillfälle att utöfva gästfrihetens dygd, gjorde han tillika



tusen ursäkter för den torftighet, som var en katolsk landtprests lott. Likväl lät han sedan sërvera en riklig och ypperlig diner, i hvilken vi tre, presten, f. d. banditen och jag deltog. Han beklagade blott, att dagen var en sträng fastedag och att han därför hade intet kött att bjuda på, hvilket I dock, tillade han, i ert hemland England, ansen vara hufvudfödan. I södra Europa tagas nemligen alla resande för engelsmän, och ehuru Josef nog kände till min nationalitet, hade han uppgifvit mig vara inglese, hvilket ord på Korsika (liksom i Italien) är liktydigt med främling. Men det gaf mig anledning att upplysa min värd om hvilket land var mitt hemland och till min förundran var han ej alldeles okunnig om detsamma. Men han var intresserad att få höra något om dess folk m. m. och jag talade med nöje derom. Sedan berättade han hvarjehanda om sin aflägsna by och om sin ställning som dess prest. Hans släkt hade öfver ett halft sekel innehaft denna plats. Sjelf hade han vuxit upp under ärfda fiendliga förhållanden till en främmande släkt och alltid varit nödsakad att gå beväpnad. Nu hade han sin tarfliga bergning med en inkomst af omkring 1,200 francs årligen, hvilket ej medgaf honom att lefva annorlunda än hans församlingsbor. Men hvad han sade sig ha godt, var vinet, som han alltid sjelf beredde och så tyckte det också hans biskop, hvilken under sina visitationsresor stundom besökte orten, och om honom berättade han några roliga historier. Han var en munter och glad bordskamrat och min afton i Scanafaggiaccia föreföll mig ej så lång, som byns namn. Prestgården bestod sig med en enda säng och den tvang min värd mig att begagna, förklarande sig vara förtrogen med den korsikanska sofmetoden.

## 4.

### Trittorre. Fashionabelt bad. Mordhistoria. Återkomst till Ajaccio.

Följande morgon bröto vi tidigt upp och oss till ära följde vår värd oss några hundra fot uppför den

mödosamma, nästan lodräta vägen, som vi hade att följa. Han visade mig de ypperliga källsprång som här funnos, men när jag bad honom att jemte mig njuta af det klara, friska vattnet, så blef han helt förfärad och förklarade, att han skulle begå en dödssynd genom att förtära något på morgonen, innan han hållit messan, och sålunda vanhelga det heliga sakramentet. Sällsamma kontrast! Aftonen förut skulle han ej ansett olämpligt att i sällskap med en god dryckesbroder nedsvälja ett par buteljer vin, eller smeka någon vacker bikterska, men om morgonen skulle han bli orenad af en dryck rent vatten. Dock, en dylik blandning af sinlighet och öfvertro finner man blott alltför ofta i katolska länder. Efter vanlig måttstock var han likväl en mycket aktningsvärd man, såsom värd gästfri och angenäm, och vi skildes med saknad från honom. En stund derefter förkunnade klockornas toner från dalen att messan begynt.

Uppåt gick det åter och ännu brantare än dagen förut. Allt som oftast måste jag sitta af hästen för att möjliggöra för den klättrandet uppför de ofta glatta klipporna. Josef tycktes aldrig känna behof af att hvila. Jag beundrade hans fysiska styrka. Föregående afton hade han, oaktadt dagens strapatser, tillbragt nästan hela tiden med att gå af och an i rummet der vi sutto. Denne man hade alltid njutit en fullkomlig helsa, aldrig vetat hvad illamående eller knappt ens hvad trötthet vill säga. Men han hade ock alltid lefvat i den underbart rena och lätta luft, hvilken vi nu här uppe i bergen njöto af. Hvarje andedrag var en njutning; man tyckte sig insupa lif och helsa, och all känsla af trötthet försvann.

Bergsryggen, öfver hvilken vi skulle gå, bär namnet Trittorre (tre torn) efter tre tornlika toppar, som höja sig på densamma. Korsikas näst största skog (statsegendom) bekläder denna bergsrygg. Mellan uråldriga tallar (*Pinus maritimus*) och korkekar gick vår väg. Högst uppe hade snön just smultit och våren börjat inbryta. Der funnos många buskar och trädslag, som voro gamla bekanta från hemlandet, såsom den nordiska eken, tallen, aspen, enbusken m. fl. De

första blommorna hade öppnat sina kalkar, trädens knoppar syntes vilja spricka ut, sångfoglar, bland dem äfven göken, läto höra sig och luften var uppfylld af denna balsamiska doft, som blott våren har med sig. Man skulle ha kunnat tro sig vara i någon finsk skogsdunge, der solens varma strålar väckt naturen till lif, om icke panoramat varit alldeles annorlunda. Korsikas jätte, Monte Rotondo, stod högst i den verld af is och berg, som bildar öns hufvudkedja, och jag räknade ej mindre än 8 väldiga bergsryggar, som gingo ut från densamma. Nedanföör oss öppnade sig den dal, till hvilken vi nu skulle begifva oss. Talrika byar lågo i den temligen välodlade ängden och till den närmaste af dem, Guagno, inhöljd i en kastanjeskog, riktade vi vår kosa. Trakten är omtalad för sin rikedom på detta träd. Vid nedstigningen fingo vi ock snart säga farväl åt tallskogen och kommo in i kastanjernas region. Först sågo vi dem stå löflösa, med utspruckna knoppar, men ju lägre ned vi kommo, dess längre hade bladen hunnit i sin utveckling, och redan 1,000 fot lägre ned voro de af full storlek. Efter en temligen vådlig färd utför Trittorres venstra sida, hunno vi byn, som förvånade mig med sin snygghet. Eljest har befolkningen ryktet om sig att vara den mest vildsinnade på Korsika. Man säger, att Guagnobon skulle för en cigarrstump kunna slå ihjäl sin nästa.

Här skulle jag skiljas från min förare Josef, hvilken ville återvända för att till söndagen den 14 hinna till valförrättningen i sin hemort, Bocognano. Jag sade min trogne och angenäme följeslagare ett hjertligt tack och farväl, och bad honom helsa sina bröder, banditerna.

Jag fick en mulåsna, som skulle föra mig till Vico, och med dennas egare, en Guagnobonde, fortsatte jag min färd. Härifrån vidtog en bred landsväg, som i sakta, matematiskt likformig sluttning var ledd längs dalen framåt. De korsikanska landsvägarna följa ej, såsom vanligen till exempel de norska och schweiziska, dalens botten åt, hvarigenom de skulle blifva både kortare och billigare, utan de äro ofta med stor konst så att säga utskurna högt uppe i dalsluttningens sidor.

Orsaken ligger väl deri, att de sålunda komma närmare byarna, som alltid ligga högt uppe i bergen. Befolkningen har valt ett dylikt läge för sina bostäder, dels för att undgå feberluften, som säges råda nere i dalarna, dels emedan fordom, när krig rasade på ön, den sålunda lättare kunde försvara sig mot anfallande fiender. Men i alla fall ligger deri ett stort hinder för åkerbrukets och kulturens framsteg, emedan den gynnsammaste jordmånen finnes nere i dalarna och förblifver obrukad. I denna trakt sågo vi talrika byar, likt fästningar belägna på svårt tillgängliga ställen, med byggnader af en så mörk, smutsig färg, att de på afstånd knappast kunde skiljas från berget, af hvilket de äro uppförda och vid hvilket de tyckas hänga.

Vår väg passerade en liten by kallad »baden vid Guagno» och som fröjdar sig åt en viss ryktbarhet på Korsika. Ön eger många ypperliga mineralkällor, varma och kalla, men inga äro så berömda som de varma svafvelkällorna här. Om sommaren samla de hela Korsikas förnäma verld hit. Jag var nyfiken att se, om man på Korsikas förnämsta kurinrättning följt med den lyx och komfort, som öfverallt vid kontinentens badorter iakttages. Föreståndaren visade mig det hela med en belåten min, som vore här något »non plus ultra». Inrättningen ser till det yttre ut som en fähusbyggnad vid någon medelmåttig herregård hemma. I nedre våningen äro källorna och der serveras baden i små, källaraktiga badrum, försedda med badkar murade af grofva tegelstenar. Öfre våningen upptages af logisrummen, som fullkomligt påminna om fångceller. Jag hade svårt att hålla god min för att ej såra min artige förare.

I denna by hade för några dagar sedan följande hemska, men på Korsika temligen hvardagliga händelse passerat.

En man, född härstädes, men utskrifven till militär, hade sedan några år återvändt till sin hemort. Emedan han tjenat vid zuav-kompanierna i Algier, kallades kan allmänt »zuaven». För sin dryckenskap och sitt obändiga lynne var han dock illa ansedd af

befolkningen och han längtade sjelf tillbaka till Afrika för att der bosätta sig som kolonist; men han ville föra med sig som sin hustru en ung flicka, hvilken bodde med sin fader uti en stuga midt i byn, och af hvilken han äfven aflockat några halfva löften om samtycke. I sjelfva verket lär hon dock ha gifvit företrädet åt en ung ståtlig man, hvilken lefde som bandit i närmaste macchia, men dock mången natt hade setts våga sig in i byn. En afton satt zuaven hos flickans fader, som utöfvade någon slags krogrörelse, och han hade skaffat sig ett dugtigt rus. Senare råkade också hans rival, den unge banditen, infinna sig der, hvilket i högsta måtto förargade zuaven, något gräl uppstod dem emellan, och den senare blef så ursinnig, att värden fann sig föranlåten att helt omildt kasta ut honom nedför trappan, der han blef liggande orörlig. Ett par timmar senare begaf sig banditen ut ur huset, och när han passerar förbi zuaven, lyfter denne plötsligt sitt gevär och — skjuter på honom. Han sjunker ned, dödligt träffad; men hämnden är en korsikanares första och sista pligt, han samlar sina återstående krafter och affyrar sin bössa mot den bredvid liggande zuaven — och utandas sjelf sin sista suck. Sårad i bröstet och kraftlös af ruset, lyckades det ej den andre att släpa sig bort till någon barmhertig människa, som skulle ha hämmat det utströmmande blodets flöde, men han förmår dock under flera timmars tid uppfylla luften med sina skrån om hjälp, tills också han, förblödd, blir liggande liflös. Ingen enda af byns invånare hade velat begifva sig ut för att hjälpa den olycklige. Hvarför? För att ej sedermera vid polisundersökningen blifva inblandad i saken och behöfva uppträda som vittne. Det är en offentlig hemlighet, att hela byn under denna förskräckliga natt vaknade af ropen och visste hvad som var på färde, men dock förklarade hvar och en i sin tur för polisen, att han just denna natt råkat sofva ovanligt sött och ej hört något alls. Dylika händelser äro vanliga och väcka ej någon sensation på Korsika. »Det är ju godt att de vilda djuren utrota hvarandra», säger man.

Vid vägen märkte jag ofta något litet träkors.

Der hade en gång något mord skett. Men macchian, som omgaf allt, berättade ej sina hemligheter. Denna hade nu för kort tid förändrat det ökenartade utseende som den eljest erbjuder. Trädjungens grenar voro rikt beströdda med små hvita blommor och buskarnas röda eller hvita rosalika blommor lyste emot ögat.

När vi, följande dalen åt, hunnit till lägre belägna trakter, började här och der små försök till vinodling blifva synliga och de första olivträden visade sig. Ehuru snön ligger här 1—3 veckor går dock oliven förträffligt. I denna dal, som genomflytes af Korsikas näst största flod, Liamone, är odlingen jemförelsevis framskriden, och på den nybyggda landsvägen var trafiken ganska liflig. Ofantliga sågblock, lastade på kärror, sågo vi forslas ned mot kusten för att utskeppas. Likaledes träkol, som brändes högt uppe på höjderna. Men mest voro dessa lata korsikanare representerade, som med bössan på ryggen och zuckan (kurbitsen) vid sidan jagade förbi på sina hästar. Här sågos ofta män bärande den urgamla beretto, den frygiska mössan, hvilken redan Paris, Priamus' son, bar, såsom man på urgamla marmorfigurer, föreställande honom, kan se, men hvilken hos romarne var barbarens symbol. Af politiska agenter, som i sista stund skulle utföra någon valmanöver och ej försmådde någon koja, der ännu en röst kunde vinnas, vimlade det i trakten, och vi mötte flera sådana, ridande i sporrsträck.

Efter några timmars färd voro vi i den lilla, pittoreskt belägna staden Vico, och derifrån förde mig postdiligensen några dagar senare till Ajaccio. Valet hade nu försiggått, prins Napoleon hade segrat, och jublande folkhopar drogo genom gatorna. Allå gladdes öfver att de oroliga valstriderna tagit slut, och personer, som förut varit hvarandras fiender, drucko nu på de öfverfyllda kaféerna tillsammans en skål för Ajaccios nya deputerade. Men jag tänkte på mina vänner banditerna der borta bland bergen, som säkert gladdes mer än någon annan, i hopp om att frihetens dag nu stod dem för dörren. Tyvärr ett fåfängt hopp!

## En färd till Caprera.

(1877.)

### I.

Skall jag strax, utan vidare inledning, införa läsaren i Garibaldis enkla bostad på Caprera och berätta om vårt besök hos den ålderstigne frihetskämpen, eller skall jag gå i ordning med sakerna och först beskrifva vår äfventyrliga färd, innan vi landade vid hans ensliga ö? Med läsarens benägna tillåtelse väljer jag det senare sättet.

Min reskamrat var en ung finsk student, liflig och glad. Han hade ej något emot ett litet äfventyr, och hans lust var lika så stor, som min, att få se den berömda mannen på Caprera.

Vi voro i Bonifacio, Korsikas sydligaste stad, en mycket liten, men mycket intressant ort. I fjerran, på andra sidan om det herrliga, glänsande Bonifaciosundet låg Sardinien, Korsikas tvillingssystem, inhöljdt i en blå slöja. Anblicken af ett främmande, aflägsset land uppväcker alltid känslor af längtan och nyfikenhet. På en af de klippöar, som sågos längst i öster, skulle vi derjemte kanske få se en af samtidens mest hyllade och namnkunnige män, som bragt millioner hjertan att klappa, icke allenast i sitt eget fädernesland, men ock i långt aflägsna länder. Hvad var då naturligare, än att lusten grep oss att öfverlemna oss först åt det stormiga Bonifaciosundets vindar och sedan, i händelse af lycklig ankomst till Caprera, åt Garibaldis nyck att bevilja oss tillträde eller ej?

Tänkt, sagdt och gjordt. Vi begåfvo oss ned till Bonifacios lilla hamn, en mycket lång, men blott några

famnar bred vik, som tränger in i landet och omgifves på hvardera sidan af höga, branta klippväggar. Derinne, i fullkomligt skydd för alla vindar, lågo några små däckade farkoster för ankar. Vi inlät oss i samtal med sjömännen på stranden om möjligheten att sätta vår plan i verket o. s. v., och snart hade vi kommit öfverens med befälhafvaren på en liten skuta, en s. k. gondola, om öfverfarten. Här vill jag presentera för läsaren en bekantskap vi gjort i Bonifacio, en ung ingenjör, vid namn Ilari, som icke allenast var oss behjelpig vid anskaffandet af båt och sålunda gjorde oss resan möjlig, utan ock åtföljde oss en del af färden, hvarunder han med sitt angenäma väsende och glada lynne var oss till stort nöje. Han önskade att med samma båt, som vi hyrt, transportera diverse materialier, såsom ankare, bojar, kettingar m. m., som behöfdes för uppförandet af sjömärken i Bonifaciosundet, till sin depôt på Lavezzi, Korsikas sydligaste ö, hvilken vi i alla händelser skulle segla tätt förbi, och dit han sjelf skulle blifva oss följaktig. Vi voro glada att kunna ställa vår farkost till hans disposition och sålunda göra honom en tjenst, på samma gång vår resas behag skulle genom hans sällskap betydligt förhöjas.

Tisdagen den 3 april blef en vacker, solig dag och en lagom stark nordostvind tycktes ej vilja motsätta sig våra resplaner. Kl. 2 e. m. var allt klart, lasten instufvad och passagerarne ombord. Vår farkost var omkring 35 fot lång, enmastad och med ett stort, trekantigt s. k. latinsegel, som allmänt begagnas på Medelhafvet. Att komforten ombord var ingen, och att snyggheten lemnade mycket öfrigt att önska, behöfver jag ej säga. Men vi tröstade oss med, att vi dock hade den bästa båt, som i Bonifacio stod att finna, och när man är nöjd, så är allt godt och väl. Skutans förare, eller »kaptenen» var en väderbiten, kraftig sjöman med den vanliga korsikanska typen. Under resans lopp lärde vi att uppskatta hans stora sjömannaskicklighet och hans välvilliga, anslående karakter. För öfrigt utgjordes besättningen af en trumpen matros och två skeppsgossar, af hvilka den äldre aldrig



försummade något tillfälle att visa den yngre sin öfverlägsenhet och större auktoritet.

Vi seglade ut ur Bonifacios trånga hamn, under fästningens kanoner, som hotande gapade flere hundra fot öfver våra hufvuden. Den höga, i hafvet brant stupande klippa, på hvars öfre, jemna yta Bonifacio är byggt, har hafvet under tidernas lopp undergräfat, så att numera en del af staden hänger öfver vattnet. Mindre ras ha ofta inträffat, men en gång skall väl ock ett stort inträffa och en del af staden störta i hafvet. Jag andades lättare när vi väl hunnit förbi Bonifacio och sålunda undan möjligheten att blifva krossade under dess tyngd.

Vi dublerade snart Korsikas sydligaste udde, Cap Pertusato, och styrde mot ön Lavezzi. Der skulle lasten lossas och barlast i stället intagas. Kaptenen hade i Bonifacio försäkrat, att vi strax derpå skulle afsegla, för att innan mörkret hinna till hamnen Maddalena på sardiniska sidan. Huru förvånade blefvo vi därför ej, när, efter ett par timmars seglats och sedan ankaret blifvit kastadt vid Lavezzi, kaptenen förklarade, att han skulle riskera sin båt (ocn våra lif) genom att ännu samma dag fara öfver sundet och i mörker kryssa fram i Sardiniens skärgård, och att vi därför måste dröja öfver natten vid Lavezzi! En hel natt på en ödslig klippa i hafvet! Men en sjökaptен är enväldsherre på sitt fartyg, äfven då det mäter blott 6 famnar i längd, och vi fingo vackert böja oss under hans visa ord, om de sedan berodde på en nyck eller verklig vishet. Vi gingo alltså i land och togo Lavezzi i ögnasigte.

Lavezzi är Korsikas sydligaste ö. Det förtjenade rättare benämningen skär, ty det är en sammangyttning af klippblock, som tornat sig upp några tiotal fot öfver hafvet. De väldiga böljorna af ett ständigt oroligt haf ha anfallit ön under årtusenden och splittrat, nött, slipat och polerat klipporna vid dess stränder. Uppå öns midt har dock samlat sig något jord mellan stenarne, och några låga örter, tillräckligt stadiga att kunna motstå den häftiga vinden, kämpa der för sin existens. En herde har byggt sin låga stenkoja mellan

några granitblock och hans få getter söka sig sin knappa näring. Emedan Lavezzi är omgifvet af talrika farliga skär, så har franska staten här uppbyggt ett fyrtorn för att vägleda de många fartyg, som färdas i dessa besökta farvatten. Fyrvaktaren lefver der med sin unga hustru. Öns befolkning är sålunda ej stor. Den lefver förnöjd ett lif för sig, och vindarne äro sändebuden från den öfriga världen. På Lavezzi blåser alltid, vindarne äro der hemma. Fordom bodde Aeolus med sin ryktbara säck säkert på denna ö.

Lavezzi har blifvit sorgligt ryktbart genom ett af de förfärligaste skeppsbrott, som man vet att omtala. 1854 den 14 februari afseglade den stolta franska örlogsfregatten *la Semillante* från Toulon. Besättningen utgjorde 350 män och dessutom voro 400 soldater ombord, som skulle föras till Krim för att modigt kämpa i den franska armén. Ingen anade då, att de så hastigt, och på ett så fasansfullt sätt skulle omkomma. Följande dag, när fartyget befann sig i Bonifaciosundet, öfverfölls det af en förfärlig orkan. Haf, luft och himmel blefvo snart en enda likformig massa af vatten och skum. *La Semillante* förlorade master och roder, kastades redlöst omkring och blef till slut en massa af spillror, hvaraf en stor del kastades upp på Lavezzis klippiga stränder. Af de 750 personer, som voro ombord, räddade sig blott en enda. De olyckliges kroppar sjönko dels i hafvets djup, dels slogos och stympades de af de rasande vågorna mot klipporna. Hvad man sedermera, när stormen upphört, återfann af lik och människolemmar, samlades och jordades på ön. Två små begravningsplatser, fulla med kors och grafstenar, samt ett stenmonument, upprest på det ställe, der kölen af fartyget anträffades, bevara minnet af denna rysliga händelse.

Vi begåfvo oss jemte Ilari till fyrbåken, der fyrvakten mottog sin chef och dennes följeslagare på det mest artiga och förekommande sätt. Tornets bottenvåning består af några boningsrum, som på franska statens bekostnad äro inredda med smak, nästan med elegans. En sprakande brasa uppgjordes i eldstaden och vi fingo det rätt trefligt. Tack vare en älskvärd

hustrus omsorger, hade Ilari med sig en välfylld matkorg, och tack vare vår utmärkte värds artighet, bjöd han oss på dess innehåll. Allehanda läckerheter, som man minst af allt skulle väntat sig på en dylik öde klippa, framdrogos ur den underbara korgen, och nedsköljdes med korsikanskt vin. Bordsservisen, som tillhörde fyrbåken, var så fin och blank, att man på Paris' bästa restaurant ej kan ha det bättre. Vi sutto många timmar i Lavezzi's fyr torn, pratande och skämtande. Till sällskapet hörde äfven en fransk gensdarmofficer, en hederlig, oförarglig karl, som för sitt nöjes skull besökte Lavezzi. Hvarken han eller vår vän ingenjören innehade någon större kännedom om främmande länder och förhållanden, än hvad hos franska bildade tyvärr ofta är fallet. Många betecknande och ofta rätt roliga påståenden framkallades och försvarades under aftonens lopp af våra franska vänner. Se här några exempel:

»Tyskland var i sin fulla rätt, då det annekterade Elsass och Lothringen, ty det var ju segrare, och segraren har alltid rätt att göra hvad han vill».

»När Frankrike en gång blifvit fullt rustadt, skall det med säkerhet besegra Tyskland i ett krig, som ej skall kunna undvikas, och då skall Frankrike med samma rätt icke allenast återtaga sina förlorade provinser, utan utvidga sig ända till Rhen, som är dess naturliga gräns mot öster».

»Orsaken till att Korsika, oaktadt sitt utmärkta klimat, sin bördighet och sina stora naturliga tillgångar, är så litet framskridet i kultur, är endast den, att kapitaler saknas, och sådant måste förhållandet förblifva, till dess utlänningar, medförande rikedomar, nedsatt sig på ön och utvecklat dess industri». Så lyder den vanliga visan på Korsika. Att orsakerna kunna vara andra, t. ex. invånarnes fallenhet för lättja, förakt för arbete samt de inrotade familjfiendskaperna, var jag för artig att med alltför stor bestämdhet påstå.

»Italienarna äro och skola alltid vara föraktade af korsikanarna, ty Genua har alltid varit Korsikas blodsfiende och Genua hör till Italien».

»Bernadotte eröfrade Sverige med en helt liten krigshär och gjorde sig derpå till landets envåldsherre».

»I Norden är kölden så stark, att det enda och af hvar man använda sättet att hålla lifvet i sig, är att ständigt bära på sig en flaska bränvin och ofta taga sig en klunk».

»De franska skolorna äro de bästa i världen. De vetenskapliga arbeten, som utkomma i andra länder, äro rena plagiat af franska författare».

Att våra korsikanska vänner dock i mångt och mycket rättade sina åsikter efter våra invändningar, vill jag till deras berömmelse tillägga.

Timmarna hade flytt hastigt under samspråk och skämt. Natten var inne och vi togo afsked af vårt sällskap. Trots det starka mörkret begåfvo vi oss ombord på skutan, för att tillbringa natten der, i hopp om att följande dag i morgongryningen få lyfta ankar och afsegla. Inga hytter, inga sängar, inga bäddar funnos på vår lustjakt, men man får lof att taga seden, dit man kommer. Vi kröpo därför ned, ej i den trånga och smutsiga kajutan, utan i det något vidare, men lika smutsiga lastrummet, utsträckte oss så bekvämt som möjligt på dess botten och försökte sofva. Deraf blef dock intet, ty Morfeus stridde med talrika osynliga härar om herraväldet, och vår hud blef det olyckliga bytet. Aeolus lössläppte sina vindar, Neptunus upprörde hafvet ända från botten, Jupiter ljungade i skyn, och följande dagens Aurora, ämnade jag säga, nej följande dagens mörka molnhimmel fann oss ännu liggande för ankar bland Lavezzis skär. Huru länge skulle detta räcka? Snart skulle vi blifva nödsakade att söka till vår näring musslor och sjöborrar längs stränderna och af herden tigga om några droppar mjölk till dryck. För att trösta oss, läto vi föra oss i land och i sällskap med våra vänner, ingenjören och gendarmofficeren, gjorde vi slut på hvad som ännu fanns kvar i korgen. Då fick vinden medlidande med oss och saktade af. Nu voro vi fria från fångenskap på denna ö, hafvet var ej längre en oöfverstiglig mur utan tvärtom en öppen väg, vägar, som förde åt hvilket håll, man än kunde önska. Vi togo afsked af

våra utmärkta franska vänner, hvilka afseglade mot nordvest, mot Korsika, medan vi stälde kosan mot sydost, mot det i fjerran blånande Sardinien.

## 2.

Kl. 2 e. m. lemnade vi Lavezzi. Drifven af en förlig vind, ilade vår farkost pilsnabbt framåt. Ofta lade sig dess ena sida djupt i de skummande vågorna, men kaptenens kraftiga hand visste, huru rorkulten skulle föras. Besättningen manövrerade det stora seglet med beundransvärd skicklighet och lydde ögonblickligen kaptenens befallningar. Tre timmar dansade vår »gondola» på det blågröna vattnets yta i sällskap med delfiner och fiskmåsar, innan vi styrde in i den sardiniska skärgården. Skärgården vid Sardiniens nordöstra kust är ganska vidsträckt och dess största öar heta Maddalena och Caprera. Vår afsigt var att tillbringa natten uti den lilla staden Maddalena på ön af samma namn och påföljande morgon fara till Garibaldi's närbelägna ö.

Kaptenen fägnade oss med underrättelsen att, anlända till hamn, ingen kunde gå i land, förr än fartyget var behörigen inklareradt och sundhetsbyrån, la sanita maritima, hade förklaradt, att ingen farlig sjukdom funnes ombord. Alla dessa formaliteter måste medhinnas innan solen gått ned, ty i samma ögonblick stänges hamnbyråerna och ingen mottages vidare förr än följande morgon. Han tillade, att hamntjenstemännen i Maddalena äro ett synnerligen krängligt slägte, obevekligare och strängare än lagen sjelf, men han var öfvertygad om att vi med den förliga vind, som blåste, skulle hinna fram i tillräckligt god tid för att »taga entré» ännu samma dag. Ännu återstodo dock många sjömil, och till vår stora förargelse började vinden att sakta af. Vi började redan att föreställa oss den förfärliga möjligheten af att tillbringa ännu en fasansfull natt ombord på skutan. Men ännu

var hoppet ej ute, ty solen hade ännu ett vackert afstånd att tillryggalägga, innan den skulle sjunka ned bortom hafvets rand. För att påskynda farten grep besättningen till årorna, men nu blef det fullkomligt lugnt, den tunga farkosten rörde sig framåt med en snigels långsamhet, medan solen deremot, ehuru kaptenen anropade alla heliga och madonnans blod, föll nedåt med en alldeles ovanlig fart. Afgörande ögonblick! Nu återstår blott att dublera den sista udden, bakom hvilken staden omedelbart skulle visa sig, en frisk medvind uppstår plötsligen och fyller seglen, skutan ilar pilsnabbt framåt, vi dublera udden, inlöpa i hamnen, styra kurs rakt på hamnkontorets byggnad, men, — o ve! — innan ankaret har fallit har solens sista stråle hunnit säga sitt sista farväl. Hamntjenstemännen stänga förnöjda sina byråer och vår förtrytelse har ej några gränser.

Förgäfves ropar kaptenen dem an, der de lugnt stå på stranden och liknöjdt betrakta det anlända fartyget, och ber dem bevilja honom »entrée» ännu denna dag, förgäfves försöker han beveka dem genom förklaringen, att han har två »inglesi» ombord, som omöjligt kunna tillbringa natten på skutan, — deras hjertan voro hårda som sten, de förklarade helt lugnt, att vi kommit ett par minuter för sent och att de nu nödvändigt måste gå att äta och dricka. Hvilken förarglig sak, att vid åsynen af fria människor, som der på stranden promenerade och njöto af sitt oberoende, och att vid tanken på ett trefligt hotell, en varm qvällsvard och beqväma sängar, hvilket allt väntade oss på några famnars afstånd, vara nödsakade till en ofrivillig fångenskap på vår usla pråm och tvungne att repetera den föregående natten! Vår belägenhet var just ej egnad, att inge oss några vänliga känslor mot onödiga formaliteter i allmänhet och mot italienska kronans tjenstemän i Maddalena i synnerhet. Ännu djupare sjönko dessa i vårt förakt efter följande lilla episod:

När skeppsgossen i en liten båt rott till kajen, för att fästa fånglinan der, så ville en liten sardinisk kollega, som stod på stranden, vara honom dervid behjelpig.

Knappt hade en tjänsteman vid sundhetsbyrån varseblifvit detta, förrän han rusar till, öfveröser den unge sardinaren med örfilar och ovett och hotar honom med att låta också honom tillbringa natten på det nyss anlända fartyget om han komme i minsta beröring med något, som tillhör detsamma, vore det ock blott en tågända. Vår skuta kunde ju ha all verdens pest ombord, och deraf vore den goda staden Maddalena ej trakterad!

Vi funderade nu starkt på, att, alla tullsnokar till trots, låta oss ro till land, sedan mörkret inbrutit, och smyga oss till hotellet, hvars värd säkert ej skulle vara så rädd för pesten, isynnerhet om han skulle få sätta sin fruktan upp på räkningen. Men vår hederlige kapten bönföll om att ej göra så, ty då skulle säkert han få logera någon tid i det hotell, som polisen håller för lagöfverträdare — och vi beslöto att beskedligt stanna ombord. Jag vill till kaptenens beröm omnämna, att han var en bra och välvillig karl, som försökte göra sig sjelf och sin skuta så angenäm som möjligt för oss. Han lät upptända en liten koleld på en sten nere i lastrummet, alla man slogo sig ned omkring den och kaptenen underhöll oss med historier om »Garibaldi», om lurendrejare, om sina alltid så äfventyrliga resor och med skeppshistorier af flera slag. Och se'n önskade vi hvarandra en god natt och en god sömn, ehuru alldeles lika fåfängt som natten förut, och vi höllo på dermed, tills ingen natt mera var, utan solen höjt sig bakom Capreras berg. Medan vi ännu, kl. 6 på morgonen, sträckte ut våra trötta lemmar på lastrummets botten, visade sig plötsligen i lastluckan ett rödt, skinande, fullmånsansigte, påminnande om en tysk ölbryggares, och en högljudt bråkande röst höll för oss en lång predikan. Vi begrepo snart, att det var sundhetsherren i egen hög person, som kommit ombord för att mönstra fartyget och dess invånare. Han var ej nöjd med att se oss ligga i lastrummet och höra våra försäkringar om att vi hvarken hemtade koleran eller pesten med oss, utan han kommenderade oss ögonblickligen upp på däcket för att med egna ögon öfvertyga sig, att vi kunde gå och

stå som han sjelf och andra menniskor. Vi ruskade alltså tröttheten ur våra lemmar, klefvo upp genom lastluckan på däckets, och gjorde några exercissteg inför vår mönstrand domare. Ändtligen funno vi nåd för hans ögon och tillätos att gå i land. Vi fördes först till tullkammaren, der man gräfd genom hvarje hörn af våra nattsäckar, och sedan begåfvo vi oss till hotellet för att göra toalett, innan vi senare på förmiddagen skulle fara till Caprera. Vi hade dock äfven tid att taga staden Maddalena något i ögnasigte. Det är en liten treflig ort med 4,000 invånare, väl byggd, inbjudande och mycket renlig. Hvarken på Korsika eller Sardinien har jag någonsin sett en stad, så fin och putsad, som Maddalena. Genom sitt läge vid det mycket besökta Bonifaciosundet har staden erhållit en viss betydelse för sjöfarten och eger en ganska liflig trafik med italienska fastlandet och med Sardinien. Staden är ej gammal. För hundra år sedan voro Maddalena, Caprera och närgränsande öar betäckta af tätä, aldrig rörda skogar och besöktes blott stundom af någon fiskare. De första kolonisterna voro korsikanare. När banditerna på Korsika ej mera lemndes i fred af franska gensdarmer, så flyttade många af dem öfver till Sardinien, der polisen bekymrade sig föga om inhemska, verkliga röfvere och ännu mindre om hederliga korsikanska banditer. Några af dessa byggde sina hyddor bland ön Maddalenas klippor och de jagade, fiskade, höggo skog och mjölkade getter i allsköns ro. På Korsika säger man, att qvinnorna, de unga och vackra isynnerhet, äro mer än lofligt lätt förtjusta i banditer. Så var ock fallet med sardiniskorna, och en talrik skara förhoppningsfull ungdom växte upp med en hast på ön. Kolonin byggde sig vid hafsstranden några vackra boningshus och snart blef deraf en hel liten stad. Så lyder sägnen om Maddalenas uppkomst. — Vi beundrade hos invånarne deras naturfriska utseende och deras typiskt sköna anletsdrag. Jag måste dock göra ett undantag för vår buse, sundhetsmannen, hos hvilken jag aldrig skall kunna medgifva något drag af skönhet.



Man ser i Maddalena åtminstone fem gånger så mycket representanter för det täckare könet, som för det andra, för att ej, och alldeles utan skäl, säga det fulare, och medlemmarne af detta senare äro mest gubbar och barn. Orsaken dertill är, att de yngre männen lefva mera på hafvet än på land. De äro antingen fiskare eller ock sjömän, och som sådana mycket eftersökta i den italienska flottan. De äro således blott sällan hemma och dock borde de ha svårt att skiljas från sina trefliga hem och sina vackra, angenäma hustrur.

## 3.

Vi hade öfverenskommit med en fiskare, att han skulle föra oss öfver till Caprera. Kl. 9 f. m. stego vi i hans lilla slup och med förlig vind och i det skönaste sommarväder seglade vi af mot Garibaldi's ö. Det var i en viss högtidlig stämning vi emotsågo det ögonblick, då vi skulle få se den ryktbare hjälten, som offrat sitt blod och sina krafter för sitt folks frihet och enhet, som varit föremål för hela världens beundran och sympati, och som alltid skall i den mänskliga utvecklingens historia intaga en plats bredvid dess ädlaste gestalter.

Vi voro dock långt ifrån säkra att få tillträde hos Garibaldi. Man hade i Maddalena meddelat oss, att generalen låg sjuk, att det berodde på en tillfällighet, på en nyck, om han skulle taga emot eller ej, och, ehuru man alltid önskat oss en lycklig utgång af vårt företag, så hade vi tyckt oss hafva läst på minerna, att man var öfvertygad om, att vi skulle misslyckas. Efter en halftimme, som förflutit otroligt snabbt, landade vi vid Capreras klippiga strand. Vi sände vår fiskare i förväg upp till Garibaldi's bostad med våra visitkort och en kort anhållan om äran att få betyga honom vår vördnad. Man hade i Maddalena rådt oss att gå till väga på detta sätt.

Medan vi väntade på svar och långsamt vandrade fram den dåliga väg, som från stranden för upp till generalens, ungefär en verst aflägsna, boning, togo vi hans lilla ö i betraktande. Caprera är omkring åtta verst lång, men blott hälften så bred. Dess längdriktning är i norr och söder. Den utgöres nästan blott af berg och stenar, den är en bergsrygg, som stigit upp ur hafvet och hvars kam når en höjd af 1,000—1,200 fot. Liksom de närbelägna öarna är ock Caprera beröfvadt all den skog, som ännu för icke länge sedan klädde detsamma och har därför ett vildt, öde utseende. Garibaldi's bostad, som genom dess hvita kalkrappning skönjes på mycket långt afstånd (vesterut), kontrasterade mot de grå klipporna, bland hvilka den tyckes hänga, och bildade sålunda en angenäm hvilopunkt för ögat. Närmare hafsstranden var marken mindre brant och der ha ständigt grönskande buskväxter (*macchia*) af alla slag fattat rotfäste. Cypresser, trädjung, smultronträd, myrten, genista, *cistus m. fl.* uppfylla luften med sin arom. Våren var just inne och sippor, cyclamen, orchidéer, *stellaria*, *bellis*, *crocus* och otaliga andra vårväxter prunkade mellan buskar och stenar. Här och der sågos getter, tillhöriga Garibaldi, lugnt afbeta örterna. Garibaldi har utarrenderat hälften af sin ö åt en herde, men denna del var reserverad för honom sjelf. I en liten dalsänkning, som vår väg passerade, hade man tillgodogjort den lilla matjord, som der samlat sig, och der syntes en nätt vinodling, trädgårdsväxter af alla slag, fruktträd, litet åker och äng.

Garibaldi, den entusiastiske frihetskämpen, hade efter många hjeltomodiga, men fruktlösa försök, efter långa år af väntan och förberedelse äntligen fått sina älsklingsideal, Italiens enhet och frihet, åtminstone delvis, förverkligade. Hela verlden genljöd af bifallsrop för den store mannen, men han sjelf, han afstod från alla ärebetygelser och från all den makt, som han kunnat förvärfva sig, och drog sig undan till en enslig ö. Han var dock ej overksam der. Under det han intresserade sig och verkade för en mängd internationella frågor, skötte han sina getter och appar-

betade jorden på sin vilda klippö, också den en del af hans sköna fädernesland. Detta var det bästa beviset på uppriktigheten af hans kärlek till folkets och frihetens heliga sak och på hans egen anspråkslöshet. I dylika tankar betraktade vi dessa planteringar och odlingar han sjelf utfört och den låga bostad, der han tillbragt den sista delen af sitt lif; men skulle vi ock få se honom sjelf eller skulle vår resas mödor och besvär varit förgäfves och vi, nästan utanför hans dörr, måsta vända om med oförrättadt ärende? Så trodde vi redan, ty vår fiskare hade ej återvändt från sin beskickning, och intet tecken att nalkas hade gifvits oss. Men ändtligen sågo vi honom skynda emot oss och af alla krafter vinka oss att komma. Vi påskyndade våra steg, vi närmade oss general Garibaldis oansenliga envåningshus, hvars enda prydnad utgöres af ett litet torn. Ännu en sista brant och vi voro framme vid gårdens port. Här bjöd Garibaldis svåger Pietro oss välkomne samt ledsagade oss öfver en liten gårdsplan, prydd med blomsterrabatter och några träd, och vi inträdde i den store mannens lilla koja.

I ett förrum stod en kort, fet, rödbrusig och tarfligt klädd qvinna, hvars hela utseende påminte om en obildad bondqvinna. Det var Francesca, från Milano, Garibaldis sista, som det påstås ej fullt lagliga, hustru. Vi gjorde en stum bugning för henne, och man öppnade för oss dörren till generalens eget rum.

Der sökte våra blickar naturligtvis endast honom sjelf. Han låg i sin säng iklädd den traditionella röda skjortan. Ehuru Garibaldi redan är 70 år gammal och hans kropp efter alla utståndna mödor är värkbruten och styf och ehuru han nu för tillfället var mycket lidande och svag, så bar dock hans ansigte ännu prägeln af helsa och kraft. Det hade en ynglings friska färg, dragen visade all den energi, den entusiasm och tillika den älsklighet, som man är van att finna på de öfverallt spridda porträtterna af honom. Blicken tindrade ännu klart och man såg, att det var snillets eld, som gaf den dess liflighet. Man hade ej kunnat tro, att det var en gubbe med redan försvagad själsverksamhet, som hade detta utseende. Garibaldi följer

ännu med intresse sitt lands angelägenheter; han tycktes nyss med nöje ha genomläst en artikel i ett ultraradikalt romerskt tidningsblad, som han ännu höll i handen. Han helsade oss med stor vänlighet och tackade för de ord, hvarmed vi uttryckte vår glädje öfver att ha fått äran af ett besök hos honom; han frågade oss hvarjehanda om vår resa och gaf oss råd för resor på Sardinien. När vi uttryckte vår smärta öfver att se honom sjuk och sängliggande, sade han: »Jag är invalid, jag är trött». Om någon, så har han skäl att vara trött efter sitt lefnadsarbete. Som få har han lidit, stridt och blifvit tadlad men ock vunnit, segrat och blifvit lofprisad, och om han med tillfredsställelse kan blicka tillbaka på sitt verk, så har han ock skäl att vara mätt vid lifvet. Garibaldi gjorde oss flera frågor om vårt land, hvars geografiska läge han nog kände, men om hvars politiska förhållanden han föga visste. När han fick höra, att vi äro ett i många hänseenden sjelfständigt folk, så uttryckte han sin tillfredsställelse med upprepade: »bravo, bravo». Särskildt önskade han ha reda på huru vår militärorganisation skulle blifva, om våra soldater vore skyldige att rycka ut utom landets gränser o. s. v., allt frågor, hvarpå vi naturligtvis blott kunde svara med de önskingar, som man hyser hos oss i dessa saker. När samtalet leddes in på Italien, på dess nyfödda enhet, hans lefnads verk, och på dess framtids utsigter, då lifvades hans blick, då fick hans något matta tal kraft och fullhet och då såg man, att hans hjertas innersta strängar voro vidrörda. Vid vår fråga, om han ej mer ämnade eller ville återvända till Rom, sade han: »hvad skulle jag göra der? hvad skulle jag göra der? jag är ej ordets man; det var en tid, då handling behöfdes och då var jag med, nu tillhör det andra att föra saken framåt. De behöfvas i Rom, jag för min del trifves så väl på mitt Caprera. Klimatet är här utmärkt och jag arbetar gerna på min lilla jordbit. Men jag är invalid och mina lemmar äro skrala och till och med på kryckor rör jag mig numera med möda.» Ofvanför hans säng hängde en fotografi, föreställande den scen, då han sårad i benet under den ryktbara

träffningen vid Aspromonte, den 27 juli 1862, bäres ur striden på några förtrognas axlar. De öfrige, som höra till den lilla truppen, omgifva honom, försigtigt spejande åt alla håll och med de lyftade gevären färdiga att gifva eld, om de händelsevis skulle stöta på ett fiendtligt bakhåll emellan de vilda, höga klipporna. Man kan läsa i deras drag deras hängifvenhet för sin älskade general och deras fasta beslut att göra allt för att rädda hans dyrbara lif. Garibaldi förtäljde sjelf för oss något om denna affär. »Det var en sorglig och minnesrik dag. Jag blef då sårad i benet och det har jag fått känna af hvarje dag i mitt lif.» Hans drag afspeglade ett djupt vemod, när han tänkte på denna dag, som för lång tid kullstörtade alla hans förhoppningar om Roms återvinnande.

Ungefär en kvart timmes tid dröjde vi i den ryktbare mannens sällskap. Det var blott en kort stund och den tycktes oss ännu mycket kortare, men den var af högt intresse för oss. Huru gerna hade vi ej dröjt ännu längre i samtal med den kroppsligt brutne, men ännu så ungdomligt värme gubben! Men Garibaldi hade tydligen ansträngts af att ha samtalat redan så länge och vi togo därför afsked. Han framräckte sin af gikt svullnade och missformade hand, sade oss ett hjertligt farväl, önskade oss en lycklig resa, och vårt besök hos Garibaldi var slut.

Återvända till Maddalena, blefvo vi af nästan hvarje mötande tillfrågade huru vår färd lyckats. Hela staden hade redan kunskap om, hvarifrån vi voro och i hvad afsigt vi kommit, men ingen ville tro oss, då vi sade, att vi fått se och tala med Garibaldi. Man försäkrade oss, att han, redan längesedan utledsen på de talrika besöken af gapande turister och dessutom numera sjuk och lidande, på de sista tiderna oftast afvisat hvarje besök af främlingar och ej sällan hade till och med hans egna landsmän fått återvända med oförrättadt ärende utanför hans dörr. Om det var vår nationalitet, som på Caprera säkert ej är alltför allmän, eller vår speciellt goda tur som öppnat för oss hans dörr, vet jag ej, men hvad jag vet, är att denna kvartimme hos Garibaldi skall bli ett oförgätligt minne för oss.

Vi dröjde ännu tre dagar i den lilla staden Madalena, uti godt lynne och vackert väder, under väntan på att den starka nordvestvinden skulle upphöra. När detta inträffat, lyfte vi en vacker månskensnatt ankar, sade Sardinien farväl och styrde öfver Bonifacio-sundet åter mot Korsika.

---

## Här och der på Korsika.

### I.

#### Bonifacio.

Bonifacio är Korsikas sydligaste och intressantaste stad. När ångbåten, som norrifrån nalkas staden, har dublerat Capo di Feno, så mötes den af den sällsamma anblicken af en stad, med sina hus, murar och torn högt och stolt sväfvande på en ofantlig klippa, som stupar brant i det skummande hafvet. Båten styr rakt emot den branta klippväggen. Hvar skall den lägga till? Nära vattenytan finnes icke en fotsbredd jordyta, hvarest man kunde stiga i land. Och huru klättra uppför en lodrät mur? Men båten rusar likväl fram med full fart och tyckes redan löpa fara att krossas mot klippan, då berget plötsligen öppnar sig och en remna, en smal, af höga stenväggar begränsad, vik visar sig, i hvilken ångbåten styr in. Sådant är inloppet till Bonifacios lilla, väl skyddade hamn. Väl-skyddad för vindarnes raseri och väl-skyddad för fiendens anfall, ty den starka fästningens kanoner gapa ock mot denna sida. Vi komma snart till vikens inre, der terrängen tillåtit anläggandet af en liten kaj, vid hvilken båten lägger till.

Här är la Marina, Bonifacios hamnplats. Blott några få byggnader finnas här, ty det egentliga Bonifacio håller sig allt ännu, såsom det gjort i ett årtusende, troget inom fästningens murar. För att komma dit upp har man att gå eller rida uppför en brant, besvärlig väg eller trappa. Genom vindbrygga, torn och murar kommer man ändtligen in i fästningen —

staden. Det första intryck Bonifacio ger, är en känsla af trånghet. Fästning och stad dela det knappa utrymmet på en klippa, som blott med en smal tunga sammanhänger med fastlandet, men på alla öfriga sidor stupar brant i hafvet, hvilket sålunda utgör fästningsgrafven. Husen stå därför tätt packade och då det ej funnits nog utrymme att göra dem långa och breda, ha de i stället bygts höga, ofantligt höga. Detta förklarar, att 3,000 människor kunna få rum på denna klippa. Gatorna äro blott tränga gångar mellan byggnaderna. Solen tränger aldrig dit ned, och en smuts och stank öfver all beskrifning råda öfverallt, ehuru en alltid häftig vind gör allt sitt till att rensopa gatorna och förnya atmosfären. Sydbon älskar att lefva utom hus och ega en plats midt i sin stad eller by der han kan promenera, träffa vänner och språka, hvarje sydländsk ort har därför sin place eller piazza. Bonifacio har ock sin, — en gränd af 5 alnars bredd, krokig, backig, gropig och smutsig. Men dit samlas och der tränga sig likväl Bonifacios nöjsamma medborgare alla dagar. Bonifacierna ha rykte om sig att vara fredliga, arbetsamma och religiösa. De voro alltid Genua orubbligt tillgifna och deltog ej i det öfriga Korsikas blodiga strider mot den liguriska republiken. I det vida, oroliga, vildt brusande haf, som var Korsikas hat till Genua, stod Bonifacio som en stilla, fridsam ö. Genua belönade också rikligen dess trohet, gaf dess medborgare sjelfstyrelse samt många fri- och rättigheter. Flera af Genuas adliga familjer flyttade öfver till Bonifacio och ännu till denna dag har staden i munart, seder och bruk bibehållit inflytelser från Genuas tider. I Bonifacio är man ej mer på Korsika.

Man förde mig till stadens »hotell», ett hotell utan skylt och utan gäster, utan något alls, vare sig innantill eller utantill, som kunnat inge föreställningen om ett hotell, ens af tionde ordningen. Det var kanske dock den beqvämaste byggnad i hela staden, i det dess trappa ej var brantare än en vanlig vindstrappa hos oss, då deremot i stadens öfriga hus man får klättra liksom upp för en stege för att komma



från den ena våningen till den andra. Ju längre söderut en nordbo kommer, desto mer får han vänja sig vid bristen på ordning och snygghet. Men den, som vistats en tid på Korsika, minskar snart åtminstone till en tiondedel sina anspråk åt detta håll. Efter denna måttstock fann jag hotellet i Bonifacio rätt passabelt. Värdinnan beklagade sig, att man öfver hela Korsika utspridt och allmänt trodde det rykte, att i Bonifacio ej finnes något hotell alls, åtminstone något beboeligt, och detta är ju, tillade hon, ren osanning. Då jag gjort bekantskap med värdshusen på en anseelig mängd korsikanska orter, så märkte jag mig vara af hennes mening.

Men jag borde ju tala om Bonifacios märkvärdigheter. Man uppger att dit i främsta rummet höra dess kyrkor. Olyckligtvis har jag sett en sådan mängd »sevärda» kyrkor och alltför ofta tagit på allvar reseböckernas uppgifter om den eller den högst märkvärdiga kyrkan, "som ingen turist kan underlåta att besöka", så att jag fått nog deraf. Och då jag förmodar att mången är af samma smak som jag, vill jag ej trötta läsaren genom att beskrifva Bonifacios »märkvärdiga» tempel. Jag omnämner därför blott, att San Domenico, som är uppförd i ren götisk stil, anses vara Korsikas vackraste kyrka, och att den är vidare anmärkningsvärd genom att den i tiden tillhört Tempelherrarne. Ännu ses der många vapensköldar och grafstenar af denna, en tid så stolta, men sedermera så olyckliga riddareorden.

Nära intill mitt hotell stod ett hus, vördnadsbjudande genom den mängd af sekler det sett ingå och försvinna, det, liksom många andra gamla hus i staden. Ofvanför dörren sågos Genuas vapen och några götiska bokstäfver uthuggna i en marmorskifva. En sängen förmäler, att det heliga romerska rikets kejsare, Karl V, har ärat detta hus med sitt besök under två dagars tid. När Karl år 1541 återvände från sitt olyckliga tåg mot Algeriet, blef han tvungen att för storm söka nödhamn i en liten golf invid Bonifacio. Nyfiken att lära känna det så illa beryktade Korsika, landsteg kejsaren inkognito och gjorde en promenad inåt lan-

det. I en vingård träffade han en korsikansk man, Cattaccioli, hvilken intog kejsaren genom sitt ståtliga utseende, sitt fria, ridderliga sätt och sin gästfrihet. Hans tal uppväckte hos Karl lust att bege sig till den närbelägna fästningen, som kejsaren hört omtalas som ööfvervinnelig och som Alfons af Arragonien under en lång tid förgäfves belägrat. Kejsaren röjde sig därför för Cattaccioli och denne lofvade att ledsaga honom dit under fullständigt inkognito. Han erbjöd derjente gästfrihet i sitt hus under den tid kejsaren skulle dröja i staden. De satte sig i rörelse mot Bonifacio, men när de nalkades stadsporten, så dundrade alla kanoner och folket strömmade i skaror dem till mötes, ropande: »Evviva Carlo di Spagna!» Cattaccioli hade nämligen i all hast och trots sitt löfte sändt ett bud om kejsarbesöket till stadens borgmästare. När nu kejsaren förebrådde honom hans svikna löfte, svarade Cattaccioli: »Bonifacios kanoner hafva den naturen, att de brinna af sig sjelfva, när en berömd furste nalkas». Karl V bodde i korsikanens hus två dagar och vid sin affärd uppmanade han sin borgerliga värd att an hålla om tre ynnestbevisningar, hvilka kejsaren till gengäld önskade bevilja honom. Cattaccioli bad då om tre friheter för sin stad, men då Karl, förvånad häröfver, sade sig vilja bevisa honom ännu en gunst, men för hans egen person, så yttrade denne: »Ers Majestät täcktes befalla, att jag efter min död får blifva begrafven i kyrkans allraheligaste, ty detta är en utmärkelse, som eljest aldrig kan komma en lekman till del». Kejsaren befalde detta. När han återvändt till stranden för att gå ombord på sitt skepp, laddade Cattaccioli sin bössa och nedsköt på stället sin häst, på hvilken kejsaren suttit.

Då Bonifacio är beläget på en hög, nästan fristående, upptill plan klippa, är det naturligt att inga vattenkällor der kunna finnas. Dels dricker man regnvatten, som samlas i stora cisterner, dels hemtar man vatten från la Marina, der godt källvatten finnes. På den branta trappa, som derifrån leder upp till staden, ser man därför alltid åsnor, knappt större än hundar, mödosamt bära upp ett par kaggar vatten. Vanligen

är åsnedrifvaren en gammal gubbe, som medelst ständiga maningsrop, slag och knuffar tvingar det motsträfviga djuret att gå uppför den branta backen. — Om Bonifacio skulle blifva belägradt under aldrig så lång tid, skulle det dock ej behöfva frukta vattenbrist, äfven om himlens moln skulle svurit att ej vederqvicka de belägrade med en regndroppe. De militära myndigheterna ha nämligen låtit spränga en brunn genom hela Bonifacioklippan ända ned under hafvets nivå — ett storartadt prof på flit och tålmod. I brunnens botten framsipprar vatten, sannolikt från hafvet, men så väl har klippan borttagit saltsmaken, att den knappast kan märkas. Sjelfva brunnen torde vara 5 meter bred och dessutom är i dess vägg en spiraltrappa ut-huggen, längs hvilken man kan nedstiga ända till botten. Med en förare, som bar en brinnande fackla, nedsteg jag för den 264 trappsteg, som föra ned till vattenytan, hvilken alltid är i jemnhöjd med hafvet. Dit tränger aldrig en ljusstråle, aldrig en vindfläkt, aldrig ett ljud från jordytan; intet lefvande väsende kunde der existera. Några fot öfver vattenytan är en gång eller öppning i brunnens vägg, hvilken i horisontal riktning kommunicerar med fria luften. Utan den skulle jag säkert qväfts dernere. Jag klättrade gerna upp för 264 trappsteg för att åter få se dagsljus och andas frisk luft.

Denna brunn är ett vackert prof på mensklig skicklighet och uthållighet, men Bonifacio har att uppvisa storartade arbeten, utförda af naturens byggnadskraft och med dem uthärda inga menskliga storverk någon jemförelse. Jag menar några högst egendomliga, sällsynt vackra gator i stadens närhet. Bonifacioklippan sjelf, liksom den nästgränsande kusttrakten består af horisontala lager af grof kalksten (från tertiärperioden). Kustlandet, som är ganska jemnstort horisontalt, höjer sig ett par hundra fot öfver hafvet, mot hvilket det stupar alldeles lodrätt. I tusentals år har hafvet rasat mot stranden och dels omformat, dels underminerat den mjuka kalkstenen. De märkvärdigaste bildningar, urhålkningar, kanaler och gator har vatten derstädes förorsakat. Af grottorna äro de rykt-

baraste Sdragonato och San Bartolomeo. De äro naturligtvis blott tillgängliga i båt. För sitt besök måste man välja en dag, då hafvet är lugnt, ty under vågsvall kasta sig vågorna högt öfver grottornas öppningar och ett försök att då intränga vore en säker undergång. Jag hyrde mig en båt, och en sjömansgosse rodde mig ut ur Bonifacios långa kanallika hamn till öppna hafvet. En mistral (nordvestvind) hade nyligen begynt blåsa, men ännu var ej hafvet så upprördt, att någon fara skulle varit för handen, utan vågsvallet bidrog blott, att göra intrycken så mycket mäktigare. Böljorna störtade med vildt raseri mot den underminerade klippväggen, och kastade sig ofta hejdlöst in under densamma, liksom ville de fly undan för vinden. Klippan mottog dem ett ögonblick i sina stenhårda armar, men utslungade dem åter strax och de krossades skoningslöst mot nya vågor. Af vågor-  
nas kamp mot hvarandra uppstod ett starkt dån, som förenade sig med det ihåliga genljudet från hålorna i klippans inre till en mäktig, öfverväldigande konsert.

Men vi närmade oss Sdragonato, den skönaste af alla grottor. Jag såg en ofantlig nisch eller portal, omgifven af droppstensornamenter, och i dess bakgrund en öppning, lik en öppen dörr. Båten styrde mot densamma; slungade af en våg, passerade vi lyckligen den trånga öppningen och befunno oss nu i grottans inre. Här tycker man sig vara i ett rymligt tempel. Väggarne äro bildade af jättestora pelare, hvilka uppbära det ofantliga hvalfvet. Detta är dock ej helt, ty från dess midt har ett stort klippstycke rasat ned. Så mycket mäktigare blir effekten, ty nu utgöres templets kupol af det klara, blåa himlahvalfvet, som vittnar om det oändliga, medan klippan predikar om naturens kraft och skönhet. Templets golf, det är hafvets klara vatten, som skimrar, på olika ställen, i en mängd olika färgtoner — grönt, rött, azurblått och nästan svart. Derute brusar hafvet, men härinne är dess yta spegellugn. Vattnet är fullt genomskinligt och nere i djupet ses hafsväxter slingra sig omkring stenarna. Fiskar simma omkring i mängd, de söka här en fristad för rofgiriga hajar. För öfrigt utgöras

grottans invånare af talrika vilddufvor, som bygga bo under dess hvalf. Då hafvet är lugnt, äro deras skri och vattendropparnes entoniga fallande de enda ljud, som höras. Vid grottans väggar finnas af naturen bildade bänkar och trappsteg, — det saknas sålunda icke ens sittplatser i detta naturens tempel. Medan jag satte mig ned der, njöt och beundrade, sysselsatte sig min lille roddare med att samla de musslor, som fäst sig vid de fuktiga klipporna och han gjorde sig af dem ett godt mål. Sommartid, då hettan är stark, beger sig ofta Bonifacios familjer hit ut. Man fiskar, samlar ostron och intar sin frukost med god aptit här i den svala, om ock luftiga grottan. Ännu vill jag omnämna en egendomlighet för Sdragonato. Öppningen i taket har en form, som fullkomligt liknar Korsikas konturer.

Härifrån lät jag ro mig till grottan San Bartolomeo. Denna är belägen under sjelfva Bonifacioklippan. I skönhet kan den ej mäta sig med Sdragonato. Den är egentligen blott en smal gång, i hvilken båten med möda kan tränga sig in och den sträcker sig långt in i berget. Vackra droppstensbildningar öfverflöda på tak och väggar.

Jag besåg ock la *scalina di Alfonso*, en längs den branta klippväggen uthuggen, smal trappa, som leder från hafsytan midt uppåt ända till fästningen. Man berättar, att den utfördes under en enda natt af Alfonsos af Aragonien krigsfolk, när denne furste företog sin minnesvärda belägring af Bonifacio. Om morgonen, då trappan blifvit färdig och utan att Bonifacierna ännu hade den minsta aning om dess tillvaro, började de harneskkädda männen stiga upp från hafvet och hotade så en sida af fästningen, der de belägrade ej ens aktat nödigt utställa vaktposter. De främste voro just i begrepp att stiga öfver muren, då en qvinna, som händelsevis passerade der förbi, varseblef de främmande krigaregestalterna och började utstöta högljudda rop af förskräckelse. Bonifacierna, yrakna, men beväpnade sprungo till och lyckades kasta de stormande i hafvet. Så lyder berättelsen. Men fullkomligt omöjligt är, att ett sådant arbete, som

denna trappa med dess par hundra trappsteg, der högst två man i sender kunnat arbeta, skulle blifvit utfördt på en natt, och likaledes är det oantagligt, att det kunnat ske utan att Bonifacios invånare skulle märkt det.

Från Bonifacio är utsigten herrlig. Inåt Korsika ser man visserligen blott ett kalt ökenlikt bergland, men hafvet, det vida majestätiska hafvet upptar större delen af synkretsen. I söder synas, likt en hägring, de dimmiga konturerna af Korsikas tvillingssystemer Sardinien. Dess berg tyckas stiga upp ur hafvet. En präktig bergspyramid höjer sig i dess midt, det är Gennargentu, Sardiniens högsta alp. Allt är insvept i en hemlighetsfull blå slöja. Dock, när aftonsolen lyser, urskiljas de hvita husen af Longo Sardo, Sardiniens nordligaste stad. Längre österut urskiljer man ock Maddalena, Maria, Caprera m. fl. öar af den sardiniska skärgården. När hafvet är lugnt, ser man, utanför Bonifacio, talrika fiskarbåtar kringströdda på den blå vattenspegeln. Det är korallfiskare, som oförtrutet pröfva lyckan med sin jerndragg. Deras arbete är hårdt och osäkert. Också är det ej korsikanare, utan mest napolitanare och genuesare som egna sig häråt. På senare tider ha dock korallfiskarnas antal vid Korsikas kuster minskats, sedan de börjat göra bättre skördar vid Algeriets strand. Thonfiskar fångades också förut i mängd i Bonifacio-sundet, men numera har man öfvergifvit denna näringsgren. Fisk utgör dock ett hufvudsakligt näringsämne för Bonifaciern. Olja dertill har han nog, ty oliven trivdes väl på den kalkhaltiga jordmånen; vin att blanda till vattnet har han äfven och om sommaren saknar ej den fattige sin melon. Nöjd och stilla lefver han på sin klippa, som omspolas af hafvets böljor och är utsatt för alla vindar i luftens mäktiga ocean.

## 2.

### Sartene.

Jag lemnade Bonifacio medförande de mest angenäma hägkomster af den gamla märkvärdiga staden

och dess vänliga, gästfria medborgare och jag styrde nu kosan mot Sartene, hufvudorten i Korsikas sydligaste arondissement. Till en början slingrade sig vägen genom de täckaste dalar, der yppiga trädgårdar och ofantliga olivplanteringar omvexla. Den kalkhaltiga jordmånen omkring Bonifacio är utomordentligt fruktbar, men blott i de fuktigare dalsänkningarna, och olivoljan från denna trakt är vida berömd. Men det räckte ej länge, innan kalkformationen tog slut, all odling upphörde och landskapet förändrade utseende. Trakten blef öde, så öde, att man på hela det öde Korsika blott sällan får se något liknande, och det vill säga något. Nakna, skrofliga bergåsar korsade oregelbundet hvarandra och deras ojemna konturer omslöto synkretsen. På deras af lösa, söndersplittrade stenblock uppfyllda sluttningar kämpade snår af kork-ek, myrten och smultronträd för sin tillvaro. Ej en åkertäppa, ej en liten vinodling, ej ett träd, ej en koja, ej ett djur syntes till. Och dock har denna del af Korsika namn om sig att ega en särdeles bördig jordmån. Men ingen finnes, som odlar den. När moreerna företogo sina grymma plundringståg till Korsika — och det skedde rätt ofta — så landstego de företrädesvis på denna den sydvestra delen af ön, (hvaraf ännu många ortnamn bevara minnet) och invånarna dels dödades i striden mot de otrogna, dels flydde de, dels bortfördes de i fångenskap. Och ännu ha ej dessa trakter hunnit blifva ånyo befolkade. Öfverhufvud måste hela öns låga kultur till stor del tillskrivas just dess ringa folkmängd. Jord finnes tillräckligt och naturliga tillgångar, men armar finnas få, och då intet drifver armarna att odla jorden väl och aftvinga den sin största möjliga eller sin bästa tribut, så blifva de lata. Man planterar sina kastanjer, som upptaga ofantliga sträckor, och väntar i allsköns ro tills frukten, som aldrig felslår, blir mogen och faller ner. Efter flera timmars färd såg jag dock här och der någon liten koja och ett försök till odling af vildmarken.

Vägen löper ofta helt nära hafvet. Detta bildar flera små vikar, omgifna af bruna, sällsamt formade klippor. En klippa liknar ett lejon, bärande på huf-

vudet en krona och folket kallar den äfven il leone coronato. Här och der på någon udde står ett genuesiskt torn, till hälften i ruiner, och tyckes tänka på flydda tider. På denna kust var det, som genuesarna första gången landade då de gjorde besittningen af Korsika Pisa stridig.

Efter sex timmars färd i dam och solhetta höjde sig vägen öfver den sista bergsryggen och den vida herrliga Tallanodalen öppnade sig för blicken. Med förnöjelse såg jag åter odlade trakter och menniskoboningar. Denna del är väl odlad och Tallanovinet är berömdt ej blott öfver hela Korsika, utan ock på kontinenten. I dalens botten dansar Tavarialfloden med små lätta hopp mot hafvet och, när det är lugnt, uppfyller den hela nejden med sitt brus. Hafvets blå yta ses i fjerran. Dalslutningarna utgöras af breda terrasser, på hvilka vinodlingar, mörkgröna ängar och bleka olivelundar omvexla. Högre upp blicka bergen allvarsamt ned, ställvis blottande sina nakna, majestätiska former, ställvis beklädda af korkekar eller hög macchia. Långt i fjerran, i dalens bakgrund höja sig än högre berg, ännu snöbetäckta, bland andra Monte Incudine, det södra Korsikas högsta berg.

Ändtligen anlände vi till Sartene, som ligger ungefär en mil från hafvet på södra sluttningen af Tallanodalen. Det är en trefflig, jemförelsevis välbyggd stad. Med sina 4,200 invånare är det den största stad i södra Korsika. Om i det korsikanska folkets ådror blod flyter af mångahanda ursprung, till följd af den mängd olika folkslag, som efterhand inkräktat ön och kommit i beröring med de ursprungliga invånarna — så är detta isynnerhet fallet med södra Korsikas befolkning. Och, i sanning, jag trodde mig på Sartenes gator se gengångare af Korsikas beherskare i flydda tider. Genom en egendomlig naturens lek eller rättare till följd af en ännu dunkel naturlag inträffar stundom, att bilden eller typen af en aflägsen stamfar åter upplefver i en dennes ättling, ehuru många mellanliggande släktled redan fullkomligt aflägsnat sig från denna typ. Jag tyckte mig i Sartene se prof på sådana »bakslag». Invånarna voro i allmänhet trogna kopior af



den vanliga korsikanska typen, men en och annan skilde sig på det mest slående sätt derifrån och påminde fullkomligt om andra folktyper. Isynnerhet kan jag ej glömma några ansigten, som tycktes komma direkte från Arabien.

Sartene, beläget på en ganska brant bergsslutning, har två stadsdelar. Den öfre, mest bebodd af de fattige, kallas Borgo, den nedre med vackrare (?) byggnader bär namnet Santa Anna. Ännu för icke så länge sedan rådde en häftig fiendskap mellan invånarna i Borgo och Santa Anna. De två partierna uppstodo redan kort efter Restaurationen, men efter julirevolutionen bröt striden ut i öppen låga. Invånarna i Borgo, som kallade sig de röda, voro republikanskt sinnade och grupperade sig omkring familjen Ortoli, medan de rika deremot, »de hvita», voro bourbonister och följde familjen Rocca Serra. Alla gingo beväpnade, hvarje hus var en fästning och ingen af de röda beträdde de hvitas stadsdel, utan att sätta sitt lif på spel. Men en dag hade Ortolis anhängare kallat några hundra tappra män från bergen sig till hjälp, och nu stormade alla röda till Santa Anna. De stackars hvita inneslöto sig i sina hus, som nu underkastades en formlig belägring. Blod hade redan flutit i mängd och slutet skulle väl ha blifvit ett utrotningskrig mellan de två parterna, om ej regeringen i tid sändt militär till Sartene. Denna åtskilde de stridande och åstadkom ett skenbart lugn. Men en tyst fiendskap fortfor ännu mellan Ortolis och Rocca Serras anhängare och ofta kräfde hatet sina offer. Först i början af 50-talet skedde försoning.

Dylika fejder ha väl i vårt århundrade ej varit alltför allmänna på Korsika. Men förut hörde det snart sagdt till ordningen för dagen, att en by eller stad stod i harnesk mot en annan eller att invånarna i samma by grupperade sig till olika partier och sköto ihjäl hvarandra.

Sartenerna ha ännu i dag rykte om sig att för minsta anledning låta blod flyta. Under de få dagar, jag vistades der, hade jag ock tillfälle att se sanningen deraf. En eftermiddag såg jag en stor folkskock-

ning på gatan utanför mitt fönster; man kom, gick och samtalade med stor liflighet. I en grupp såg jag en ung man, som befann sig i fullt raseri. Hela staden genljöd af hans skrik och vrålände och ett halft dussin karlar ansträngde alla sina krafter att hålla honom fast, så våldsamt kastade han sig hit och dit. Han ropade, att han ville omedelbart skynda att hämnas sin fader och han var uppretad öfver att man ville hålla honom kvar. Det var det första, vilda utbrottet, af sonlig smärta; han hade nemligen just fått under rättelse om, att hans far blifvit farligt sårad af en kula. Han stillade sig ej förrän fadern sjelf, hvars sår man undersökt på närmaste apotek, kom till och försökte lugna honom. Fadern var en ståtlig, kraftig man i arbetsdrägt. Två hål i rocken, ett på bröstet och ett på ryggen och omgifna af blodfläckar, utmärkte den väg, kulan passerat tvärsigenom hans kropp. Han rörde sig och talade med ledighet och lugn, som om honom ej fattades det minsta, ett bevis på mod och stark kropps-konstitution. Men man sade att blesseren var farlig och att det inom få dar lätt kunde vara slut med honom. Den olycklige var intet offer för blodshämnden, vendettan, ej heller för en hastigt upptrusande hämndkänsla, utan han var träffad af en kula, som ej ens var ämnad för honom, utan för en annan. På följande sätt berättade man för mig händelsen. Jag meddelar den, emedan den karakteriserar korsikanska förhållanden. Tvänne karlar, som höllo på med vägarbete ej långt från staden och alltid varit de bästa vänner, roade sig med att skämta med hvarandra. Den ene råkade säga ett ord, som den andre ej rätt tyckte om och denne bad sin kamrat återtaga det, i annat fall skulle han draga sin pistol. Den förre var öfvertygad om att detta hot blott var ett skämt, återtog intet, utan fortsatte tvärtom med sin lek. Den förörättade drog då sin pistol ur bältet och upprepade än en gång sin fordran. Den andre tog ej heller ännu saken på allvar, men, låtsande hysa fruktan, gömde han sig bakom knuten af en närstående stuga. Med pistolen i hand springer kamraten till och så springa de några hvarf omkring huset, den ene

skrattande och skämtande, den andre allt mer och mer vredgad. Slutligen griper vreden denne så, att han ger eld. Hans förre vän och kamrat ligger död i sitt blod.

En dennes kusin, som varit vittne till den så illa slutade leken, springer ögonblickligen in i stugan, griper der en pistol, och, för att hämnas sin släktings död, skjuter han på mördaren. Han kunde ej förneka sin egenskap af korsikanare. Kulan flyger dock sitt mål förbi, men träffar i stället ett alldeles oskyldigt mål, en fjerde person, som ej det minsta deltagit i uppträdet. Det var denne, hvars ankomst till Sartene, under eskort af gensdarmar, uppväckt en sådan folkskockning. Så lätt utgjutes blod på Korsika.

Hvad de två brottslige beträffar, så sprungo de naturligtvis strax i macchian, för att ej falla i gensdarmernas händer och, såsom fiender från och med denna stund, stå väl de och deras familjer numera på krigsfot med hvarandra. Och gensdarmerna i sin tur söka i bergens klyftor och macchians snår att fånga dessa från samhället bannlysta män.

När jag ett par dagar senare passerade en närbelägen by, råkade jag just blifva vittne till en begrafning, hvori hela befolkningen under stor rörelse deltog. Man begrof den fallne, som så plötsligt rycktes från sin familjs sköte.

## 3.

**Santa Lucia di Tallano.**

I den sköna Tallanodalen finnas, utom staden Sartene, en mängd byar, hvilka äro spridda på dal-sluttningarna. Men ingen af dem är så ryktbar, som Santa Lucia. I närheten af denna by egde den tappra och mäktige korsikanske baronen Rinuccio della Rocca många slott och i byns vackra kyrka, byggd af honom, ser man den i marmor huggna grafsten, under hvilken hans dygdiga, nästan som helgon ansedda dotter be-

grofs. Men hvad som i våra dagar gör denna ort mest anmärkningsvärd är utom dess berömda, ypperliga vin, en högst egendomlig, mycket sällsynt stenart, som anträffas i byns närhet. Denna sten (en globulär amphilolit) kallas vanligen orbikulärgranit. På dess gråblå botten afteckna sig talrika, aflånga, svarta af en hvit ring kantade fläckar, som äro af ett ögas utseende och storlek. Den erbjuder sålunda en högst egendomlig anblick och polerad är denna granit af sällsynt skönhet och underbar effekt genom de ur den hårda stenen klart framblickande ögonen. Företagsamheten har ej drifvit stenbrottets egare att draga nytta af denna sin skatt. Blott sällan har derur utbrutits några stycken. Så t. ex. finnes denna sten representerad i mediceernas kapell i Florens, som är beprydt med alla sällsynta bergarter, och från mineralogiska samlingar i hela världen sändas då och då requisitioner efter Santa Lucia di Tallanos orbikulärgranit. Jag hade stor lust att få se den i sjelfva berget, der den brytes eller rättare der den finnes, men icke brytes, och jag beslöt därför att taga plats i postvagnen, som alla morgnar afreser från Sartene till Santa Lucia. Jag skulle då hafva ett par timmar på mig att besöka stenbrottet och derpå skulle jag strax återvända med annan lägenhet för att samma afton vara i Sartene. Mer än en dag kunde jag ej uppoffra för denna utflygt.

Det var en ruskig dag. Molnen hängde tungt öfver dalen och nedgöto strömmar af regn. Och allt ruskigare blef det, ju högre upp vi kommo i bergen. Af utsigten kunde jag ej njuta det minsta, ty molnen omsvepte allt. Hvad var då naturligare än att jag, inklämd mellan de korsikanska bönderna, som jemte mig stigit upp i den trånga vagnen, började språka med dem? Bland annat berättade de för mig om några mord, som nyligen blifvit begångna i trakten och i anledning deraf började vi ett samtal om den korsikanska vendettan. I denna fråga hysa alla (kanske dock rättare nästan alla) korsikanare, så bildade som obildade, liknande åsichter och ett samtal med infödda i detta ämne tar alltid samma vändning. De

börja med att förklara högt, huru förkastligt det är att kräfvä hämnd i sin nästas blod och beklaga djupt denna barbariska sed, som förlamar bildningens och kulturens framsteg och förminskar folkmängden. Men, när det blir fråga om någon särskild händelse, der vendettan spelat sin rol, så finna de det så naturligt, att så skulle gå, och taga mördaren i försvar. Och när samtalet blir förtroligare, kryper det vanligen fram, att också de skulle handla lika om en broder eller fader blefve mördad eller en skymf tillfogades släkten.

Vendettan är enligt dem så att säga ett oundvikligt öde. En af mina reskamrater framställde följande försvarsgrund för denna råa sed: i andra länder är det brukligt, sade han, att den, som känner sig förolämpad, duellerar med sin fiende. Men blir väl den skyldige derigenom alltid straffad? I duellen sätter också den oskyldige sitt lif på spel. Men är det ej förnuftigare att straffa den skyldige och söka ett tillfälle att sända honom en kula i bröstet? Vid min invändning att det dock finnes länder, der man hvarken har för sed att duellera eller hämnas sina oförrätter i blod, utan der man på sin höjd låter domstol hämnas oförrätten, men lika ofta lemna den derhän eller förlåter sin fiende, — ville min korsikanare ej tro att sådana länder finnes. För honom voro de franska sederna i hederssaker redan uttrycket för ett idealiskt tillstånd i samhällsförhållandena.

Sant är, att de korsikanska domstolarnas utslag icke alltid tillfredsställa rättskänslan, utan tvärtom ofta nog drifva den förolämpade att på egen hand kräfvä en allvarsammare upprättelse. Följande fall inträffar ofta: en person har af en orsak eller annan fallit för en kula. Mördaren blir gripen, förd inför domstol och juryn skall afge sitt verdikt. Men den anklagade har antingen släktingar bland juryns och domstolens ledamöter eller hafva hans anförvandter på ett eller annat sätt skaffat sig vänner ibland dem. Juryn antingen frikänner alldeles den anklagade eller förklarar honom skyldig, men med förmildrande omständigheter och domstolens utslag lyder kanske endast på några

månaders fängelse. I bästa fall anser sig dock den mördades familj tillfredsställd härmed och hans broder, som eljest vore upprätthållaren af familjens ära, fattar ett fast beslut att ej mer låta blod flyta. Men efter utståndet straff återkommer den dömda till sin hembygd, går med högburet hufvud och faller hånfulla yttranden om sin fallne fiende och hans broder. Denne uthärdar detta en tid, men alla tungor i byn, kanske ock hans maka eller fästmö, kalla honom feg, alla låta honom veta, att brodern ej är hämnad och mot sin vilja drifves han slutligen att med en välrigtad kula tysta munnen på sin broders mördare.

Men vi nalkades Santa Lucia di Tallano. Yppiga planteringar af kastanjer, oliver och fruktträd omgäfvö byn. Något utanför densamme passerade vi ett stort efter korsikanska förhållanden välbygdt hus, som tydde på en rik egare. Jag frågade en af mina medpassagerare hvem det huset tillhörde. Det har tillhört mären i byn, svarades mig, men han blef dödad för några veckor sedan. Han var en man af god uppfostran, fin bildning och hade stort inflytande i hela trakten. Under lång tid hade han varit prefekturråd i Ajaccio (en ganska ansedd befattning), men hade tagit afsked och vistades nu i sin födelseby. Han hade en mätress och, ehuru hans hustru ännu lefde, hade han dock för afsigt att låta äfven den förra bo under sitt tak. Detta kunde hans son, en allmänt omtyckt ung man, ej lida, utan gjorde sin faderföreställningar, förklarande, att familjens heder blefve kränkt, om fadern tillåte sig detta. Men denne var döf för sonens ord. En dag promenerade fadern i all sköns ro på platsen utanför sin egen bostad och råkade kasta blicken upp mot fönstren. Hvad ser han? Hans egen son står i ett fönster, med bössan i hand och färdig att gifva eld. I ett ögonblick genomilades den olycklige fadern af känslor af vrede, samvetsagg, smärta, dödsångest, förtviflan. Han lyfter händerna upp mot ansigtet, men hinner ej ens utstöta ett rop, ty i samma ögonblick smäller skottet. Han vacklar, ett annat skott höres, och, genomborrad af två kulor, faller han död till jorden. I dödsögon-

blicket hade han i vansinnig förtviflan afbitit fingrarne på sin upplyftade hand. Ma il figliulo ha pigliato la macchia, men sonen sprang i macchian, slutade min sagesman sin berättelse.

Omedelbart efter märens död utspridde hans släktingar ryktet, att den qvinna, som i sjelfva verket blott var en medelbar orsak till mordet, var den, som med egen hand skulle mördat sin älskare, och så berättades också historien i parisertidningar. Korsikanska blad omnämna aldrig eller högst sällan mord, som begås på ön. Men, om ock rättvisan aldrig kommer sanningen på spåren, så veta nog invånarna, huru saken gick till.

Vagnen stannade och vi voro framme vid byns lilla värdshus. Der träffade jag en engelsman, som redan för flera dagar sedan anländt till orten, också i afsigt att få se orbikulärgraniten, men i väntan på bättre väder hade han ännu ej begifvit sig till stenbrottet. Nu beslöt han dock att, trotsande regnet och stormen, göra mig sällskap, och sedan vi i största hast smakat på ställets berömda vin, begåfvo vi oss på vår färd. Till förare hade vi två unge män, som påstodo sig känna vägen till stenbrottet alldeles ypperligt och många gånger varit der för att taga profver. De förde oss längs en liten gångstig, som slingrade sig genom en vidsträckt, öde macchia. Marken var uppblött af långvarigt regn, stenarna slippriga och busksnären drypande, moln omgåfvo oss, så att vi blott sågo vägen och hvarandra, den häftiga stormen bröt sönder våra paraplyer och regnet gjorde oss snart genomvåta, men vi gingo dock modigt framåt i hopp om att snart vara vid målet. Man hade sagt oss i byn, att vi hade att vandra ungefär en timme, men när en dryg timme var förliden, så sågo stenarna allt ännu ut precis som vanlig gråsten, hvarför vi underkastade förarna ett allvarsamt förhör. De bedyrade heligt, att de kände vägen till stenbrottet lika väl, som vägen från tallriken till munnen och vi lugnade oss tills vidare. Men strax derpå ville den ene gå åt höger, medan den andre högtidligt försäkrade, att på den vägen blott eländig gråsten var att finna, men att

vi måste gå åt venster för att finna la petra. Hvad var att göra? Vi voro sämre deran, än Buridans åsna. Genompiskade af det kalla regnet, stodo vi midtemellan de två förarna, af hvilka hvardera med lika stor säkerhet och med lika ljudelig röst svor vid alla heliga, att blott han kände vägen, men att den andre var en nedrig skurk, som blott för att förtjena en drickspenning erbjudit sig som förare, men ej kände vägen mer än vi. Vi togo slutligen vårt parti. Vi gingo, enligt den enes anvisning, först åt höger, genomsökte alla klyftor, betraktade alla klippblock, och sedan gingo vi, enligt den andres råd, åt venster och gjorde precis på samma sätt men med samma dåliga resultat. Nu började vi att riktigt pressa våra utmärkte vägvisare med frågor, och så kröp det fram, att ingendera af dem någonsin i sitt lif varit vid stenbrottet! Under sådana förhållanden tjenade det till intet att vidare irra omkring i moln och ödemarker, utan vi sväljde vår förtret, läto förarna uttömma sin galla på hvarandra och på vädret, och begåfvo oss åter till byn. — Min kamrat i olyckan, engelsmannen, stannade ännu kvar på värdshuset i hopp om bättre lycka en annan gång, men jag var nödsakad att omedelbart återvända till Sartene. Ett heligt beslut fattade jag dock och det var, att om jag än en gång i mitt lif kommer till Santa Lucia di Tallano, för att bese orbikulärgraniten, så skall jag ha blott en förare, men ingen engelsman med mig.

## 4.

**Vico.**

Ännu för hundra år sedan var den lilla staden Vico, 5 mil nordvest om Ajaccio, säte för en af de sex biskopar, Korsika bestod sig sedan 11 seklet. Men den oblidkelige revolutionen gjorde slut på hela roligheten, afsatte alla de sex, och utnämnde i stället



en enda biskop, som befaldes att taga sitt säte i Ajaccio. Sedan denna tid är Vicos officiella rang blott den af hufvudort i en kanton. Men staden anser sig dock af gammal häfd vara något för mer än de många små obskura orter, som inneha samma rang.

En kilometer från sjelfva staden ligger Vico kloster, som daterar sig från medeltiden. Man må se kloster i hvilka länder och från hvilka tider som helst, öfverallt måste man göra den observationen, att klostrens grundläggare förstått att välja de vackraste och fördelaktigaste lägen. Vico kloster är beläget på en i dalen framskjutande afsats och beherskar så hela nejden. Utsigten från klosterträdgården gäller att vara en af de vackraste på Korsika. I bakgrunden mot norr, ser man Monte Rotondos och Monte Articas gråa bergmassor, bekrönta af glänsande hvit snö. Från bergens fot sänker sig i sakta sluttning och i mjuka slingringar en grönskande dal, för att framför klostret vidga sig till en bred, välodlad dalkittel, som redan för sig erbjuder en den täckaste anblick. Djupt nere i dalbotten slingrar sig Lianonefloden likt ett blått band, här och der afbrutet af silfverglänsande strimor, som äro skummande forsar. Dalväggarna draga sig åter tillhopa och mellan branta stränder försvinner floden åt höger för betraktaren.

Bergskammen på östra sidan om dalen visar de mest fantastiska former. Åt en af dess toppar har folket gifvit namnet la sponsata (bruden) och denna topp liknar verkligen mycket ett kolossalt qvinnohufvud, uthugget i bergens eviga granit. Enligt folktron är det den förstenade bilden af en qvinna och så här berättar en sägen:

Hon var hemma från Vico och hade just firat bröllop med en ung man från Cruzini på andra sidan bergen. Omgifvet af brudföljet var det unga paret på väg till sitt nya hem. Man hade hunnit till bergskammen, då det rann bruden i hågen, att hon glömt i sitt förra hem något husgeråd af ringa värde, men, i stället för att glömma allt annat för sin unga lycka och skynda ned i Cruzinidalen, der det nya hemmet väntade henne, ville hon återvända för att medtaga

det qvarglömda. Förgäfves förklarade allt brudfolket och brudgummen med, att hon i Cruzini skulle finna sådant huru mycket som helst, förgäfves bönföllo de hos henne att ej ställa till förargelse, ingenting hjälpte, hon var girig och sniken till och med på sin bröllopsdag och hon tvang hela skaran att vända om till Vico. Men bergets ande, som dock själf är girig och hårdhertad, tyckte att detta gick alldeles för långt och förvandlade bruden till en stenbild, sig själf till straff, och Vicodöttrarna till en allvarsam varning för alla tider.

Jag roade mig en gång med att klättra upp till la sponsata, nämligen så långt detta är möjligt, d. v. s. till halsen. Jag blef ej litet förvånad att der, på denna höjd af flera tusen fot, finna ruinerna af ett länge-sedan omkullfallet torn. I själfva verket berättas en sägen, att under medeltiden en korsikansk baron valt detta svårtillgängliga ställe till sin bostad. Antingen var han ej vid sina sinnen eller ock ovanligt folkskygg. Men så behöfde han ej heller frukta der, att ofta få se någon obehörig, ty klättrandet dit upp är förenadt med lifsfara, vintertid troligen omöjligt. Blott himmelsens foglar svinga sig obehindradt dit upp och om vintern voro snöstormarna och nordanvindarna baronens enda sällskap.

Men jag skulle tala om Vico kloster. Om munkarna ha tillfälle att njuta af en herrlig och storartad natur, så sakna de ej heller något annat, som kan bidra att göra lifvet så angenämt som möjligt. Den stora byggnaden är bekvämt inredd, kyrkan vacker, biblioteket rikt, »cellerna» vida och väl möblerade. Fäderna uppassas af flera tjänande bröder. En af dem är kock, en annan förstår att tillreda ypperlig likör, en är trädgårdsmästare. Vinet från Vico kloster är berömdt. Den vackra trädgården, der dessutom en mångfald af blommor tjusar ögat, afkastar frukter och grönsaker af en så utmärkt qualité, att man i Ajaccio knappt får dess like. Fäderna äro fem till antalet och kalla sig Oblats de Sainte Marie Immaculée. Deras orden stiftades i början af detta sekel af Marseiller-biskopen Mazénod, och är utan tvifvel en förklädd utgrening af jesuiterorden.

Deras uppgift är »inre missionen», d. v. s. de resa omkring och predika, när de blifva kallade. Men antingen kallas de ej, eller ha de ej någon inre kallelse, ty högst sällan öfvergifva de det beqväma och säkert mycket angenäma lifvet i klostret.

Superiören utgör dock ett undantag och arbetar mycket. Han är helt ung, fransman till börd, intelligent och kunskapsrik, af angenämt utseende och med ett behagligt, tilldragande sätt, som dock har litet bismak både af verldsman och jesuit. Malisen påstår, att han ej skulle vid så unga år hunnit till ett så högt steg på den hierarkiska trappan, om det ej vore genom inflytandet af en högt stående person, som ej är främmande för hans i dunkel höljda börd och man tillägger, att han nog en dag skall blifva biskop. Superiören har tillbragt mycken tid på resor i Vicos omnejd, för att samla biografiska detaljer och sägner om en af sina företrädare. Denne, som dog för några tiotal år sedan, liknade ej andra människor. Närmast kroppen bar han en skjorta med jerntagg, som vid hvarje rörelse sårade honom, i hans ögon brann en sällsam eld, hans blick var alltid orörligt fästad nedåt, han uttryckte sig på ett främmande sätt, vid hans död hände många underbara saker, med ett ord, han ansågs för ett helgon. Och den nuvarande superiören i Vico samlar allt hvad folket vet att berättas om denne man, skrifver sedan ihop en sannfärdig berättelse om alla de under, som timade före och efter hans död, och hoppas sålunda få honom af kyrkan förklarad för helgon, om ock ej af allra förnämsta sort, så dock ett helgon. Och hvad vunne ej Vico kloster, och han sjelf derigenom i anseende.

Men han är derjemte en ifrig predikant och då han är hemma, håller han hvarje afton en predikan för Vicoboarna. Han har tillika mycket åhörare, som lockas dels genom hans populära vältalighet, dels genom den prägel af nöjsam aftonunderhållning, han förstått att gifva åt dessa gudstjenster. Det har sålunda blifvit ett mod för fruntimren isynnerhet, att tillbringa aftonen med ett kyrkbesök. En så liten stad, som Vico, har ej någon teater, men för mången åtminstone

ersätter kyrkan teatern. Jag besökte då och då dessa kyrkliga soiréer, och skall beskrifva en af dem, som hade ett mera lockande program än vanligt, genom att Vicos musikkår der skulle medverka.

Efter aftonmåltiden, som intages klockan 6, hade stadens damer, som vanligt, gjort stor toalett och visade sig på promenader. Det är deras promenadtid, par préférence. Männenn, de promenera mest hela dagen, följande landets sed. Kl. 8 ringde kyrkklockorna och de promenerande grupperna närmade sig efterhand kyrkan, i hvilken dock jemförelsevis få män, men så mycket flera af damerna inträdde. Der sökte hvar och en rätt på sin stol bland de massor sådana, som lågo uppstaplade vid kyrkdörren, och lyftade den sedan dit, der man upptäckt en bekant eller eljest behagade sitta. Högst få tycktes taga saken på allvar och, vändande sig mot ett altare eller en madonnabild, började tumma om sina radband, men de flesta pratade, skrattade och koketterade, läsande stundom, i knäböjande ställning, men med tanklös min och kringflygande blickar, någon bön. Att det rådde ett döfvande sorl i kyrkan, behöfver jag ej nämna. När jag trädde in, bemärktes jag af en ung prest, som genast mycket artigt bjöd mig en stol och underhöll sig en god stund med mig, talande om väder och vind, resor och nöjen. Till sist anförtrodde han mig med sjelfföfnöjd min, att han just anmodat några unga damer, som han nödvändigt ville utpeka för mig, att göra kollekten och så försvann han i sin hvita kappa och svarta prestmössa mellan unga bedjande damer och leende madonnabilder. Lamporna och vaxljusen antändes nu. De höga hvalfven återkastade ett dämpadt sken, medan effekten af de rikt upplysta altarna med deras guldkimrande prydnader blef så mycket större. I midten af kyrkan stod en i trä utskuren rikt förgylld madonna, hvilken ofta i högtidlig procession plägar bäras omkring i byn. Många, deribland superiören — predikanten sjelf, knäfölla framför densamma. Vi voro i Maj månad, som särskildt är egnad Mariadyrkan, och det skulle äfven predikan snart nog visa. Klockorna ringde åter. Det betydde, att man skulle

börja. Emellertid hade musikanterna tågat in och uppställt sig framför högaltaret, alla med mössorna på hufvudet och notställaren framför sig. Jag hade förut mer än nog fått njuta af deras prestationer, ty jag bodde i samma hus der öfningarna höllos — och aldrig hade af en lycklig slump två instrument varit lika stämda. Min förvåning blef därför ej ringa, när jag nu märkte, att troligen högtiden till ära, par tre af hornen stämde så der temligen. Man utförde några marscher, arior och valser ur populära, italienska operor och publiken såg förtjust ut. Derpå stälde sig en rad af prester framför ett sidoaltare och började sjunga några kantiker. Dessa besvarades af en kör unga gossar, omkring 50 stycken, som skreko så mycket struparna förmådde. Sången ackompanjerades af tonerna från ett harmonium, hvilket speltes af stadens fru mär. Körens sång var ett idkeligt upprepande af en polkaartad refräng, hvilken, så vidt jag kunde uppfatta, blott innehöll orden:

Santo, santo, santo mistero,  
Santo, santo, santo mistero.

Nu besteg superiören predikstolen och efter ett inledande latinskt bibelspråk såsom seden bjuder, började han sin predikan, som hölls på klingande italienska. Predikan var denna afton, liksom andra aftnar, i denna månad åtminstone, uteslutande egnad Marias pris. Predikanten var ganska vältalig på sitt sätt. Orden strömmade flytande ur hans mun, tankarna och bilderna voro lifliga. I hvarje sats nämnde han den heliga jungfrun åtminstone en gång. O! madre di Dio! Maria santissima! virgine immacolata! nostra madre! m. fl. epiteter i oändlighet. Men innehållet af predikan var sådant, att jag hade ytterst svårt att hålla god min.

För kuriositetens skull må jag antyda det hufvudsakligaste af talets innehåll:

För sextusen år sedan, började talaren, kom synden i verlden och hemtade lidande och förderf bland människoslägtet. Men sedan tidernas begynnelse var ock en qvinna utsedd att blifva dess räddare. Maria

santissima har skaffat oss frälsning och salighet. Följde så en utläggning af hennes obefläckade aflelse och en detaljerad beskrifning öfver hennes barndom och ungdom. I motsats mot sina jennåriga, som älskade yra lekar, så föredrog la virgine att fördjupa sig i heliga betraktelser. En gång befann hon sig i en grotta. Hon genomströmmades af de mest glödande, saliga känslor, hon var uppfylld af himmelsk kärlek, hon hade en brinnande längtan att få se sin själs brudgum. Plötsligen kände hon sig likasom förflyttad i en annan värld, hela hennes varelse befann sig i en utsäglich hänryckning och nu erhöll hon tillsägelse, att hon skulle blifva moder åt Guds son. Detta beskref predikanten med de mest lifliga glödande uttryck på ett jag må säga nästan sinligt sätt. Och sedan beskrefs Jesu Kristi födelse, huru Maria föll tillbedjande ned på sitt ansigte för den nyfödde, huru hon derpå lyftade honom i sina armar, och gaf honom hundra kyssar, huru hon insvepte honom i lindor o. s. v. Marias hela lif, hvarom predikanten visste berätta en mängd detaljer, framställes som den bästa förebild för oss alla. Hennes gudomlige son deremot förglömdes fullkomligt. Han hade blifvit lemnad som »bambino» i krubban; det tycktes som han kommit i verlden blott för att blifva född af Maria. Talaren nämnde honom ännu blott en gång i förbigående, när han beskref Marias hjeltomod under och efter korsfästelsen och huru det var hon, som uppehöll apostlarnas mod och sammanhöll lärjungaskaran. När Maria lefvat nog på jorden, uppför hon till himmelen och sitter nu der som himladrottning i allt majestät. Huru herrlig, huru upphöjd är dock ej Mariakulten, fortfor talaren, den är den högsta af alla, alla kulter! — näst Guds, tillade han dock hastigt efteråt, märkande att han glömt taga den ende Gudens dyrkan med i räkningen. Hvilken upphöjd njutning beröfva sig dock ej protestanterna, de der ej dyrka Maria santissima! Arma, vilseförda får! Huru skola de kunna komma in genom himmelens dörr? Det är dock brukligt, att den som begär inträde i ett hus, är bekant åtminstone med husmodern, men de stackars protestanterna känna ej himmelens

drottning, vilja ej göra sin bugning för henne, huru skola de kunna släppas in? Efter denna slående, men något vågade bevisning uppmanade han sina åhörare att flitigt bedja till Maria, under innevarande månad isynnerhet. Till sist berättade han följande historia:

En ung, rik främling, som ej brydde sig mycket om kyrkan och än mindre om vår heliga moder, reste, likasom tusentals andra, omkring i Italien, för att bese det sköna landet och på ett angenämt sätt fördrifva sin tid. Han kom ock till Rom, den heliga staden. Der gjorde han bekantskap med en rik, adlig romarfamilj, hvars medlemmar voro goda katoliker, som ännu aldrig nekat påfven sin trohet och vid första vink skulle vara färdiga att hjälpa till den heliga faderns befrielse ur hans svåra fångenskap. Främlingen blef snart en gerna sedd gäst i denna familj. Husets unga dotter, vacker, begåfvad och religiös, fattade ett särdeles tycke för honom. Hon sörjde blott öfver att han så litet brydde sig om den heliga kyrkan och hon bad därför alla dagar till gudsmodren Maria, som hon valt till sitt skyddshelgon, att af nåd göra ett underverk och omvända den otrogne unge mannen. En dag anhöll hon så innerligt hos denne, att han ville af henne emottaga en liten medaljong med Marias bild, bära den ständigt på sig och alla dagar åtminstone ett ögonblick tänka på den heliga jungfrun, om han ej ville gå in på att bedja ett Ave Maria dertill. Den unge mannen hvarken kunde eller ville motstå en ung förtjusande flickas bön, utan lofvade göra så. Men medaljongen hade till följd af den unga flickans böner till Maria blifvit utrustad med en helig kraft och det skulle snart förspörjas. När den unge turisten burit amuletten några veckor, utan att vidare tänka på hela saken, begaf han sig en dag till en kyrka, naturligtvis endast för att njuta af några der befintliga målarekonstens mästerverk, men ej för att der förrätta sin andakt. Inkommen i kyrkan, tycker han sig plötsligt falla liksom i en dvala, han känner sig förflyttad af en osynlig hand ända fram för högaltaret, som prydes af en präktig Mariabild. Denna börjar då att röra sig och gudsmodren i egen person kommer fram till

honom, berör hans hufvud med sin hand och ser på honom med en mildt förebrående blick. Tre gånger försvinner hon och tre gånger kommer hon åter. När visionen var slut, — så var hans omvändelse gjord.

Det första han företog var att kalla på en katolsk prest, bikta sig och få aflösning. Och sedan skyndade han sig till sina italienska vänner, berättade för dem sin omvändelse och bad dem träffa anstalter för hans dop.

Predikan led mot slutet. Talaren hade ej utsagt det sista ordet, då borgmästarinnan-orgelnisten spelade upp en marsch i svindlande hastigt tempo; gosskören sjöng derpå några hurtiga refränger, som dock ej voro desamma som före predikan, en prest förrättade benediktionen från altaret och programmet var slut.

Emellertid hade musiken i god tid troppat af och uppställt sig på Vicos torg och folkmassan promenerade och njöt af orkesterns prestationer till sent på natten.

När jag i den stilla aftonen vandrade till min bostad, belägen ett godt stycke utom staden, så kunde jag ej återhålla några reflexioner i anledning af mitt kyrkobesök. Den stora folkmassa, som trängdes i kyrkan, af hvilka bevekelsegrunder hade den väl infunnit sig der? Utan tvifvel hade många kommit för att finna en stunds förströelse, andra för att det hörde till bruket eller för att de ville vara goda katoliker, men utan tvifvel funnos der ock personer, som sökte ett tillfälle till uppbyggelse. Och jag påstår till och med att de kunde finna verklig uppbyggelse der, om ock jag ej kunde finna det hela annat än både löjligt och sorgligt. Menniskan är helt och hållet beroende af de omständigheter, hon uppvuxit uti. Och då dessa aldrig erhållit någon bättre andlig spis, så hade de så småningom lärt sig, nämligen om de voro upprigtiga själar, att till godo göra sig den magra näring, som bestods, och deri finna uppbyggelse.

Det finnes dock äfven en bättre, förnuftigare och mera upplyst katolicism, men den är blott tillgänglig



för bildade. Katolicismen, sådan den gestaltat sig i de katolska folkens lif, är helt annan än den, man finner i lärda katolska teologers afhandlingar. Denna populära katolicism består blott i vidskepliga föreställningar, helgondyrkan, vördnad för den kyrkliga hierarkin, främst påfven, upprepande af paternoster och ave maria ett visst antal gånger dagligen, undvikande af kött fredagar och lördagar, iakttagande af fastan, maskinmessigt deltagande i kyrkoceremonier, processioner och vallfärder m. m. Den står på ungefär samma punkt som under medeltiden. Den religiösa populära litteraturen består nästan uteslutande af helgonhistorier, af hvilka de moderna äro långt osmakligare än de äldre, i det de fått en anstrykning af roman. Man får aldrig riktigt reda på om helgonens kärlek varit af sinlig eller öfversinlig art.

Att superiören trodde allt hvad han framstälde i sin predikan och att han menade sig uträtta godt dermed, tviflar jag ej på. Han är mycket verksam och nitisk i sitt kall, sådant han uppfattat detta. Skada blott, att han ej uppfattat det annorlunda, än den katolska presten öfverhufvud. Att väcka samvetena, att bilda varma, sanna kristne, att utveckla, stärka och leda det religiösa lifvet hos de troende, det försummar den katolska presten alldeles, ty derpå förstår han sig ej. Deremot arbetar han så mycket mer på att föröka sin kyrkas inflytande och makt. För detta ändamål söker han att få så många personer som möjligt att deltaga i de kyrkliga ceremonierna, att iakttaga de kyrkliga bruken, att infinna sig till bikt o. s. v. och dertill förstår han skickligt begagna alla medel. Religionsöfningarna göras comme il faut, så angenäma som möjligt och med sederna är det ej så noga blott man är kyrkan trogen. Med ortens inflytelsesrika män ställer han sig alltid på god fot och aktar sig noga att stöta dem genom att, der det behöfdes, klandra deras lefverne. Han är mindre själsörjare, än politiker. På sådant sätt skapar han en möjligast talrik här af kyrkliga, som sällan af fri öfvertygelse, men af hvarjehanda andra orsaker, lyda hans vink och i sitt tänke- och handlingsätt äro be-

roende af honom. Sjelf får han sina ingifvelser och befallningar från sina förmän.

Medelst desse trogne utöfvar han ett inflytande i än vidare kretsar. Han blandar sig i alla angelägenheter och försöker drifva de honom tillgifne kandidaterna igenom i kommunala och politiska val.

Katolicismen räknar många bekännare, men dessa äro för det mesta okunniga och katoliker blott till namnet. Deri ligger katolicismens yttre storhet, men dess inre svaghet.

# EN RESA TILL TUNIS.



## Öfver Medelhafvet.

En ringa, obetydlig och bortglömd stad är Ajaccio, fjerran från de stora världshändelsernas buller, och dock har derifrån utgått den nyaste tidens jättelikaste gestalt, för hvars ärelystnad hela världen tycktes för trång. Ajaccios ringhet och Napoleons jättestorhet stå i ingen proportion till hvarandra. Han har visat, huru högt magtbegär och våld, understödda af ett glänsande snille, ha kunnat lyfta en individ, — innan rättvisa skipades och straffet följde. Historien har fällt sin dom: hans storhet var af det slag, som ej är värd det namnet. Och dock lyste hans rykte med en sådan glans, att hans samtid deraf förbländades och det strålar ännu så starkt inför hans landsmäns, korsikanarnas ögon, att de hvarken kunna se eller tänka klart.

De säga sig, att Frankrike genom Napoleon blifvit en korsikansk eröfring och — de glömma, att, i sjelfva verket, Korsika blef Frankrikes mest föraktade, mest vanskötta departement. De glömma sin historia, de hjeltemodiga strider för sitt lands frihet och oberoende, hvari deras förfäder utgöto sitt blod. De glömma och de vilja glömma sitt språk för att yfvas med att tala ett främmande och att få kalla sig fransmän. De glömma att arbeta och att odla sitt land som är en öken, och syssla med politik och intriger, drömmande om äran att än en gång få utöfva inflytande på Frankrikes öden. — Om Napoleon ej varit till någon välsignelse för menskligheten, så har han, synes det mig, varit till verklig förbannelse för sitt folk.

Men jag blir för vidlyftig i dessa reflexioner, som trängde sig på mig, när jag en vacker april-afton ombord på en ståtlig ångare, lemnade Ajaccios hamn.

Den lilla täcka staden utsträckte oskyldigt sina hvita husrader längs golfens strand, omfamnande en af vingårdar och olivelundar bekrönt kulle. Längre bort, inåt landet, höjde sig de korsikanska bergen i mäktiga terrasser. Korsika är en betydlig ö, och man tycker sig lemna en hel kontinent, när man séglar bort från dess väldiga bergmassor. Men ju längre man föres utåt, desto större del af horisonten upptager hafvets blåa rand och Korsika börjar likna en ofantlig klippa i oceanens sköte. Den mäktiga bergskedja, som genomdrager ön, var ännu helt snöbetäckt. Ögat kunde följa den i hela dess längd och tröttades ej af detta sublima skådespel. Deruppe, bland is och snö, herskade en nordisk köld, men på hafvet var det sommarvarmt. Dess yta var spegellugn, såsom våra insjöar en vacker sommarafon. Det skimrade i purpurblått, och den förgyllning, med hvilken den bländande solen öfvergöt dess yta, tilltog allt mer och mer, ju närmare dagens stjerna sjönk mot horisonten.

Vid Medelhafvets stränder har kulturen i årtusenden blomstrat och de förnämsta scenerna ur mensklighetens drama ha der haft sin skådeplats. När man färdas på detta haf, kommer tanken ofrivilligt att göra en färd genom historien sjelf. För årtusenden sedan plöjde feniciers och grekers flottor Medelhafvets böljor. Senare kämpade Kartago och Rom derstädes om verdens herravälde. Rom segrade, blef mäktigt, men föll sjelf sönder till spillror. Andra folk kommo, och hvart och ett af dem blef i sin tur det mäktigaste på hafvet. I brokig, fantastisk omvexling draga vandaler, saracener, spanjorer, genuesare, pisanare, m. fl. förbi vår inre syn. Och på den ö, vi nyss lemnat, tog seklets största verdensdrama, som bär öfverskriften Napoleon, sin början. — En ny tid har nu inbrutit. Den sträfvar till att nivellera allt, att förbrödra folken och underlätta all samfärdsel. Tankar utbytas med blixstens hastighet öfver omätliga landsträckor. Ombord på en beqväm båt förer ångans mäktiga kraft den resande från en verdensdel till en annan. Man besöker det ena folket efter det andra och man ser i dem sina bröder, alla tillhörande samma stora familj, mennisko-

släktet. Men detta samma Medelhaf, hvars böljor årtusende efter årtusende besköljer samma kuster, skall finna skilnaden mellan en ännu aflägsen tidsålder och den, i hvilken vi lefva, lika stor som mellan vår tid och forntiden.

Solens glödande klot hade sjunkit ned vid horisonten, men i stället hade fullmånen höjt sig i öster. Det blef knappt någon skilnad mellan natt och dag, så ljust var det. Långt i fjerran sågos de ojemna konturerna af berg; det var Sardinien, hvars vestkust vi länge följde åt. Men rakt mot söder gick vår kosa, propellern arbetade hela natten, och morgonen derpå, när vi begåfvo oss på däck, var Europa ohjelpigen försvunnet för våra blickar.

På en ångbåt är lifvet vida enformigare än på ett segelfartyg. Propellern gör sina vissa slag i minuten; inga fartygets vändningar, ingen refning af segel, inga manskapets arbeten taga här uppmärksamheten i ständigt anspråk. Man promenerar på däck, njuter af Medelhafvets herrliga luft, läser, pratar och äter. Hvad detta sistnämnda angår, så gjorde ångbåtens kök heder åt det franska namnet, men — hafsluften ger en utomordentlig aptit och med två mål om dagen (kl. 10 f. m. och 6 e. m.) blef det för knappt för nordiska magar.

Passagerarna utgjordes mest af franska affärsmän och engelska turister, ett slag af menniskor, hvilket träffas på hvarje möjlig fläck af jordklotet. Vidare funnos några araber ombord, hvilka jag med nöje betraktade. En af dem, iklädd en vid mantel, som han drog öfver turbanen, talade ledigt franska och skickade sig på europeiskt vis, men emellanåt, i lifligare samtal, förglömde han sig och, sittande på en bänk, kastade han tofflorna af sig, drog benen under sig i kors och satt nu efter den österländska metoden, hvilken tycktes vara honom vida bekvämare.

Mot aftonen kunde vi helsa den afrikanska kusten, som visade sig såsom ett band af klippor, bakom hvilka grönskande kullar höjde sig. Vi närmade oss nu den fransk-afrikanska staden Bona, i hvars hamn ångbåten skulle göra ett besök, innan den skulle fort-

sätta mot öster, mot Tunis, vår resas mål. Denna afton hindrade tjocka moln månen att lysa, det blef hastigt alldeles mörkt och, vägleda af en blänkande fyr, inlöpte vi i Bonas hamn.

Den första anblick; jag hade af en afrikansk stad, påminde helt och hållet om Europa. De höga stenhusen belystes af gaslyktornas välkända sken och på den ståtliga kajen stodo personer i fullkomligt europeiska kostymer. Dock, jag upptäckte der äfven några resliga arabgestalter, inhöljda i brokiga burnuser och mantlar, — en liflig kontrast mot det öfriga i taflan, men ock en påminnelse om att jag ej mera var i Europa.

## 2.

**Bona.**

Den följande dagen skulle ångbåten lyfta ankar först kl. 2 e. m., så att det var god tid att ströfva genom staden och dess omgifningar. I Bona, liksom i de flesta icke-europeiska städer, der européer fattat fast fot, har uppstått en särskild stadsdel, uppbyggd af dem. Denna är belägen närmare hamnen medan den arabiska är längre bort. Ditåt stälde vi — min reskamrat, som var en ung svensk och undertecknad — våra steg strax på morgonen. Vi sågo män med brunfärgad hy, iklädda vida blå byxor, hvita burnuser, hufvudet betäckt af den röda chechian (den turkiska mössan), som var omvirad med en turban af oklanderlig renhet, med skyndsamma steg och bärande en korg på armen begifva sig alla åt samma håll. De voro tydligen rikt folks tjenare, som på torget skulle göra uppköpen för dagen. Vi följde dem åt och kommo snart till torgplatsen. Den brokiga och rörliga taflan framför oss var oss alldeles för ny, och det dröjde en stund, innan vi kunde fixera eller iakttaga några enskildheter. Der rörde sig fransmän, italienare, maltesare, judar, morer, kabyler och negrer i sällsam omvexling. Af infödingarna voro alla kulörer från morens hvita till negerns svarta, representerade



Den färgprakt, som den rike araben använder i sin klädedräkt, bländar ögat. Och hvilken massa af kläder på hans kropp! Men just deri består rikedomens kännetecken och enligt klädernas mängd torde man kunna sluta till respektive personers villkor. Den fattiges kostym är deremot af enklaste slag. En bit groft linne, kastad öfver axlarna, är tillfyllest den heta årstiden. Men den större delen af kroppen är dock lemnad till pris åt flugorna. Den enda rikedom, som dessa kostymer bestå sig, är en rikedom på hål, hvilka säkert äro lika många som trådarna i tyget och hvilkas räknande skulle gränsa till det omöjliga, för resten ett göromål, hvilket deras lata egare föga nog skulle underkasta sig. De föredraga att garnera torgets sidor, då och då tiggja någon bit föda eller någon slant af förbigående, och att låta sig från närmaste arabkafé serveras en dryck kaffe på nationelt vis, i mikroskopiska koppar. I Tunis såg jag aldrig dylika tiggare, liknande vandrande lumpor, som här i den franska staden Bona.

Försäljarna på torget voro endast araber och italienare. De senare hade mest frukter och grönsaker, af delikat utseende och af en storlek osedd i Europa. Araberna (kabyllerna) utmärkte sig genom den ringa kvantiteten och det ruskiga utseendet af de varor de fört med sig. Den ene hade några ägg, den andre några kappar korn eller mjöl; en tredje smör, rikt uppblandadt med gethår i små smutsiga kärl; en fjerde mjölk i säckar af ett fullständigt ihopsydt lamskinn, hvarifrån mjölken utpressades genom f. d. foten eller halsen; en femte sålde ostar, svartspräckliga af jag vet icke hvad, o. s. v. Andra hade fört med sig dadlar, sammanpressade till smörjiga massor. Men de franska »bonnes» föraktade ej dessa varor, ty bättre funnos ej, utan gingo omkring, smakade, pratade och prutade — på arabiska naturligtvis. Huru rent deras språk var, kan jag ej bedöma, men ej var det så fullt af utsägliga strupljud, som höres, när infödingarna tala. För den i språket oinvidge vore det en fullkomlig omöjlighet att nedskrifva en mening, som en arab utsäger inför honom, ty han hör blott en blandning

af strup- och näsljud, omöjliga att analysera. Mig föreföll det, som om arabens tal bestode i en mängd korta hostningar, då och då afbrutna af en stark nysning.

I Bona ser man europeiska butiker sida vid sida med arabiska, men i hvardera iakttager man nästan alla vesterlandets produkter i tyger och kramvaror och förgäfves söker man efter profver af den orientalska konstfliten, t. ex. de berömda tunesiska sidentygerna eller juvelerarearbetena. Hvaraf kommer denna vesterlandets seger öfver orienten? Huru kan den europeiska industriens produkter i billighet mäta sig med och öfverträffa de orientalska handtverkeriernas, ehuru en arabisk arbetare nöjer sig med en ringa bråkdel af hvad en europeisk sådan anser sig behöfva för sin existens? Det är maskinerna och de stora fabrikerne som segrat öfver arbetet för hand, huru konstnärligt och högt drivvet detta än är. Och till följe af de billiga priserna föredrar den fattige landtaraben att hemföra åt sina hustrur vesterlandets tyger och nipper; och om äfven de matta färgerna stöta hans orientalska smak, så kunna dock de nationela formerna i kläde-drägten iakttagas. För öfrigt finnes det i Europa fabriker, som förnämligast tillverka för orienten och använda mönster i enlighet med dess smak. Särskildt hvad kramvaror vidkommer, kan man vara öfvertygad om, att hvad i Alger och Tunis säljes som orientalskt arbete, är tillverkad i Europa.

Efter en vandring genom staden, ville vi ock kasta en blick på omgifningarna. Ypperliga vägar föra åt alla håll; öfverallt råder denna prägel af kultur och allt har detta städade utseende, som man blott ser i Frankrike. Detta land har mycket omhuldat Algeriet, sin afrikanska koloni, och derpå bortslösat miljarderna. Till arealen är det nära lika så stort som Frankrike, men dess inbyggares antal är knappt tiondedelen af moderlandets. Dock desse äro till stor del flitige och företagsamme kolonister och af vissa trakter ha de skapat ett nytt Frankrike. Jernvägsnätet har redan temlig utsträckning och en jernväg mellan Algeriets hufvudstad, Alger, och grannlandet Tunis blir väl snart en verklighet. De naturliga tillgångarna

äro stora, klimatet och jordmånen gynnsamma. Men allt detta gäller mest kusttrakterna, ty i det inre af landet finnas oerhörda områden, der sällan regn faller och hvilka därför förblifva sandöknar — tills man kan skaffa dem regn. Denna brist vore nog afhjelpt, om man kunde i Sahara skapa ett haf, och många projekter åt detta håll hafva redan gjorts. Något af dem skall väl en gång blifva en verklighet.

Den afrikanska naturen är vackrast vårtiden. Blott då bekläder en rik grönska, inmängd med blommors lysande färger, fälten och kullarna, men redan i juni har solen bränt bort all grönska (undantagande der konstgjord vattning finnes) och landskapet får ett ökenartadt utseende. Vegetationen var tydligt längre kommen än i Ajaccio. Der voro platanernas blad ännu små, här fullt utvecklade. Mogna smultron hade vi sett bjudas ut på torget. Öfverallt sågos de varma ländernas trädslag, sådana som bananer, bröstbärsträd, johannisbrödträd, granatträd o. s. v. Araberna kalla staden Bona för Beled-el-Haneb, bröstbärsträdsstaden, för dess rikedom på detta träd. Ståtliga dadelpalmer med sina för vinden långsamt gungande blad sågo vi äfven, men ej synnerligen talrikt. Det är en särskild landsträcka, det s. k. »Tell», der dessa träd växa i ofantliga massor.

Nära Bona, bredvid Seibusa, Algeriets enda segelbara flod, ligga ruinerna af staden Hippo, Kartagos koloni, en gång Nordafrikas förnämsta handelsstad. Det var der, som den ryktbara kyrkofadern Augustinus verkade såsom biskop. Hans ben blefvo dit förda 1842 från Pavia, hvarest de hvilat efter hans död (430 e. Kr.) En staty af honom är upprest på en kulle och han tyckes ensam ha öfverlevvat den rikt blomstrande staden, hvars mer än 1,000-åriga ruiner betäcka marken vida omkring.

Men timmen för ångbåtens afgang instundade och vi återvände till hamnen. En talrik mängd lastade kameler anlände just dit med sina förare, några halfnakna, skrikande araber. Hvert och ett af dessa »öknens skepp» var lastadt med nära 1000 skålp. säd. Med en osäker, rädd min, tydligen förskräckta

af stadens för dem ovanliga buller och lif, vandrade kamelerna längs kajen, tvungos sedan att böja knä och deras bördor aflastades i magasin för att sedan utskeppas till Europa. Säkert hade dessa transportdjur tillryggalagt under de föregående dagarna många tiotal mil genom öknen och under sin tunga börda lidit både af solens strålar, af hunger och törst och af sina förares hugg. Men dessa sjelfva äro ej bättre lottade. Hvar och en af dem har ofta att ledsaga ända till omkring 100 kameler. Sjelfva få de rastlöst springa omkring bland sin hjord, för att hålla den i ordning och på rätt väg. Om aftonen lägrar sig karavanen vid någon källa, om en sådan anträffats. Araberna förtära ett brödstycke och några dadlar, kamelerna få söka åt sig de torra och stickande örterna, de enda som öknen har att bjuda på.

Ångbåten styrde ut ur Bonas hamn, tätt förbi den hotande fästningen, och passerade längre fram vid inloppets början en annan befästning, »lejonfästet» kalladt, tillfölje af en nära intill befintlig naturlig klippa, hvars form påminner om öknens fruktade konung. Det tyckes spana utåt hafvet, beredd att förgöra den fiende, som vågar nalkas den afrikanska kusten. — Vårt fartyg höll sig så långt ifrån den klippiga kusten, att vi nästan förlorade den ur sigte. Men mot öster, mot vårt mål, Tunis, »de moriska städernas drottning», gick vår färd och den följande dagen skulle vi befinna oss i en ny, underbar verld.

## 3.

**Goletta.**

Tidigt följande morgon dublerade vi Cap Farina och inlöpte i den vida, storartade Tunisgolfen.

I dessa farvatten var det som Kartagos mäktiga flottor samlades, hemförande hela världens skatter. Ögat spanade med nyfikenhet efter den plats, der Didos stad en gång var belägen, och ändtligen syntes den stolta kartaginensiska udden. Den bekrönes nu af arab-byn Sidi-bu-Said, hvars krithvita hus lysa och

blänka i solskenet, såsom vore de af renaste silfver och uppförda af Kartagos skatter. Men dessa äro längesedan förskingrade och Kartago sjelf, d. v. s. dess monumentala byggnader, har blifvit bortröfvad af sin besegrare. Genua, Pisa, m. fl. italienska städer äro delvis uppbyggda af Kartagos marmor, och för de tunesiska furstarna voro ännu i förra århundradet Kartagos ruiner rika marmorbrott, som dock tyvärr nu äro uttömda. Och det som jorden hade gömt, har en här af fornforskare, samlare och skattgräfvare spriddt utöfver jordklotet i tusentals museer och enskilda samlingar. Äfven det skarpaste öga kan ej på den plats, der Kartagos hjerta en gång befann sig, upptäcka annat, än några fragment af marmorpelare, sköljda af hafvets vågor, några låga, öfvervuxna rester af en mur och några hvalf, som betäcka ännu kvarstående vattencisterner. På en närbelägen kulle, densamma, der Kartagos borg, Byrsa, stod, höjer sig nu ett kapell, byggt af Frankrike till Ludvig IX:s (den heliges) ära, denne kung, som gjorde ett korståg mot Tunis och anses hafva aflidit på denna plats.

Det är en praktfull tafla, som man från den tunesiska golfen har att njuta af. Väl framvisa de låga stränderna just ej någon yppig vegetation; olivelundarna äro fåtaliga och palmerna än färre, fälten äro magra och i synnerhet mot söder tycker man sig redan se öknen. Men detta landskap har dock ett leende behag. I fjerran, isynnerhet mot öster, afteckna majestätiska berg, Hamman-lef och Zaguan, sina sköna former mot himmelen; pittoreska arab-byar glänsa på slätten och på bergsluttningarna; ett stycke af golfens strand bekransas af de förnäma tunesarnas praktfulla villor med rika tropiska trädgårdar. Och öfver hela denna tafla hvilat en klar, djupblå himmel, och Afrikas sol gjuter en strålande glans öfver det hela och ej minst öfver det azurblå hafvets yta. Framför oss i golfens innersta vik låg nu Goletta, Tunis' hamnstad och fäste. Den lilla staden är belägen på en smal landremsa, som åtskiljer hafvet från en insjö, El Baheira, hvilken är af milsvid utsträckning, men af ringa djup. Årtusendens odling, som rådt vid dess

stränder, har igengrundat den. Bortom denna sjö syntes i fjerran Tunis såsom en långsträckt hvit rand vid horisonten, mot hvilken moskéernas minareter aftecknade sig.

Ångbåten hade knappt kastat ankar på Golettas redd, innan den kringhvärfdes af en massa båtar i alla storlekar och däcked öfversvämmades af en här maltesare, araber och negrer, hvilka ville rycka åt sig passagerarna sjelfva och deras kappsäckar, för att föra dem i land. Vi valde en arabisk »sandal», ett slags stor, grundgående båt med trekantiga s. k. latinsegel. Det skulle visserligen gå långsammare med denna att komma i land, men vara vidare intressantare. Sedan båtens besättning, ett halft dussin barbenta araber, i ursprungligen hvita, numera svarta kläder, med mycket arbete och för klen betalning instufvat i båten en del af fartygets last (bomullsbalor, om jag minnes rätt), kastade vi loss och efter några kryssningar voro vi framme vid Golettas strand. Goletta är en liflig sjöstad med 3,000 innevånare, till stor del européer. Dess fästning, bygd af spanjorer under Carl V:s tid, är af detta medeltidiska slag med murar, torn, löpgrafvar och vindbryggor, som numera sällan ses i Europa. Den är dock åtminstone till utseendet fruktansvärd, men säkert vore det en lätt sak för några kanoner från ett flytande monitorbatteri på lämpligt afstånd att »göra kol» på alltsammans inom några timmar, utan att svaren från fästets egna kanoner, hvilka gapa ur alla hål på muren, hunnit fram ens på halfva vägen. Garnisonen har just ej något skrämmande utseende. Det är kient bestäldt med hans majestät beyens af Tunis kassa och soldaterna få därför gå barfota. Eljest är det beyens fåfånga att hafva militärens uniformer så lika som möjligt den franska, och därför får den tvinga sig in i de snäfva vesterländska byxorna och rocken. De stackars soldaterna tyckas jemmerligen plågas i dessa kläder mest för värmens skull, och ändock ge väl de många hålen lindring! För att skaffa sig en liten extrainkomst, sysselsätter sig den tunesiske soldaten ofta med mindre krigiska sysselsättningar. Jag såg mån-

gen gång soldaten, med sitt gevär på axeln, sticka strumpa eller nysta garn, medan han stod på sin post.

Från Goletta har man två sätt att komma till Tunis. Det ena är att fara öfver El Baheira, ombord på en »sandal», som dock ofta har oturen att för vindstilla ligga någon half dag orörlig på sjön, eller att bli ännu orörligare fästad på någon sandbank; vi valde det andra sättet, som är per jernväg! Ja det finnes verkligen jernvägar i Tunis, eller rättare små jernvägsstumpar, som utländingar bygt. Men man märker nog att man ej mera är i Europa. Stationshuset är just ej annat än ett tak öfver perrongen och biljettkontoret ett litet skjul.

Vi stego upp i tåget och det bar af längs El Baheiras stränder, förbi det gamla Kartago, förbi någon arabby eller något förfallet tunesiskt slott, och den hvita strimma som utgjorde Tunis, började antaga form. Man urskiljer den ståtliga muren, som omgifver staden, de hvita bygnaderna med sina platta tak, de många moskéerna med sina grå torn, minareter och gröna kupoler, och det höga Kasbah, Tunis' fästning, som dominerar staden.

#### 4.

### En österländsk stad.

Från bangården, som ligger utom stadsmuren, begåfvo vi oss genom Bab-el-Bahar, sjöporten, till Hôtel de Paris, det enda europeiskt hållna hotell i Tunis. Värden är en fransman, men betjeningen utgöres af en talrik skara araber i brokiga dräkter.

Vi skyndade naturligtvis genast ut på den stora orientaliska stadens gator. Det var som om vi plötsligt blifvit förflyttade i en ny, sällsam värld. Mångfalden af olika racer, de bjerta färgerna och de omvexlande formerna i klädedräkter, trängseln, larmet och skriket af människor och djur på de trånga gatorna, de sällsamma sederna, den främmande arkitekturen, — allt detta förvirrade, förbryllade oss. Ofrivilligt blefvo vi blott öga och öra, de många intrycken ver-

kade, att reflexionen och fantasin nästan förlamades. Vi befunno oss såsom under en förtrollning — vi viste ej om det, vi sågo, var verklighet eller dröm. Såsom ett barn, hvilken första gången åser en maskeradbal, glömmet bort verkligheten och sig sjelf, förtjusad af det sköna och skrämmedes, ryser för det fula, så rycktes äfven vi ifrån förmågan af nykter uppfattning och iakttagelse.

Rike morer med fina anletsdrag och hvit hy, i praktfulla drägter, allvarliga araber på ståtliga hästar eller på lifliga mulåsnor med rikt utstyrda sadlar, negergossar, skrikande i kapp med sina, med grönsaker och oranger lastade, åsnor, kameler, rädda sökande sig en väg genom vimlet, lata, trasiga tiggare, liggende längs gatorna, arabiskor, hemlighetsfullt beslöjade, europeiskor i lysande toiletter, gräsligt fula negerkvinnor och judinnor i fantastiska kostymer, — nej, det var omöjligt att iakttaga några enskildheter och lägga dem på minnet, ty ständigt upptog något nytt uppmärksamheten. Alla goda föresatser om ordnad studerande och iakttagande voro med ens gäckade och vi tillbragte flera dagar, innan vi fullt vande oss vid det brokiga virrvarret.

I orienten utgör allting ett ypperligt stoff för en målares pensel. Mången målarekonstens mästare har visat, att af hvarje gata, hvarje hus, hvarje människa, vare sig i en rik dräkt eller med en trasa kring den solbrända kroppen, kort sagdt, af hvarje bit österland kan skapas en tilltalande tafla. Men inga mästerverk af penseln och ännu mindre sådana af pennan kunna tydliggöra för europén, hvad österlandet är. Blott den, som sjelf sett det, kan deraf göra en tydlig bild — för sig sjelf. Också ämnar jag ej ens försöka att ge några lifliga, naturtrogna skildringar af Tunis' inbyggare och rörliga lif, utan läsaren skall blott finna några enkla iakttagelser och anteckningar om ett och hvarje i Tunis. Till först vill jag nämna några ord om staden sjelf.

Tunis, den största nordafrikanska stad, har ett aktningvärdt omfång. Staden Ninive beskrifves af profeten Jonas såsom »stor vid pass tre dagsresor», men



osäkert är, om profeten menar tvärsigenom staden eller rundtomkring densamma. Så stort är visst ej Tunis, men nog torde det vara en hel dagsresa till fots att promenera rundtomkring stadens mur — åtminstone om man, uttröttad af den brännande solen, använder några timmar till hvila i stadsportarna i sällskap med lata och sömniga araber, som der njuta af porthalffvens skugga och svalka. Tunis har många dylika stadsportar i sin mur, som med de höga hvalfbågarna och de öfverbygda tornen eger ett äkta österländskt utseende.

Tunis indelas i en europeisk, en arabisk och en judisk stadsdel. Den arabiska är den renligaste och mest putsade, de judiska och europeiska, hvilkas innevånare ej gått in på någon skatt till stadens renhållning, äro öfver all beskrifning smutsiga. Den europeiska befolkningen består mest af sicilianare och maltesare (delvis infödde), stående på en låg bildningsgrad; andra européer finnas högst få — mest embetsmän vid konsulaten och några köpmän.

Alla dessa européer bo dock i hus, byggda på österländskt sätt, ty i Tunis finnes knappt någon enda europeisk byggnad. Man föreställer sig ofta (isynnerhet om blott sagorna ur »Tusen och en natt» hägra för ens inbillning) österlandets städer rika på palats, uppbyggda med en sagolik prakt, glänsande af marmor och guld och med en arkitektur, rik på ståtliga pelare, fina altaner, lysande färger och en glödande fantas ornamentik. Men en falskare föreställning kan man ej hysa. I Tunis är det blott beyens residens och lustslott som i en ringa mån kunna motsvara dylika föreställningar, men hvad invånarnas, också de rikes boningshus i staden angår, så erbjuda de intet skönt, om ock mycket egendomligt för betraktaren. I stadens södra del, der den fattigare muhamedanska befolkningen bor, hafva husen blott en våning. De äro uppförda af sten och öfverdragna med gråhvit kalkrappning. Och med de platta taken och den ofta delvis bortfallna rappningen, i hvars remnor någon taggig ökenväxt spirat fram, se de ej sällan ut som ruiner. När jag då och då såg något platt tak, be-

vuxet med grönt, påmindes jag om Semiramis' hängande trädgårdar, hvilka säkert voro på samma sätt inrättade, ehuru med litet mera prakt. Eljest ser man mycket litet grönska i Tunis. Någon enstaka palm, beskuggande ingången till en moské, eller ett gammalt fikonträd, liksom af misstag qvarglömmt i någon knut, det är nästan allt.

Ett österländskt ordspråk säger: "dölj ditt lif", och redan husens utseende vittnar om efterlefnaden af denna vishetsregel. Fönstren äro små och försedda med gallerverk af stänger. Dörren, vettande mot gatan, är af måladt trä med orneringar af jernspikar, som oftast bilda fyra kors och fyra halfmånar, hvilket anses vara ett kraftigt medel mot det »onda ögat». Mot detta skall ock en svart hand, afmålad ofvanför dörren, verka godt. Och för att stämma de onda magneterna, djins, hvilka spela en så stor roll i orienten, vänligt mot en byggnad, som uppföres, placeras alltid i husväggen en svart eller opolerad sten ibland flera hvita och släta. Detta är ett medgifvande åt djins, att ett människoverk ej kan vara fullkomligt.

I de europeiska och judiska stadsdelarna, äfvensom der, hvarest de rika morerna bo, äro husen försedda med två våningar. Den nedre upptages mest af butiker och handtverkerier, i den öfre befinna sig boningsrummen. Här äro fönstren försedda med ett gallerverk af särskild form, en s. k. muscharabi, hvilken bugtar sig i en sirlig båge långt utåt, så att husets fångar, d. v. s. kvinnorna, kunna luta sig bekvämt i fönstret och betrakta rörelsen på gatan. Men ingen kan från gatan uppfånga en skymt af dem, ty på inre sidan af gallret finnes ännu ett flätverk af trä, som gör det omöjligt för dem att ens vexla ett ögonkast med en utanför stående. Qvinnan i österlandet har en bedröflig tillvaro. Bakom dessa galler i harems halfdunkel, utestängd från sol och ljus, från all beröring med den yttre verlden, från all möjlighet till förståndets och hjertats förädling, delar hon sin tid mellan sin toalett och familjeintriger. Hennes skönhet försvinner snart och med den äro äfven hennes bättre dagar vanligen förbi. Derfor försöker hon på alla

tänkbara sätt att så länge som möjligt bibehålla sig i ynnest och inflytande hos sin herre och man och uppskjuta den tidpunkt, då denne börjar hänföra henne till de åsidosatta hustrurnas antal. Då har han förskaffat sig en ny favorit, hvilken, utsträckt på harems yppiga kuddar, iklädd sina skönaste kläder och omändad af österlandets vällukter, befäller öfver husets slafvinnor, utan att sjelf befatta sig med barnen eller hushållet det minsta. I ett arabiskt hus får en europé aldrig inträde. Dörren eller porten är nästan alltid tillbommad och öppnas blott för någon husets vän, nämligen, om husbonden sjelf är hemma. Stundom sågo vi dock någon dörr stå öppen och då försummade vi aldrig att med en resandes oförskämdhet blicka in. Först ser man en förstuga, från hvilken dörrar leda åt höger och venster. Bakom förstugan ses en öppen inre gård, patio, som hos de rikare är försedd med golf af sten eller marmor, omgifven af en pelarrad och täckt med ett glastak, — en angenäm vistelseort för familjen.

Jag borde ock nämna några ord om Tunis' moskéer. De äro mycket talrika och några ganska praktfulla, åtminstone utvändigt. Huru de se ut invändigt, är mig omöjligt att säga, ty ingen europé, icke ens konsulerna, är det tillåtet att inträda i dem. I moskéernas höga torn, minareterna, uppstiger fem gånger dagligen en kyrkotjenare och utropar, först vänd mot Mekka, sedan mot de fyra väderstrecken, den muhamedanska trosformeln: Gud är stor! Det finnes ingen Gud utom Gud, och Muhamed är hans profet!

Det är ej lätt för en främling att hitta fram i Tunis. Gatorna bära inga namn. De slingra sig i krokarna och bugter mellan de enformiga byggnaderna och bilda en ofantlig labyrint, i hvilken man flera timmar kan irra, innan man kommer till rätta. Ofta slutar gatan helt plötsligt med en mur, eller är det en moské, som stänger vägen och genom hvilken ingen europé får passera. Härtill kommer, att Tunis ligger på en slätt, hvarför man icke från någon punkt kan öfverse staden och taga reda på hvar man befinner sig. De ytterst smala och krokiga gatorna hindra

att leta sig fram genom att hålla något högt moskétorn i sigte, och dessutom äro gatorna ofta betäckta med arkader, bräder, tygstycken m. m., till skydd mot solen, så att man ej ens af dem kan beräkna det väderstreck, i hvilket man går. Derför är det absolut nödvändigt att åtminstone i början hålla sig en vägvisare, som tillika fungerar som förare eller tolk, t. ex. om man vill göra några inköp i bazarerna eller eljest samtala med de infödde.

## 5.

**Tunesiska slott.**

Beyen eger ett praktfullt slott i Tunis, kalladt Dar-el-Bey. Det begagnas nästan endast vid stora officiella mottagningar och vid Högsta Rådets sammanträden. Sjelf vistas beyen der blott stundom under Ramaszan, faste-månaden. Då plägar han från ett fönster, sjelf osedd, betrakta den på gatan böljande folkmassan, hvilken då har rätt att under natten roa sig på bästa vis med att äta, dricka och tillstålla allehanda upptåg ända till dess solen går upp, då fullkomlig fasta måste iakttagas tills solen åter sjunkit.

Jag vill bespara läsaren omaket att föras genom de många salarna i Dar-el-Bey, men i stället inbjuder jag honom att följa mig till Bardo, beyens vanliga residens. Det är beläget ungefär en half svensk mil från Tunis, och den andra »stambanan» i det tunesiska jernvägsnätet slutar der. Det engelska bolaget måtte ej göra alltför glänsande affärer; med tåget medföljde inalles 4 passagerare. Det skimrande Bardo, tunesarnas ögonsten, som de beträda med helig vördnad, låg framför oss. Inom dess hotande murar inrymmas både slott, kasern, fästning och embetsverk. En liten stad af praktfulla villor, tillhöriga den tunesiska aristokratin, som vill sola sig i hofvets glans, har uppstått rundtomkring på den eljest temligen fula, ökenartade slätten. Vi passerade öfver löggrafvar och inträdde genom ett långt porthvalf till en yttre borggård. I porthvalfvets väggar funnos en mängd nischer, der en

hel arsenal af gamla arabiska vapen var uppställd. Trasige soldater höllo vakt, några halfsofvande, lutade mot sina gevär, andra i djup sömn, behagligt utsträckte i nischerna. På borggården var stort lif och rörelse. Vagnar, några moderna europeiska, andra sådana, att de kunnat få plats i ett antiqvariskt museum, stodo i långa rader, väntande på sina egare, eller kommo och foro genom porten. En ståtlig samling hästar och mulåsnor, med sadlar, rikt utstyrda i silke och guld, stod likaledes der. Tunesiske embetsmän i svarta kläder af europeisk snitt, men med den nationela chechian på hufvudet; europeiske konsuler; feta morer i ljusröda eller sjögröna burnuser; tunesiske officerare; negrer, beyens tjenare, också de i svarta byxor och hvit väst à l'euro péenne; rike araber i kläder af hvitt ylle och broderade skor, andra i en grof mantel och med sin haik öfver hufvudet rörde sig om hvarandra i portar och på borggårdar.

Af dessa sistnämnda tjenstgör en såsom afrättningsplats. Beyen sitter en eller två gånger i veckan till doms i Bardo. Då får hvem som helst, hög eller låg, träda in för sin suverän, för att få sin sak, om icke undersökt, så åtminstone afgjord. När beyen åhört, hvad de anklagade ha att berätta och, om hans tålmod räcker till, hvad den anklagade har att svara, så afkunnar han domen och den går omedelbart i verkställighet. Om den lyder på livvets förlust, så gripa bödlarna den dömde, och utföra med skyndsamhet sitt värf. Morerna åtnjuta äran af att mista lifvet genom sabelhugg. Dömd till döden, underkastar sig den fatalistiske muselmanen med lugn och glädje straffet, öfvertygad om att fröjderna i Muhameds restande paradys vänta honom. Turkar, dömde i Tunis, ha privilegium på att bli strypta, hvilket är det förnämaste dödssättet. Kabyllerna åter pläga hängas utanför en af stadsportarna. Förut blefvo judarne brända, men nu lära de ha samma rättigheter som kabyllerna. Om beyernas juridiska förmåga berättas många historier. En gång hade en ko blifvit funnen och två araber tvistade om eganderätten till densamma. I blinken fälde beyen följande utslag: kon skall föras i det

kungliga fähuset, derifrån den rätte egaren får afhemta densamma, men i sådant fall skall han, till straff för bristande omsorg om djuret, erhålla 100 kapprapp.

Men vi må begifva oss till residenset. Vi passera åter ett långt porthvalf och inträda på den berömda »lejongården», så benämnd efter några marmorlejon, som pryda den till residenset ledande trappan. Här kan man njuta af en särdeles vacker arkitektur, fullt jemförlig med det yppersta af hvad den arabiska arkitekturen någonsin frambragt. Lejontrappan leder till en portik, hvars vackra hvalf uppbäras af brokiga marmorpelare. De utsöktaste arabesker öfverflöda. Men hvad som gifver åt det hela ett ruskigt utseende, är den mängd trasiga, smutsiga, bruna araber och kabylar, som öfverallt på trapporna och i portikerna, hvar det blott finnes plats för ett par nakna ben och en halfnaken kropp, ligga orörligt utsträckta. Men de tyckas höra till taflans dekoration. De bevärdiga ej ens med en blick de förbigående hoftjenarna och embetsmännen, om dessa än vore klädda i de mest lysande uniformer. Orientalen kysser ödmjukt sin suveräns fötter, men embetsmannen, officeraren och presten aktar han ej högre än sig sjelf.

Försedde med konsulns inträdeskort, öppnas för oss slottets salar och några officerare föra oss omkring. Marmorpelare, hemtade delvis från Kartagos ruiner, marmormosaiker, persiska mattor, tjocka sidengardiner, rika förgyllningar finnas öfverallt. Beyens vapen, en stjärna inom en halfmåne, saknades aldrig i ornamenteringen.

I audienssalen upptagas väggarna af porträtt af europeiske furstar från vårt århundrade, placerade emellan beyer, paschor och sultaner, som alla på ett här likna hvarandra. Hedersplatsen intages af Napoleon III i kroppstorlek; Sveriges konung Karl XV saknades ej, men Oskar II har säkert ännu ej hunnit sända sitt porträtt till Tunis. Rysslands kejsare har ej bevärdigat beyen med sin bild, men Tunis smakar kanske allt litet af Turkiet, om det ock lyckligtvis ej ligger i Europa! Vår ledsagare, den tunesiske officeraren, som ej förstod ett ord franska, pekade på ett porträtt, före-

ställande en af Amerikas presidenter, och utstötte ordet »republika». Troligen trodde han detta vara namnet på kungen i Amerika, ty föga nog visste han, att det kunde finnas länder utan regenter. I en annan sal ses en lång rad af turkiske sultaner, målade af någon arabisk konstnär på det mest märkvärdiga sätt.

## 6.

**En misslyckad promenad.**

Vi ämnade göra återfärden från Bardo till fots, för omvexlings skull. Vi begåfvo oss alltså ut från det kaos af palats, fästningsverk, fängelser, butiker, murar, torn, porthvalf och löpgrafvar, som utgör Bardo, och sedan vi ännu utvändigt besett några de förnämas villor eller palats i närheten, riktade vi våra steg utåt den öde slätten i riktning mot en sjö, hvars yta glänste i fjerran. Den bär namnet Sebkat-es-seldjuni; dess vatten är saltigt, och vi önskade på nära håll få se en af dessa saltsjöar, som ofta utgöra ökenvandrarrens förtviflan, då han, uppgifven af törst och trötthet, tror sig äntligen ha funnit en svalkande dryck. Traktens utseende ådagalade ej just någon synnerlig fruktbarhet. Der åkrar funnos, voro de omgifna af taggiga kaktushäckar, under hvilka ofta några alnslånga tjocka, gröna ödlor flydde för vår åsyn, men mest utgjordes terrängen af magra betesmarker, der får- och gethjordar irrade omkring. Vi passerade en gång förbi en nomadarabs tält. Under dess låga tak syslade en gumma med något slags handarbete och nakna, bruna barnungar kröpo omkring. Framför tältet brann en eld och stora rishögar voro uppstaplade rundtomkring den torftiga bostaden. Vi hade all möda, att förhindra några ilskna, raggiga hundars tänder från att rifva sönder våra byxor och vadmuskler.

Det är mest från denna sida, som de tunesiska landsboarna inkomma till Tunis, för att afyttra sina produkter. Der kommer en kabyl med flera hästar, uppå hvilka han lastat säckar med dadlar, säd, grönsaker, m. m. Hästarna, om ock af ädel race, se ömk-

liga ut. De äro magra och raggiga och derför fula. Något bättre vårdad är mulåsnan, hvarpå kabylen sjelf sitter, styrande sitt ök medels små örflar af en oliveqvist. På samma mulåsna, bakom honom, sitter hans äkta hälft, nej kanske fjerde- eller femtedel, ty muselmännen ha rätt att hålla ända till fyra hustrur. Hon är beslöjad (såsom moreskerna och flertalet arabqvinnor), men ehuru det brunsvarta ansigtet ej eger negerqvinnornas afskyvärda fulhet, har det dock ej något öfverflöd på skönhet att dölja. Till skydd för solen är hufvudet omviradt med en kulört duk och kroppen till största delen dold i diverse hvita tröjor och mantlar. Med sina nakna, tatuerade ben sitter hon grensle öfver djuret, och prydnader, amuletter af alla slag dingla omkring hals och armar. En annan qvinna är ej så lycklig, utan får vandra till fots bakom sin herre och man och derjemte bära sitt barn på ryggen, der det är fästadt i en trasig flik af manteln.

Alla ha dock ej råd att bestå sig hästar och mulåsnor eller ens låta benen dingla öfver en liten långörod åsna, utan måste färdas till fots. Här se vi vandrande araber, långa karlar med nästan brun hy, ovala ansigten och skarpa kraftiga drag. Några trampa barfota den brännande marken, andra bära skor på fötterna och hvita, vida byxor på benen, men alla ha de kroppen mer eller mindre betäckt af en hvit ylleburnus och hufvudet doldt i en haik, till utseendet liknande en »baschlik», och åtdragen omkring halsen med ett rep eller en grof duk. Icke sällan bära de under haiken ännu en turban, men chechian, den pittoreska röda mössan med sin blå silkestofs, bäres nästan blott af de egentliga morerna. För landtbon är haiken absolut nödvändig till skydd mot sol och moskiter.

Vi hade vandrat länge i den starkt upphettade luften, men allt ännu föreföll vår vandrings mål, saltsjön, blott såsom ett glittrande band i fjerran. Det såg nästan ut, som om sjöns vatten minskades af den starka värmen och drog sig undan med sådan fart, att vi ej hunno upp dess strand och i sjelfva verket trampade vi redan uttorkad sjöbotten. Solens strålar hade denna dag redan länge varit glödheta, men en stark,



om ock het ökenvind var dock bättre än den fullkomliga vindstilla, som nu inträdde och som ville qväfva oss. Vi önskade dock uppnå vårt mål, vi sågo en hel karavan af kameler och ridande araber, hvilka färdades längs sjöstranden, och hvarför skulle icke äfven vi kunna uppnå den? Vi påskyndade våra steg, men vi började sjunka ned i den gyttjiga marken och — vi blefvo deraf tvungna att vända om och afstå från vidare framträngande. Och sjön förblef för oss blott en hägring, liksom den i öknen irrande vandraren ser hägrande oaser och vattenkällor, som han förgäfvets söker att uppnå.

Vi vända oss därför nu mot Tunis, som, något högre beläget, med sin mur och sina torn såg ganska ståtligt ut. Vägen var ännu lång; vi hade redan vandrat i många timmars tid, utan att njuta ens af en buskes skugga, och utan att smaka en droppe vatten; huru skulle vi orka fram? Tungan låg styf mot den torra gommen, svetten som skulle gifva någon lättnad, afdunstade omedelbart från den upphettade huden, de slappa benen ville ej röra sig, oaktadt den starkaste viljeanstängning; det kändes, som om hjernan och med den själsförmögenheterna hölle på att smälta bort. Vi fingo en försmak af huru de, som uppgifvas af törst och hetta i öknen, känna det. Blodet, ehuru framdrifvet af hjertats fördubblade slag, tyckes orörligt stocka sig i hjernan, inbillningskraften uppjagas och en vansinnig feberfantasi tycker sig se vattenkällor, lummiga trädgårdar, dukade bord, hvilka dock försvinna för den sansade besinningen och ersättas af tryckande qual. Den, som uppgifves af köld, måtte lida mindre, än den som dör af hetta, ty i förra fallet domna kroppens lemmar så småningom bort och medvetandet blir allt svagare, tills döden oförmärkt inträder.

Visserligen närmade vi oss en af Tunis' portar, men det svåraste återstod. Vi hade att gå uppför en backe, som vette rakt mot söder och från alla håll återkastade värmen på oss; vi voro som i en glödande ugn. Utanföör denna stadspört var marken vida omkring betäckt af alla Tunis' afskräden och den glödheta luften var tillika så öfverlastad af infernalisk stank, att den

tycktes icke vilja släppa någon igenom. Vi voro de enda synliga vandrare vida omkring. Jag tyckte mig se den orientaliska pestens och kolerans demoner stiga upp ur marken och rusa på oss, som vågade beträda deras område. Men ändtligen hunno vi stadsporten, och voro nu åtminstone i skydd för solen och i människors närhet. Temperaturen var här kanske blott 35° C. och vi kunde åter svettas! I denna, liksom i alla Tunis' portar, njöt en massa mer eller mindre nakna araber af ställets skugga och svalka. Några lågo i slummer, andra anställde diverse jagter på sig sjelf och sin nästa, men anföllos tyvärr af nya fiendeskaror från alla murens fogar. Vi tvekade dock ej ett ögonblick, utan kastade oss ned på första lediga plats uti porthvalfvets nischer i broderligt lag med ställets smutsiga och trasiga stamgäster.

Efter en stund fortsatte vi vår färd. Flera verst återstodo ännu genom staden, innan vi kunde hinna till vår bostad. Olyckligtvis äro gatorna i denna de fattiges stadsdel ej öfvertäckta; de små envåningshusen ge ej heller någon skugga, utan solens strålar brände utan miskund och reflekterades derjemte från den af kalkdam belagda kritgrå marken. Skenet af de hvita husen bländade ögonen. Inga kafeer, intet skuggigt ställe fanns vid vår väg. De österländska husen äro obarmhertigt tillbommade och vi aktade oss för att söka inträda i någon sådan helgedom. En fruktsäljare påträffades med sin, med oranger lastade, åsna; vi slukade några frukter, men de lindrade ej törstens plåga. Slutligen, utmattade, upptäckte vi en byggnad med öppen dörr. Vi kastade oss ned på en bänk innanför dörren, och när jag efter en stund, vederqvickt af den källaraktiga luften, öppnade ögonen så, — var det verklighet eller en tjusande dröm? Rumets väggar voro garnerade af vintunnor i massa, framför en buffet med uppradade buteljer stod en fetkindad italiensk krögare och en röst hördes: »desidera un po di vino, signore?» Vi voro räddade från öknens fador, vi voro åter i Europa! Ack! huru mycket står dock ej vesterlandet framför österlandet! Der behöfver man ej förgås af törst i brist på »här och der små krogar».

Aldrig har jag betraktat sådana med blidare ögon än då, och aldrig ha några glas vin och dito vatten smakat mig bättre!

## 7.

**Suk.**

Tunis har erhållit epitetet: det industriösa, och det med skäl. Många af de der tillverkade varorna, särdeles dess med guld inväfdas sidentyger, dess juvelrare-arbeten och den der fabricerade röda chechian åtnjuta högt anseende i hela Nordafrika. Den som vill få en inblick i österländsk industri, eller studera de olika racer, typer och klädedrägter som i brokig mängd omvexla och se ypperliga taflor med äkta österländsk lokalfärg, han må bege sig till Tunis' bazarer, det så kallade Suk.

Suk bildar en hel stad i staden. Det är en labyrint af gator och gångar, hvars sidor upptagas af butik vid butik, verkstad vid verkstad, ty Suk är såväl tillverknings- som försäljningsort för en hel mängd varor. För att den brännande solen ej må förlama arbetet och rörelsen under dagen, äro gatorna derstädes öfvertäckta med murade hvalf, bräder och dylikt, hvarigenom en behaglig svalka åstadkommes. Hvarje särskildt handverk har sin afdelning, sin gata, der dess idkare ha rätt att slå sig ned vid sidan af hvarandra, men icke annorstädes. Det påstås, att det finnes i Suk ej mindre än 17 särskilda bazarer, men jag kan ej garantera siffran, ty det var mig omöjligt att på våra irr-färder derstädes räkna dem.

Den mest aristokratiska af alla bazarer, såväl i afseende på köpmännen sjelfva, som varorna, är parfymhandlarnas bazar. Många af dem tillhöra de tunesiska morernas ädlaste familjer och bevara ännu hoppet att en dag få återtaga i besittning de slott i Granada och Sevilla, som deras förfäder en gång innehafte. Det är ej för att förtjena pengar, utan för att finna en omvexling från haremets enformighet, som de tillbringa några timmar dagligen i sina butiker med att

betrakta det rörliga lifvet i bazarerna, språka med vänner och bekanta, njuta af sin kaffekopp och sin pipa och utminutera rosenvatten och vaxljus.

En österländsk butik har intet, som påminner om en europeisk, utan är helt enkelt en fördjupning i väggen, en mot gatan vettande nisch. Midt i denna sitter på en matta köpmannen med korslagda ben och är på alla håll omgifven af sina varor, likasom en tafla af sin ram. Han kan ofta utan att röra sig från sin plats nå till hvarje knut af sitt magasin. Köparen står utanför på gatan. Butikernas inredning är den enklaste, man kan tänka sig, och sällan ses varorna utställda på ett så ypperligt och tilldragande sätt som i europeiska butikfönster. Dylika kryphål finnas sida vid sida i muren längs gatorna i Suk. Vid några gator äro dock butikerna djupare och då tjena de tillika som verkstäder. När jag hade sett en österländsk butik blef det klart för mig huru i den gamla historien om den olyckliga Kasem, som förföljdes af sina tofflor, denne kunde bli utfattig, genom att tofflorna af en illasinnad slungades in i hans butik. Ty der måste de ofelbart träffa hans flaskor med rosenvatten, som gingo i kras, och att han sjelf slapp undan med lifvet var ett underverk, som troligen skedde, för att spara honom för ytterligare lidanden.

Från essensförsäljarens bazar, der luften är uppfylld af ljuf rosendoft, inkomma vi i den, der den nationela chechian eller fez'en förfärdigas. Från Tunis utföras årligen millioner af denna koketta röda mössa med sin hängande tofs af indigofärgadt silke, till alla länder, som lyda profetens lag. Det var den nuvarande beyens far, Ahmed bey, som införde den europeiska kostymen för sitt hof och sina embetsmän, men chechian bibehöll han dock och den har sedan dess blifvit en nationelt-religiös symbol för muselmännen.

Det skulle bli en tröttande vidlyftighet att försöka beskrifva eller ens uppräknat alla de olika bazarer, som omvexla i Suk. Sidenväfvarnas, toffelmakarnas, sadelmakarnas och vapensmedernas bazarer, äro de intressantaste, ty de uppvisa hvar och en mycket för

österlandet egendomligt och österländingens tycke för det brokiga, lysande och bizarra får der tillfälle att framträda. Jag försäkrar, att en europé ej tröttnar af att i flera dagar drifva omkring i Tunis' Suk och betrakta vare sig de flitiga handverkarnas arbeten eller den lifliga och brokiga folkmassan, som tränges utanför bazaren derstädes.

## 8.

**De olika racerna.**

Ingenstädes kan man finna ett bättre ställe att iakttaga de olika folktyper, som finnas i Nordafrika, än i Tunis' Suk. Européer ses med undantag af greker der högst få; men i brokig blandning morer, araber, kabyler (berber), turkar, judar och negrer. Likväl blir den resande första dagen alltför förbryllad af detta virrvarr för att kunna göra några detaljerade iakttagelser eller ens skilja de olika folkslagen från hvarandra.

Moren utmärker sig genom sin rent hvita hy, sina fina drag, sin väl vårdade klädedrägt och sina eleganta manér. Han är stadsbo: köpman eller handverkare, medan araben i egentlig mening är nomad och kabylen jordbrukare. Engång, när det moriska väldet blomstrade i Spanien och Italien, voro morerna Europas främsta folk i konst och vetenskap. När de, i trettonde århundradet, fördrefvos från Sicilien och sedermera från Spanien, förde de med sig till Afrika sina rikedomar, sin konstskicklighet och sin bildning och lyckliggjorde dermed Nordafrikas städer\*). Tunis blom-

\*) Tunis hade då under Beni-hafs dynasti blifvit medelpunkten i ett särskildt rike och dess konungar slöto handelsfördrag med republikerna och handelsstäderna vid Medelhafvet. Det korståg, som Ludvig IX, konung i Frankrike, företog 1270 mot Tunis i hopp om att sedermera intaga äfven Egypten och Syrien, misslyckades. Han afled af pesten, som man tror, bland Kartagos ruiner. Beni-hafs dynasti innehade Tunis' tron ännu i 16:de århundradet, då en mäktig sjörofvare, Kaireddin Barbarossa, som beherskade hela Medelhafvet med sina flottor, under sultanen Solimans beskydd eröfrade Tunis och fördref dess regent, Muley Hassan. Denne kallade Karl V till hjälp, hvilken då (1535) företog det ryktbara tåget mot Tu-

strade upp efter denna tid. Det har blifvit den moriska civilisationens hufvudstad i öster, liksom Marokko är det i vester. De från Spanien härstammande morerna utgöra den egentliga aristokratin i Tunis.

Moren har en lugn och fredlig natur och ett svärmiskt och vekt sinnelag. Tillgänglig för bildning och framåtskridande, lär han sig gerna utländska språk och mången har låtit sina söner uppfostras i Europa. Han älskar ett drömmande lif; det underbara och romantiska anslår honom; han tillbringar större delen af dagen vid sin pipa och kaffekopp, i sällskap med sina vänner. Stadsbons vekliga lif har gifvit honom en fetma, som dock ej illa kläder hans milda, något qvinnliga men i det hela taget vackra drag. Stundom blir dock fetman motbudande för ögat; man kan få se unga gossar med en korpulens, som påminner om gamla matronors. Härtill bidrager utom stillasittandet äfven födan, som öfverflödar på fett och stärkelsehaltiga ämnen. Moren kläder sig med omsorg och elegans. Uppå den röda chechian bär han en hvit turban, djemala, som är virad i breda eller smala veck, men alltid är af en oklanderlig renhet. Han tycker om att bära flera lifrockar, djabadoli, ofvanpå hvarandra, broderade med silfver och guld och försedda med blanka knappar. Han älskar lysande men tilltalande färger.

nis med 400 fartyg och 27,000 man af alla kristna nationer. Först eröfrades Goletta och sedan äfven Tunis, hvars portar öppnades af 20,000 hvita slafvar, som Barbarossa instängt i staden. Muley Hassan återfick sitt välde, men under spansk öfverhöghet, och detta sårade de stolta tunesernas nationalkänsla så, att de sedermera fördrefvo denne sin olycklige furste. Hans son intog nu tronen och lät utstinga ögonen på sin fader, hvilken visade lust att med spanjorernas tillhjelp återeröfra sitt välde. Dessas fotfäste i Tunis blef alltså af kort varaktighet, och ett försök af den ryktbare fältherren Don Juan d'Austria att återvinna Tunis åt Spanien (1573) blef utan framgång. Men Tunis råkade nu i stället under de turkiska sultanernas öfvervälde. En förenad turkisk och algierisk flotta eröfrade landet detta samma år och fursten af Alger blef insatt tlll "bey" af Tunis, under sultanens öfverhöghet. Nu följde oroliga tider, hvarunder tuneserna tidt och ofta gjorde uppror mot de utländska beyerna, fördrefvo den turkiska militärstyrkan och insatte egna furstar. Småningom tillkämpade sig dessa ett allt större politiskt oberoende, men ha dock ända in i vårt århundrade erkänt i sultanen en nominel öfverherre.

Sin mantel kastar han öfver ena axeln, hvilket ger honom ett ståtligt utseende. De hvita, vida knäbyxorna, uppfästade med en silkesgördel, påminna nästan om en europeisk qvinnas drägt. Sällan bäras strumpor, utan de bara fötterna äro instuckna i mer eller mindre prydliga tofflor.

Öster- och vesterlandets poeter ha besjungit den moriska qvinnans skönhet. Men denna skönhet kommer alltid att för en vanlig resande förblifva ett stort frågetecken. Hon visar sig sällan utomhus och då alltid djupt beslöjad. Det lilla af hvad jag sett eller inbillat mig se bakom j a s c h m a s c h e n (slöjan), ur hvilken blott ögonen och på sin höjd nästippen titta fram, har ej ingett mig några höga tankar om moresker- nas skönhet. Dock kunna ju lysande undantag finnas! Och ihågkommas må, att det blott är de äldre qvinnorna, som få röra sig ute.

När den unga flickan, uppvuxen, för att icke säga uppfostrad, i fädernehemmet, utanför hvilket hon kanske aldrig tagit ett steg, hunnit en ålder af 11 eller 12 år, börjar man att bereda henne till giftermålet. Hon instänges i ett mörkt och fuktigt rum, der hon, utsträckt på mjuka kuddar, tillbringar sin tid med att sofva och äta. Man matar henne med kött af unga hundar och »kuskuss», en arabisk nationalrätt. Detta lefnadssätt åstadkommer, att hon efter några månader uppnått en kolossal fetma. Då eger giftermålet rum. Derföret har man färgat hennes fingrar och tår röda, sminkat hennes kinder, målat hennes ögonlock och med en pensel förenat ögonbrynen till en enda linie. Brudgummen, som vanligen aldrig förut sett sin tillkommande, finner henne ypperlig, isynnerhet om gödningsproceduren lyckats väl. Så länge hon är ung och vacker, låter han henne aldrig sätta sin fot utom haremet, utan endast genom de tätt slutande muscharabi (fönstergallren) blicka ut på gatan eller på sin höjd begifva sig någon gång ut på boningshusets platta tak. Men när hennes lyckas dagar äro förbi och hon blifvit åsidosatt, då får hon rättighet att visa sig ute, kanske också nödsakad dertill, då ingen numera passar upp henne. Det är därför naturligt, att hon rör sig

med ovana och stapplande steg på de gropiga gatorna. Man får då och då se moriska qvinnor göra uppköp i bazarerna; tafatta och rädda, göra de ett medlidsamt intryck. Jag kan ej ingå på några detaljer med afseende på deras kostymer, ty med alla sina tröjor, dukar, mantlar och slöjor se de ut som vandrande klädsåkåp. Men under dessa mest hvita omhöljen torde de bära praktfulla underkläder, rikt broderade med silke, guld och silfver. Ansigtet är doldt bakom två tätt åtsittande, merendels svarta dukar, mellan hvilka ögonen titta fram. Ökenarabernas, beduinernas, qvinnor gå sällan beslöjade och hållas ej heller instängda, hvilket väl vore oförenligt med nomadlifvet. Gästfrihetens dygd kan därför uppblomstra i öknen. En i Tunis bosatt italienare, hvilken nedlagt många lejon och pantrar i landets inre och förtroligt delat beduinernas lif derstädes, berättade mig, att han alltid blifvit bemött med stor gästfrihet och mängen natt legat under samma tält, som araben sjelf med sina hustrur. Äfven kabylskorna på landsbygden gå vanligast obeslöjade.

De egentliga araberna äro afkomlingar af de horder, som i åttonde och nionde seklen efter hand inkräktade hela Nordafrika. Araben har en temligen brunaktig hy, och solen har yttermera färglagt de bara delarna af kroppen. Man igenkänner honom på hans ovala ansigte, krokiga näsa, små eldiga ögon och tunna läppar. Den långa, kraftiga gestalten rör sig med majestätiska steg. Han är ej bofast, utan flyttar med sina hjordar och tält omkring och förstår sig ej på åkerbruk. I Tunis ser man dessa öknens söner ej i så stort antal, som t. ex. i Algeriet. Araben bär sällan chechian, men haik'en, den grofva hufvan, saknas aldrig; öfver kroppen kastar han en enkel burnus.

Berberna eller kabyllerna härstamma ifrån det folkslag, som vid arabernas eröfring innehade landet. Deras språk är ännu uppblandadt med kartagiska och latinska ord, ehuru det ock af arabiskan rönt mycket inflytande. Kabyllerna sjelfva hålla sig väl isolerade från araberna. Också är deras lefnadssätt ett helt annat. Ehuru af nomadaraberna fördrifna upp till ber-



gen, ha de dock förblifvit jordbrukare. Kabylen är idog och arbetskunnig. Den gamla kulturen, som fordom rådde i dessa trakter, har i viss mån bibehållit sig hos honom. Han förstår att skickligt odla sin jord, att bränna kalk och pottaska, tillverka jern m. m. Men af den torftiga klädedrägten kan man sluta, att kabylerna, detta oaktadt, äro ganska fattiga.

I Tunis finnas kabyler i mängd såsom arbetare i simplare yrken, till hvilka moren är för god och araben för stolt att nedlåta sig. Isynnerhet ha de gatuhandeln om hand. I stadsportarna och på de mer trafikerade gatorna träffar man alltid kabyler, som utbjuda frukt och sötsaker och alltemellanåt utstöta fruktansvärda rop, på det att man ej må glömma bort deras närvaro eller förbise dem i trängseln. När en europé passerar förbi, så peka de med ett förnöjdt grin på sina vämjeligt luktande varor af smält socker och fett, och ropa: buono, buono, det enda europeiska ord, som de känna.

Kabylen är kort och bredaxlad; med sin mörka solbrända hy, sitt breda ansigte, sina tjocka läppar och näsa, påminner han mer om negern, än om araben. Kabylstammar finnas, som hafva en god portion negerblod i sina ådror.

Tunis' befolkning är mycket olika uppskattad, men torde med sannolikhet uppgå till omkring 120,000. Deraf utgöres en femtedel af judar. Deras ansigtstyp är regelbunden och mycket vacker. De äro betydligt lifligare och pratsammare än hvad österländingarna i allmänhet äro och förstå att handla, pruta, förtjena och samla pengar här, liksom annorstädes i världen. Förut utgjorde de en föraktad och endast tolererad klass i Tunis, men den nuvarande liberala författningen har likställt dem med de öfriga invånarna och sedan dess ha de arbetat sig upp till en blomstrande ställning. Mest äro de väl köpmän, men det finnes af dem i alla yrken. På Tunis' gator stöter man vid hvartannat steg på en utstald, alnshög disk, uppfylld med kopparslantar i jemna staplar, bakom hvilken en

krokig näsa och ett par listiga ögon förråda juden. En främling, som vill invexla något af landets mynt blir alltid grundligen lurad om han ej känner de olika myntslagen väl, hvarjemte han måste använda högljudt hot och pock för att tvinga den inlurade juden att utbetala den tillbörliga summan full.

Att se de judiska qvinnorna röra sig på Tunis' gator, är ett det mest kuriösa skådespel för främlingen. Deras oförmliga fetma och deras pittoreska klädedrägt göra dem till de mest komiska qvinnogestalter, man någonstädes i verlden kan träffa på. Hvarje gång jag på Tunis' gator mötte en af dem, med sitt fettskinande ansigte obetäckt, den tjocka kroppen delvis inhöljd i hvitt linnetyg, benen insnörda i silke och guldstickade byxor, måste jag stanna och helt indiskret betrakta den märkvärdiga uppenbarelsen, tills den försvann bakom ett hörn af den krokiga gatan. Hos judinnorna tyckes gödningsproceduren hafva lyckats ännu bättre än hos moreskerna, åtminstone framträder fetman impositantare med den klädedrägt, de bära. Benen vilja ej bära sin ofantliga börda; deras gång är stapplande, vaggande och påminner om gässens. Om man annorstädes får se personer, som blifvit fettkolosser, så är det vanligen magen, som vunnit första priset i lemmarnas täflan i fetma, men hos dessa ger ej öfre delen af bålen en smula efter den nedre. Det nästan klotrunda hufvudet tyckes i fara att rulla ned från sin plats. Om ej den onaturliga fetman skulle vanstält ansigtets ursprungliga drag, så skulle de tunesiska judinnorna vara af stor skönhet. Man måste därför med tillhjälp af inbillningskraften restaurera deras drag till hvad de kunde vara. Stundom får man dock se någon redan fullvuxen flicka om 11 à 12 år, som ännu icke blifvit preparerad till giftermål och som därför visar de vackra dragen i deras naturliga fågring. Ansigtet är af en förtjusande oval form, de stora svarta ögonen glänsa under de fint och skarpt tecknade ögonbrynen, den litet krökta näsan är af en utsökt skapnad och den något breda munnen, med sina mer tunna än tjocka läppar intager med sitt småleende. Huden är fullkomligt hvit, ren och skär. På hjessan bära

judinnorna en några tums hög metallglänsande prydnad, kuffia, hvilken sammanhåller det baktill löst nedfallande håret. Uppå det hvita linnet bära några en röd sidenrock, farmla, andra deremot ingen sådan. De trånga byxorna, serual, återgifva fullkomligt benens former. Från höfterna till knäna äro serual broderade med silke, omkring vadorna äro de rikt utsydda med guld och silfver. Judinnorna bära aldrig några kjortlar och deras kostymer förefalla därför oss européer temligen manliga, medan åter männens se ganska qvinliga ut. Fötterna äro antingen bara eller instuckna i tofflor utan bakstycken. Till promenaddrägten hör ännu en vit slöja, suka, hvilken från hufvudet nedfaller bakåt öfver axlarna.

Man vill påstå, att den judiska klädedrägten i Tunis öfverensstämmer med den, som under gamla testamentets tider begagnades. Detta är ingalunda omöjligt.

Negrer ser man i temlig myckenhet i Tunis. De höllos förut som slafvar, men nu, sedan slafveriet blifvit afskaffadt, äro de tjenare i rika hus eller arbetare i ringare yrken. Österländingen älskar kontraster, och därför väljer han gerna en negrinna till en af sina hustrur. I sådant fall går hon likt moreskerna med jaschmasch och det kan nästan förarga en, att hon ehuru kanske gammal, skröplig och ful, likväl tror sig behöfva dölja sitt ansigte. Möjligen göres dock detta, för att man ej må bli skrämnd för henne. För öfrigt tyckes brödförsäljning vara negrinnornas yrke. Utanför sjöporten sutto de i långa rader, bakom högar af jättestora, svarta limpor. Deras vidunderligt fula kroppar voro, så vidt råd och lägenhet medgåfvo, inhöljda i trasor, något ljusare än de sjelfva; med de magra, nakna armarna sönderskuro de bröden och det aplika ansigtet grinade mot de förbigående. Uppå halsar, armar och ben voro allehanda glas- och metallprydnader upphängda. Min reskamrat påstod sig förut ha hyst vissa betänkligheter mot de darwinska åsigterna, men förklarade nu, att om dessa qvinnor verkligen vore menniskor, så anser han menniskornas härstamning från apan högst sannolik.

Turkar och greker finnas ock i den brokiga blandning af folktyper, som rör sig i Tunis. Från Algeriet ha alla turkar blifvit af den franska regeringen utvisade, från Tunis ha de sjelfmant emigrerat i stor mängd, sedan Tunis gjort sig fritt från den turkiska halfmånens öfvervalde. Detta har händt i Afrika. När skall den dag komma, då de finna det bäst att lemna sina inkräktade boningsplatser i sjelfva Europa? — Grekerna i Tunis bära chechior, men för öfrigt europeiska kläder. Många af dem äro insigtsfulla köpmän och ha vackra butiker i Suk.

Ännu återstår att säga några ord om den europeiska befolkningen i Tunis. Den uppskattas till omkring 12,000 personer, och består såsom jag förut nämnt mest af italienare och maltesare. Hvar och en kristen af ringare stånd kallas dock utan undantag »maltesare». Under tidernas lopp har denna befolkning blifvit främmande för sin egen kultur och i många hänseenden antagit arabiskt åskådnings- och lefnadssätt. Mången talar arabiskan mera flytande än den dåliga dialekt, som i Tunis kallas »maltesiska». Till yrket äro dessa maltesare mest fiskare, sjömän, åkare eller krögare.

## 9.

**Ett österländskt bad.**

I de flesta af Europas större städer serveras s. k. turkiska (eller romerska) bad stundom i praktfulla badhus af morisk stil. Dessa ypperliga bad i het luft, hvilka romarna bragte långt i fullkomning och höllo för de största njutningar, äro ursprungligen hemma från orienten. Vi räknade på att i Tunis få se dessa bad i den äktaste österländska form.

Strax i början vill jag bedja den ärade läsare eller läsarinna, som möjligen har något ömtåliga nerver, att helt enkelt hoppa öfver detta stycke, ty tanken på huru det ser ut och huru man behandlas i ett österländskt badhus kunde kanske förorsaka obehagliga sensationer och det önskade jag ej. Vår äfventyrliga badfärd erbjöd nemligen taflor af så stark österländsk

»lokalfärg» men af det icke lysande slaget, att jag ej föreslår andra än dem, som äro väl härdade, att följa mig i min dock jemförelsevis matta beskrifning.

Tunis har många badhus, men det, hvartill man förde oss, sades vara det förnämsta. Det är beläget i Suk och skiljes från andra byggnader genom de i skrikande röda och gröna färger målade pelarna på ömse sidor om ingången. Vi inkommo i en förstuga, som öfverraskade genom den fullkomliga brist på finhet och lyx, som man möjligen kunde vänta sig. Rundtomkring längs väggarna, nere på golfvet, funnos bäddar, der badgäster antingen beredde sig till badet eller insvepte i en mängd hvita bindlar, lågo och njöto af välbefinnandet efter detsamma och det rykande kaffet, som bjöds omkring. Till höger fanns en upphöjning eller estrad för badhusets egare, som öfvervakade att allt gick ordentligt till och tog emot betalningen af de bortgående gästerna; bredvid honom satt klädesutdelaren som räckte åt hvarje ankommande det nödiga badlinnet. Till venster stod, på det stenlagda golfvet, en enkel eldstad, der kaffet tillreddes. Midt i rummet spelade en tarflig springbrunn. Vi betraktades troligen som hedersgäster, ty vi fördes i ett litet sidorum, för att göra badtoalett. Hela detta rum upptogs af en enda stor bädd och en förnäm morisk man fanns der före oss. Jag förvånades af den mängd djabadoli (västar), som han klädde af sig, den ena mer lysande än den andra. Vi utbytte våra europeiska kläder mot en badkostym af lättare slag och ett par skor, men så tunga, att de ej ville släppa oss framåt. Men framåt måste det gå, och en badtjenare visade oss vägen genom en trång, mörk och fuktig gång, som vände än åt höger, än åt venster, än uppåt, än nedåt, och han öppnade den ena tunga, svarta dörren efter den andra för oss. Vi voro nära att halka på det slippriga golfvet, fukten hördes droppa i en hemsk, ojemn takt ned ifrån tak och väggar, jag ryste, jag förestälde mig vara på väg till skuggornas land i underjorden. Äntligen uppnådde vi ett stort, högt rum, der en het luft strömmade mot oss. Genom några små öppningar i taket inkom ett sparsamt ljus, som knappt genomträngde den dunstuffylda luften,

men dock tillät oss att upptäcka en mängd nakna gestalter, svarta, bruna och hvita, några oformligt feta, men de flesta magra, knotiga, krokiga och vanskapliga, som i alla ställningar upptogo bänkarne längs rummets väggar. Mest herskade der en dödslik tystnad, men gestalterna utstötte då och då några ord eller ljud, som klingade hemskt i det grafiska rummet. I väggarnas springor kröpo en mängd stora syrsor af hiskligt utseende. Då och då fångade en arab en sådan mellan sina knotiga fingrar, indoppade den i någon pöl af fuktighet och svett, som samlat sig på golvet, och stoppade läckerbiten med sin sås i munnen. Rummets midt upptogs af en, kanske 20 fot lång och 10 fot bred, upphöjning eller bänk, belagd med porslinsplattor, der hvar och en badgäst skulle undergå en lämplig tortyr af badtjenare. Det fans ännu ett följande rum, der hettan var ännu starkare och ett egyptisk mörker rådde, men dit riskerade vi oss ej, ty vi ansågo oss bli lagom stekta redan der vi befunno oss. När våra badare ansågo oss ha hunnit en lämplig grad af mörhet, gjorde de oss med åtbörder begripeligt att vi skulle lägga oss ned på den stora pinbänken. Min pinomästare blef en ung negergosse, af ganska behagligt utseende. Hufvudet var till hälften rakadt och omkring öfverarmen bar han en stor amulett af messing; han uppträdde nästan i paradisisk kostym. Han betedde sig på följande sätt. Först hukade han sig ned, lutade sig öfver mig och började, stödjande sig på sina svarta händer, att med dessa vandra af och an på min kropp, med lika stort lugn, som en oxen i österlandet tröskar hvetet. Härunder sjöng han en enformig melodi. Derpå ryckte han upp mig i en sittande ställning, vred mina armar och ben åt olika håll och trasslade sedan in dem på ett märkvärdigt sätt, så att jag bildade ett nystan, som han med sina muskulösa armar pressade ihop från olika sidor. När det knakade och brakade i alla leder, blef han förtjust, gjorde ett mycket förnöjdt grin och rätade åter ut mig. Af några stönanden och suckar, som nådde mig från andra ändan af bänken, slöt jag till att min reskamrat också undergick en dylik metodisk

behandling. Efter klännings processen följde skrapnings processen. Min negergosse försökte derunder att med sina fingrar slita huden af mig, hvilket ock delvis lyckades honom. Härvid hade han den godheten att låta mig hvila i sitt knä. Nu fördes jag in i en närbelägen, trång badcell, der kranar funnos med både kallt och varmt vatten. Min badmästare gaf företrädet åt det senare och öfverspolade mig med kokhett vatten några gånger. Derpå följde en intvålning och så ånyo en skållning med hett vatten. Nu var pinoprogrammet slut och vi fingo återvända genom den underjordiska gången till afklädningsrummet. Vi invecklades i en massa dukar och bindlar, hvaraf hälften virades omkring hufvudet, och kunde nu lägga oss till hvila efter alla utståndna mödor. Att dricka en kopp kaffe, som kaffetjenarna serverade, hörde ännu till saken.

Oaktadt alla strapatser och vedervärdigheter hade badet en rätt uppfriskande verkan och jag försummade ej att ännu en annan dag besöka detta äkta österländska badhus.

## 10.

### Kaféer.

Som bekant äro alla, som underkastat sig profetens heliga lag, förbjudne att smaka vin eller andra starka drycker. Kaffet och tobaken äro de enda njutningsmedel, som den rättrogne muhamedanen tillåter sig. Troligen hade väl Muhamed bannlyst också dem, om de varit kända i hans tid, men det voro de lyckligen ej, och hvarje muselman prisar nu kaffet och tobaken såsom himmelens yppersta skänker.

Under 15 århundradet vann kaffe-drickandet utbredning i Arabien och den vid Mokka odlade bönan blef berömd. Det första kaffehuset i Konstantinopel inrättades under Solimans regering. Nu finnes ej en by eller ett rastställe i österlandet, som ej har sitt

kaffehus. Dessas antal i Tunis är oräkneligt. De äro oansenliga rum i gatvåningen och dörren mot gatan står alltid öppen.

Inredningen är högst tarflig. Höga bänkar löpa längs väggarna, eller också taga gästerna plats uti nischer, som finnas der urhålkade. Några kaféer göra anspråk på att ega mera komfort; der äro bänkarna belagda med enkla mattor af gräs. Alla kaffevärdar kunna glädja sig åt en liflig trafik. Vanligen äro alla platser upptagna af gäster, som sitta med benen korslagda under sig. Några njuta som bäst under djupaste allvar af orientens doftande nektar, andra ha redan slutat sin kaffekopp och draga med ännu större allvar röken ur sin långa pipa, ännu andra sysselsätta sig med dam- eller kort-spel. Schackspel ses sällan. En djup andaktsfull tystnad herskar vanligen, ty ingen vill bli störd i den ljufva njutningen vid kaffekoppen och pipan. På sin höjd består man några helsningsord åt en inkommande vän för att strax derpå återtaga sin högtidliga min. I detta hänseende likna de orientaliska kaféerna ej det minsta de europeiska, der ju alltid ett döfvande sorl råder. Om man i stället tänker mera i de förra, vill jag lemna osagdt, men säkert är, att man talar mindre. Kaffet serveras i oerhördt små koppar. Dessa ha ej öra och äro ej heller försedda med »téfat», utan då det skall vara fint, lägges en kopp inom en annan på det att den drickande ej må bränna fingrarne. När man får sin kopp, har kaffet tjockleken af en välling, men efter ett par minuter ha de fasta partiklarna afsatt sig och fylla halfva koppen. Den klara vätskan ofvanpå, som utgör endast ett par teskedblad, är af mycket angenäm smak. De vana kaffedrickarna vänta ej, tills kaffet klarnat och svalnat, utan begynna strax, när de blifvit serverade, att sörpla i sig den kokheta drycken. Kaffet tillredes inför gästernas ögon och af kaffevärden, kauadje, sjelf. Han har en massa små kastruller, som inrymma jemnt det quantum, hvarmed hvar och en blir lyckliggjord. När en gäst inträder, framtager genast den uppmärksamme värden en kastrull, fyller den med vatten, några korn brändt kaffe och råsocker, men framförallt med den



tillvaratagna bottensatsen från förut utdruckna koppar, och lägger kastrullen mellan stenarna i eldstaden. Efter en minut är den lilla portionen färdig att upphållas i koppen och öfverräckas åt den nykomne. När denne slutat sin kopp, kommer en tjenare med ett brinnande kol, för att antända hans pipa eller cigarett. Stundom brukas att efter hvarje kaffekopp servera en dryck friskt vatten, — en mycket helsosam och angenäm sed.

I några kaféer utföres stundom musik. Isynnerhet tyckas judarna vara begifna på detta nöje. En afton läto vi oss föras till ett mest af judar besökt kafé, der man försäkrade, att en utmärkt musik skulle exequeras. Vi inkommo i en stor sal, i hvars midt uppå en estrad de fåtaliga musikanterna befunno sig. Rundtomkring sutto gästerna såsom vanligt på mattor. Musikanterna voro judar; deras instrument voro en gitarr med hvälfd botten, en rebeb (fiol med två strängar), hvars toner prisas för sin vekhet och melankoli, en derbuka (ett slags trumpet af lera) och en tamburin. Musiken var melodisk, men enformig, och stundom sjöng anföraren dertill några takter med svag röst. Bland en europeisk publik, som vid dylika tillfällen vanligen är ganska högljudd af sig, skulle man ej hört en enda ton af hela musiken, men här lyssnade alla med andaktsfull uppmärksamhet. Vi funno dock föga nöje i detta slags musik och i den rökuppfyllda atmosfären, utan, sedan vi smakat en kopp kaffe, lemnade vi detta Tunis' förnämsta kafé.

Vi togo vägen längs Tunis' förnämsta, åtminstone mest trafikerade gata, som leder från Suk till sjöporten. Här ser man en mängd butiker, som äro inredda på europeiskt vis och förestås af företagsamme italienare. Till och med en liten fransk bokhandel finnes. Det stora brittiska bibelsällskapet har också här ett försäljningsställe för heliga skrifter på arabiska och andra språk. Här och der öppna sig djupa hvalf, upplysta af en sotig lampa, i hvilka maltesare njuta af likörer och andra spirituosa. Judar hålla dem sällskap. Väl hafva deras rabbiner i forna tider förbjudit dem att smaka hedningarnas vin och de dricka ej heller annat

vin, än det de sjelfva odlat och beredt (i Tunis), men judarna äro kända att vara knipsluga laguttolkare och »anisetten», konjaken m. m. äro ju inga viner heller, och därför dricka de sig fulla af dem — med godt samvete. Äfven en och annan arab tyckes hafva glömt Muhameds utlofvade fröjder i himmelen och söker sitt paradisi i europeernas förföriska drycker. Vägledde af gaslyktorna, ty Tunis består sig sådana, kommo vi till marinplatsen vid porten Bab-el-Bahar och här var mera lif och rörelse. Försäljarna af vatten, bakverk, sötsaker och blommor gjorde goda affärer, blomsterhandlarna isynnerhet. Till och med hvarje negerpojke bestod sig en doftande, liten bukett, bestående af en ros och några orangeblommor, som han enligt gängse mod bar bakom örat. Från denna port sträcker sig Tunis' förnämsta promenad, »marinalléen», ända ned till stranden El-Baheira. Vi hade väntat, att här få se hela Tunis' eleganta verld på aftonpromenad. Men det var och förblef tomt, antingen till följd af gatans ruskiga beskaffenhet (den var i anseende till planteringar och planeringar full af gropar och diken), eller till följd af hettan, som var mera tryckande utom, än inom stadens murar. Vi voro de enda vandrarna i aftonens stillhet. Flamingon vid sjöns stränder hade stuckit näbben under vingen, en och annan slumrande vaktpost väcktes af våra steg, — och vi återvände till staden, hvars murar, hus, moskéer, kupoler och minareter aftecknade sig fantastiskt mot den mörka natthimmelen.

## II.

**En tunesisk skola.**

Den nuvarande beyen af Tunis, Muhamed-es-sadök, eller rättare hans driftige premierminister, har lyckliggjort Tunis med flera den vesterländska kulturens välgerningar, hvilka säkert skola blifva af ofantligt inflytande på landets utveckling. Dit höra i främsta

rummet de politiska och sociala reformer i liberal riktning, som genomförts, oaktadt de herskande klassernas motstånd i många frågor. Men af stor betydelse är väl ock det försök att inympa vesterländsk bildning i Tunis, hittills Nordafrikas mest österländska stad, som blifvit gjordt genom inrättandet af en högre undervisningsanstalt efter europeiskt mönster. Jag tror, att det kunde intressera läsaren att följa mig vid ett besök derstädes.

Vid den förut beskrifna gatan, som sträcker sig från marinporten inåt stadens centrum, fästes uppmärksamheten på en ståtlig byggnad med vackert hvälfd ingång, ofvanför hvilken ett arabiskt tänkespråk är måladt. Denna byggnad var förut en kasern, men är nu inredd till skolhus, — en lycklig, om ej just vanlig, förvandling. Jag var intresserad att se, huru det gick till i en arabisk skola och en dag trädde jag in. Portvakten förstod ej mitt tilltal, hvarken på franska eller italienska, men förde mig till direktorns rum. Denne man var iklädd delvis europeisk klädedrägt, men bar dock naturligtvis den nationela chechian; han talade en ypperlig franska. Mottagande mig synnerligen artigt tillkallade han underdirektorn, åt hvilken han uppdrog att föra mig omkring öfverallt och gifva mig alla de upplysningar, jag önskade. Skolan, som hade varit i verksamhet blott ett års tid, består af en lägre och flera högre afdelningar. I den förra lära eleverna sig att läsa och skriva sitt modersmål, arabiskan, och derjemte stycken af koran utantill. Alla måste genomgå denna kurs, innan de mottagas i någon af de högre afdelningarna. För att en större mängd klasser skulle på en gång kunna inrättas, hade man detta första år frångått denna regel; de elever, som nu hade mottagits i de högre afdelningarna, hade naturligtvis på annat håll skaffat sig nödig underbyggnad. Dessa högre afdelningar äro fyra, en fransk, en italiensk, en arabisk och en turkisk, med hvar sitt af dessa språk till uteslutande undervisningsspråk, naturligtvis sedan de små arabiska eleverna lärt sig att någorlunda uppfatta det främmande språk, hvarpå undervisningen skall ske. Hvarje af dessa afdelningar

kommer att bestå af flera, jag tror sex klasser, men alla äro ej ännu fullständigt inrättade, exempelvis har den franska afdelningen ännu blott tre klasser. Undervisningsämnen äro språk, geografi, historie, matematik o. s. v. Lärarna i de franska och italienska afdelningarna äro européer. Undervisningsmetoden, organisationen af läroverket, skolmaterialen m. m. äro efter franskt mönster.

Min ciceron förde mig först in i en fransk klass. Eleverna, arabgossar af 12—14 års ålder och mest iklädda arabiska dräkter, voro som bäst sysselsatte hvar och en vid sitt franska tema och läraren öfvervakade blott ordningen eller gaf åt en eller annan råd. Men vid mitt inträde afbröt denne, en ung fransman, arbetet och anställde en proflektion, för att visa den besökande, huru långt han (läraren) på ett års tid hade dresserat barnen, hvilka förut ej kunde ett enda ord franska. Och i sanning, han hade lyckats väl, ty de förstodo allt, hvad läraren talade till dem, de uttryckte sig ganska ledigt på det främmande språket och de kunde felfritt i grammatikaliskt hänseende analysera en fransk sats, som uppskrefs på taflan. Sedan företog han en uppvisning i geografi. Eleverna kallades i tur fram till en blindkarta öfver Europa och gjorde ganska väl skäl för sig i det allmännaste af Europas geografi. Derpå bad han mig ställa till dem några frågor. Jag pekade då på Helsingfors och frågade, om någon visste namnet på denna stad, men ingen visste något derom, hvilket ej mycket förvånade mig. Läraren upplyste mig om, att de ännu ej hunnit befatta sig med några »landskap» i de olika rikena. När jag derpå pekade på S:t Petersburg, så svarade mig en gosse först med bestämdhet: »det är Lissabon, hufvudstaden i Ryssland», men han rättade sedan sjelf sitt misstag. I det hela måste jag förundra mig öfver huru långt läraren på ett års tid hunnit med barnen, och när jag skulle gå, gaf jag honom naturligtvis en kompliment för hans utmärkta talent och de goda resultaten af undervisningen. Jag fördes nu i det ena klassrummet efter det andra. I alla stego eleverna vid vårt inträde upp och helsade, och lärarna höllo en liten proflektion.

Arabgossarna hade ett intelligent utseende och togo sig roliga ut i sina arabiska drägter; alla sutto med den röda chechian på hufvudet. I en italiensk klass höll läraren på att lära gossarna rätt uttala de italienska ljuden, en svår sak för arabstrupar. Han stälde sina elever i rad framför en stor tafla, fulltryckt med italienska ord, och lät den första med hög röst utsäga ett ord, som sedan af den andra öfversattes till arabiska och så hela taflan till slut. Sedan framtog han en annan tafla; då fick den andra i ordningen läsa och den tredje vara tolk och så gick det hela raden igenom. I den turkiska afdelningen, der en ung lärd från Konstantinopel var lärare, undervisas också persiska.

Roligast var dock att se den lägre afdelningen, den arabiska småskolan. Ett stort rum var genom skärmar afdeladt på längden i fyra afdelningar. I hvar och en af dessa satt en skolmästare, en arab, försedd med ett mer eller mindre ärevärdigt skägg. Han hade placerat sig på golfvet på en matta och höll benen på nationelt vis korslagda under sig. Eleverna sutto på samma sätt i en halfkrets omkring honom. De höllo alla framför sig en tafla, på hvilken de skrifvit några verser ur Koran, och alla lärde sig nu lexan utantill, skrikande med högsta möjliga stämma och höjande och sänkande rösten efter behag. Det hela tog sig rätt lustigt ut. I ett af dessa smårum tog sig läraren, troligen insöfd af gossarnas vaggsånger, just en liten lur och blef därför uppväckt och litet tillsnäst af underdirektorn, som lotsade mig. Denna småskola var åtminstone fotad på rent nationel bas.

Skolhuset har två våningar. I dess midt är en öppen gård, patio, från hvilken dörrar öppna sig till matsalen och sofrummen, som äro i nedre våningen. Skolan är nemligen ett internat, efter franskt mönster. Af skolans 150 elever äro 50 hel-interner; de öfriga 100 komma till skolan kl. 6 om morgonen och dröja der till 6 e. m., under hvilken tid skolan består dem ett mål, middagen, kl. 12. Jag besåg såväl de nätta sofrummen som matsalen, der dukade bord just väntade de förhoppningsfulla, säkert mycket hungriga tune-

sarna till måltid. En ordning och snygghet, som kontrasterade mot allt, hvad man eljest får se i Tunis, rådde öfverallt. Skolan bekostas helt och hållet af den tunesiska statskassan och eleverna betala intet. Dessa 150 elever hade blifvit utlottade bland dem, som ansökt om platser, men jag misstänker, att lotten oftast träffat rik mans söner. Denna undervisningsanstalts förnämsta ändamål är att utbilda duglige embetsmän. Den är den första högre skola i Tunis, som är värd det namnet. Förut har det blott funnits arabiska småskolor, der koranläsning varit nästan enda undervisningsämnet, äfvensom en tillstymmelse till ett slags högre skola, der det undervisats i muhamedansk lagfarenhet (Charaa, ett utdrag ur Koran).

Sedan jag tackat min ledsagare för hans artighet att följa mig omkring och för de upplysningar, han gett mig, lemnade jag skolan, glad att hafva besett detta försök att i Tunis inympa europeisk kultur. I Frankrike hör det till omöjlighetens område att få bese ett offentligt läroverk och icke ens skolbarnens föräldrar få sätta sin fot inom dess murar. Att man i detta hänseende frångått det franska mönstret, som man eljest så troget tyckes ha följt, är en god sak — äfven för resande.

## 12.

**Kartago.**

Man kan knappt nämna Tunis vid namn, utan att tankarna ledas till det en gång så mäktiga Kartago. Och säkert är, att ett besök på Kartagos ruiner är till stor del orsaken till den dragningskraft, som Tunis utöfvar på den resande världen. Väl har Catos: delenda est Carthago, gått i fullkomlig uppfyllelse, (och det mer än en gång), och af den fordom så stolta staden återstår nu nästan endast platsen, på hvilken den stod, men stora minnen tala ur dess grushögar och många väldiga historiska gestalter, Hannibal, Hasdrubal, Hamilcar, Regulus, Scipionerna m. fl. träda der till mötes. Oförlätligt likgiltigt för allt, som icke

synes, vore ock den, som skulle besöka Tunis, men glömma Kartago, och väl aldrig har en turist, äfven om han rest under högtryck och gjort Tunis (och Afrika) undan på en eller två dagar, försummat att offra några timmar på en färd till Kartago och dröja en minut eller par bland dess ruiner.

En utflykt till Kartago gör man bäst i vagn. Utanför marinporten i Tunis stå vanligen ekipager i långa rader, med solbrände maltesare till körsvenner, hvilka täfla om äran att taga den resandes person i besittning, då de se en sådan närma sig. Vi valde oss en vagn och i fullt traf bar det af genom förstaden Bab-el-Suika. Mellan låga ruinlika byggnader förde den gropiga och krokiga gatan, längs hvilken araber, till hälften skylde i dammiga trasor, hade utsträckt sig. De som icke sofvo betraktade liknöjdt de ridande och åkande, som voro nära att köra öfver deras ben. Vi passerade derpå porten Bab-el Kartagen (Kartagos port) och voro nu utom staden. Vägen förde först mellan usla åkrar och glesa olivplanteringar, men sedan längs El-Baheiras sumpiga, ofruktbara strand. Det var ej någon bygd landsväg: man uppsökte det bästa af de kärrspår, som till en bredd af många hundra fot upp-togo slätten.

Efter par timmars färd, hvarunder vi bland annat kunde beundra de ståtliga kvarlevorna af en romersk-kartagisk aqvedukt, kommo vi till »chappelle de Saint Louis», som, uppfördt på en kulle, dominerar trakten. Man antager att franske konungen Ludvig IX, den helige, på detta ställe dukade under för en härjande pest. Ludvig Filip utverkade af tunesiska regeringen rättighet att uppföra detta kapell (1842) till denne sin stamfaders ära. Kapellet hade nyligen förvärfvat sig en dyrbar klenod, en skärfva af Ludvig den heliges hufvudskål, inlagd i ett skrin af glas, guld och ädla stenar.

Omkring kapellet är en vacker trädgård, i hvilken en fransk munk, som tycktes vara en ganska kunskapsrik man, artigt förde oss omkring och visade en samling af romerska mosaiker, delar af statyer, inskrifter, reliefer, o. s. v. i marmor, funna i närmaste

omgifning. Af stort intresse var att se de murade hvalfven af ett forntida Aesculapii tempel, som under tidernas lopp öfverhöljts af grus, men nu blifvit delvis utgräfdt. På detta ställe var Kartagos borg, Byrsa, belägen, som gjorde det sista förtviflade motståndet mot romarna, när de under Scipios anförande eröfrade staden.

Kartago hade ett i alla hänseenden utmärkt läge. Beläget i en särdeles bördig trakt och nära Tunis' största flod Medjerdah, som då för tiden hade sitt utlopp i närheten, hade det rik tillgång på alla landets produkter; genom sin ypperliga hamn och det säkra, skärfria utlopp, som Tunisgolfen erbjöd, var sjöfarten af naturen så väl gynnad som möjligt; redan genom sin belägenhet på en halfö var den väl skyddad för fiendtliga anfall och blef det än bättre genom lätt utförda befästningsverk. Detta skall klart framgå af en liten beskrifning öfver Kartagos läge och byggnad.

I det inre af den vida tunesiska viken, som begränsas i öster af Cap Bon, i vester af Cap Farina, utsprang från vester mot öster en halfö, som till sin areal var så stor, att den kunde inrymma hela det vidsträckta Kartago. Der halfön förenade sig med fasta landet var den mycket smal, kånst 200 alnar, men utåt tillväxte dess bredd ansenligt \*). Tvärs öfver detta näs var dragen en mur, som alltså utgjorde Kartagos skydd mot anfall från landsidan. Denna mur var 43 fot hög; bakom densamma funnos murade kase-matter och rum för 24,000 soldater. I eller inom dessa försvarsverk låg Byrsa, borgen, på en fristående 188 fot hög kulle och utgjorde hufvudpunkten i försvaret på denna sida. Nära intill, vid halföns inre, sydöstra sida lågo hamnarna, den yttre aflånga handelshamnen med breda kajer och den inre runda krigshamnen, kallad Kothon. Derinvid befann sig Kartagos hjerta, handelsstaden, med de offentliga byggnaderna och tor-

\*) Ifall Dido, hvilken enligt sagan skulle få så mycket land som hon kunde innesluta med en oxhud, gick så till väga, att hon skar sönder oxhuden till en fin remsa och med denna afskar halfön från fasta landet på detta smala ställe, — så gick eröfrandet af så mycket land med en hud jemförelsevis lätt.



get. De öfriga delarna af halfön upptogs af den nya staden, Megara (eller Megalia), och de dödas stad. Då halfön vid sin smalare del och der handelsstaden var belägen höjde sig blott några få fot öfver hafvet, så steg marken mot halföns yttre, bredare del till en anseelig höjd och bildade der två kullar, hvilkas stränder stupade brant mot hafvet och sålunda utgjorde en naturlig fästning. Kartago var sålunda också väl skyddadt mot hafssidan. Det har varit historiska forskningar och arkeologiska undersökningar (af Mommsen m. fl.), som visat huru Kartago fordom låg och var byggt. Jag har ofvanför talat i imperfektum, ty terrängförhållandena ha betydligt förändrat sig sedan dess. De två kullarna, som utgjorde den kartagiska udden, kallas nu Dsche-bel-Kavi och Kap Kartadschena, hvilken senare fortplantat Kartagos namn. Arab-byn Sidi-busaid glänsar uppå densamma.

Om icke historien bure vittnesbörd derom, skulle den, som nu vandrar öfver dessa fält, aldrig kunna ana, att der en gång blomstrade Afrikas mäktigaste stad och att marmorpalatser och tempel aflöste hvarandra vid dess gator. Man må icke ens tala om Kartagos ruiner, ty der är blott en stor öde slätt, från hvilken reser sig här och der någon låg, öfvervuxen grushög; öfverallt ligga kringströdda handstora stenar, som en gång bildat hus. Åkertäppor, der gladiolus, vallmo och tistlar prunka och tydligen frodas mer än det sådda kornet, ses här och der. Alla dyrbara byggnadsmaterialier, huggna stenar, marmor, mosaiker, m. m., ha under tidernas lopp bortförts till Tunis, Genua, Pisa o. s. v., för hvilka städer Kartagos ruiner varit en grufva, som dock numera är alldeles uttömd. Det enda, som ännu ses af Kartago (det romerska naturligtvis) är en vattencistern, dit aqvedukten utgöt sitt vatten. Vi kröpo in i dess inre, der man kan vandra under de talrika hvalfven. Några af de gräfdade brunarna voro fyllda med inrasadt grus, i andra hade samlat sig ett smutsigt, grönskande vatten. När vi utstötte rop i de vida hvalfven, svarade oss röster med ett hemskt ihåligt ljud, påminnande något om hundars skällande. De härrörde af ett slags stora grodor, hvilka

numera jemte några ödlor och skorpioner, som husera i muren, och några vilddufvor, som bygga bo under hvalfven, äro de enda invånarna i Kartago. Vi riskerade också en vandring ofvanpå hvalfven, hvilka äro i nivå med marken. Århundradenas tyngd har bragt dem att rasa in här och der, och de vilda buskarna, som fattat rot i springorna, skymma stundom dessa hål, så att man måste vara på sin vakt att ej ramla ned i cisternerna och göra intim bekantskap med de skällande grodorna dernere.

Talrika gräfningar hafva blifvit gjorda på dessa fält, och massor af fornsaker, mynt, antika smycken och husgeråd m. m. ha blifvit spridda öfver hela jordklotet. Man iakttaget lätt, att här stått en gammal härd för civilisationen. I hvarje handfull jord kan man finna bitar af glas- och lerkärl, marmorstycken, mosaikfragment m. m. Med litet mera möda kan man lyckas hitta någon söndrig romersk lampa, några mynt eller dylikt. Sådana utbjödos oss af några bruna kabylopojkar, som, när vi voro på återfärd härifrån, sprungo efter vagnen och skreko med full hals, tills vi måste stanna och i utbyte mot några nutida kopparslantar taga emot deras antika mynt, som de funnit vid någon gräfning i trakten.

Vi dröjde länge på denna intressanta mark och bland minnena, som tala derur. Derpå begåfvo vi oss till Sidi-busaid, hvars krithvita hus lysa på Kap Kartadschena. Det var den renligaste och prydligaste arab-by jag såg. Sitt namn har byn efter ett arabiskt helgon, Busaid, hvars ben hvila här. Araberna förvexla detta helgon med Ludvig den helige, hvars förut omnämnda kapell ligger nära intill; de tro, att denne Frankrikes konung blef omvänd till muhamedanismen före sin död och de dyrka därför hans minne. Så inträffar, att samma person har blifvit ett helgon både för kristne och muselmän. — När vi, efter att hafva vandrat genom byn, uppnått den kartagiska uddens högsta spets, var en praktfull tafla utbredd kring oss. Det mäktiga hafvet, som i fjerran vid horisonten förenade sig med himmelen, Zaguans och Hamman-lefs väldiga bergsmassor i öster, lägre bergs-

åsar i söder, den vida sätten med åkrar och olivlundar, El-Baheira, saltsjöarna, Tunis likt en glänsande strimma, Goletta, Bardo, Kartagos aqvedukt, arabbyar, villor med grönskande trädgårdar — allt bidrog att göra detta panorama så omvexlande som möjligt. Härifrån kunde kartagerna speja utåt hafvet efter fartygen, som nalkades hemstaden, lastade med österlandets varor eller Spaniens silfver, — nu reser sig här en tunesisk fyrbåk för de inlöpande europeiska ångfartygen.

Vi nedstego till vår vagn, som väntade oss. Vår maltesare hade under vår bortavara roat sig med att uppäta vår medhafda frukost, troligen anseende att Kartagos minnen voro nog att mätta oss.

## 13.

**Afsked från Tunis.**

Vi hade genomströfvat Tunis i alla riktningar; vi hade börjat bli hemmastadda på dess krokiga gator och i Suk's labyrinter; vi hade genomvandrat salarna i beyens palatser; vi hade besökt alla anmärkningsvärda ställen i Tunis' omgifningar, vi hade lärt känna den egendomliga arkitekturen i slott, moskéer och böningshus; vi hade fångslats af det brokiga och omvexlande skådespel, som inbyggarna sjelfva, så utom som inom staden erbjuda, och vi hade iakttagit folklifvet och sederna på gator, kaféer och i verkstäder, men ännu hade ej Tunis förlorat det minsta af det intresse, som det den första dagen ingaf oss, ännu tyckte vi oss ej hafva sett och iakttagit nog, ännu hade vi med nöje dröjt länge uti den stora österländska staden. Vi hade dock fått kasta en, om än flyktig blick i den sagoskimrande orientens egendomliga lif, med dess naturfolk, seder och förhållanden, så bjert afstickande från allt hvad europeiskt heter och — mera ingick ej i vår resas plan.

Vi måste alltså säga farväl åt Tunis, der vi rönt det vänligaste och artigaste emottagande af alla, som vi kommit i beröring med, både européer och infödde.

Ångbåten, som skulle återföra oss till Europa, hade kastat ankar utanför Goletta. För att komma till denna ort ämnade vi ej denna gång begagna jernvägen utan färdas öfver El-Baheira. Vål riskerade vi derigenom att med vår båt bli fastsittande i sjöns grunda botten eller få ligga för vindstilla på obestämd tid och möjligen sålunda komma för sent fram, men en lätt sunnanvind gaf hopp om en gynsam färd och vi vågade försöket. Anlände till Tunis' kaj, valde vi oss därför en arabisk »sandal», hvars egare kunde några ord italienska och mest behagade oss af de många personer, hvilka eftersträfvade äran eller vinsten af att föra oss öfver. Vår man fordrade först 40 piaster (= 26 mark), men prutade nog gerna priset ned till 6. Jemte oss nedstego i båten såsom passagerare några arabiska trashankar, som strax kröpo under roddarbänkarna och sedermera under hela färden njöto af en ypperlig sömn. En tulltjensteman vid stranden betraktade oss och våra effekter — på afstånd, en lätt vind fylde de stora trekantiga latinseglen och vi lemnade Tunis, som med sina hvita murar och husrader, sina höga torn och gröna kupoler blef bakom oss.

El-Baheira är af ofantlig utsträckning. Dess skimrande, azurblå yta förråder ej, att der på några fots djup finnas samlade alla Tunis' afskräden från långa tider. Vid en färd på denna sjö tycker man sig redan vara på hafvet, ty den låga, om ock ej alldeles smala, landremsa, som åtskiljer El-Baheira från Tunisgolven och på hvilken Goletta är bygd, försvinner på afstånd; sjön tyckes sålunda vara ett med hafvet och Goletta flyta på vattnet. Icke långt från denna stad bekransas sjöns strand af tunesiske ministrars och andra förnämjas praktfulla villor och arab-byar glänsa på sjöns motsatta sida, omgifna af några yppiga palmer. Solen strålade klart öfver hela nejden. Hettan skulle ha varit tryckande, om ej de stora seglen gifvit någon skugga. Men, när solen närmare middagen kastade sina strålar lodrätt ned, så gafvo seglen ej mer något skydd; dock föredrogo vi hettan på däck framför skuggan under roddarbänkarna i arabernas sällskap. Nu

inträdde äfven fullkomlig vindstill, medan halfva vägen ännu återstod. Det fanns då ej annan råd för båtens förare, som lofvat skaffa oss fram i rätt tid, än att låta sitt fåtaliga manskap »staka» fartyget fram med störar, hvilka alltid lätt funno botten i den grunda sjön. Långsamt gick det och vi måste beväpna oss med ett stort tålamod, men vi kommo dock slutligen fram till det lilla Goletta. Tunissjön är förenad med hafvet genom en kanal, som är gräfd tvärs igenom staden. Vi passerade mellan fästningsverk, arsenalen, residenset, några palatser och hela mängden af åldriga byggnader, och vöro snart vid sidan af ångaren, som var färdig att afgå. Ombord kände vi oss åter på europeisk botten, propellern satte sig i rörelse och utåt styrde fartyget. Vi kastade en afskedsblick på Kartagos ruiner, på Goletta, på Sidi-busaid och på det aflägsna Tunis, som framskymtade likt en ljus strimma i fjerran. Tunis, Kartagos dotter, »de moriska städernas drottning», »lyckans hemvist», »det välskyddade», »det blomstrande», »det ärorika», med hvilka och med flera smeknamn de arabiska poeterna älska att benämna denna stad, försvann småningom helt och hållet för våra blickar.

Mot norr, mot det gamla Europa fördes vi åter, snart hade vi kommit ut ur Tunisgolfen, Afrikas klip-piga kust sjönk allt djupare ned vid horisonten och när solens gyllne klot hade dykat ned i vågorna, så upptog Medelhafvets blå yta hela synkretsen.

Samlingen af passagerare var mycket kosmopolitisk. Största uppmärksamheten väckte en afrikansk furste från Zansibar, som begaf sig på en rundresa i Europa. Han var iklädd europeisk drägt, men den röda chechian, muhamedanismens symbol, hade han dock ej lagt af och tunga guldkedjor, som hängde öfver bröstet, massan af ringar och berlocker angåfvo väl hans höga rang i hans hemland, men tydde ej på någon uppodlad smak. Han innehade en icke ringa grad af bildning och talade engelska och franska med lätthet.

När solen sjunker mot horisonten, är för hvarje muselman bönestunden inne och negerprinsen försum-

made ej denna sin heliga pligt. Som bekant, består denna uti tvagningar och böner. Såväl besättningen, som passagerarna kunde ej lägga band på sin nyfikenhet, utan skockade sig på däckets, dock på ett höfligt afstånd, för att betrakta den sällsamma ceremonien. Prinsen begaf sig till fartygets sydligaste punkt, der han först företog hand- och fottvagningen. Denna faller sig beqvämare för araberna i deras nationella klädedrägt, der armar och fötter äro obetäckta, än i den europeiska kostymen. Då en arm eller fot skulle tvättas, sträckte han den alltid öfver relingen och en af de negerpojkar, som utgjorde hans betjening, var honom derunder behjelpig med en silfverkanna och en handduk. Derpå följde sjelfva bönen. En fin matta breddes ut framför honom och, vänd mot Mekka, lyftade han händerna mot himmelen och uppläste med låg röst några böner. Dessa upprepades sedan under det han intog alla möjliga gymnastiska ställningar. Han torde haft god öfning häri, ty, oaktadt fartygets våldsamma krängning, höll han dock balansen. Efter slutad bön återvände han till samspråk med de öfriga passagerarna, men en stund efter solens nedgång upprepades åter bönerna på en annan punkt af fartyget. Jag gjorde härunder den reflexionen, att den muhamedanska läran måtte vara en särdeles nyttig och helsosam religion, åtminstone för kroppen, ty bad och gymnastik ingå ju som hufvudmedel i dess kult.

Följande morgon voro vi vittnen till, huru solen skingrade dimmorna i Cagliaris golf, och vi inlöpte i den lilla hamnen.

## 14.

**Genom Sardinien till Korsika.**

Cagliari (läs káljári) är en ganska liflig handelsstad med 30,000 innevånare. Nästan all Sardiniens handel går genom denna ort. Många nordiska sjöfarande, som varit på frakter till Medelhafvet och skola återvända hem, gå till Cagliari efter saltlast, om någon dyrbarare frakt från annan hamn icke finnes att tillgå.

Under en promenad längs kajerna kunde jag dock ej upptäcka något finskt fartyg vid detta tillfälle.

Cagliarisaltet erhålles i s. k. saliner, hvilka äro anlagda i stadens närhet på en slätt, som blott höjer sig några få tum öfver hafsytan. Hafsvattnet inledes genom en kanal till ett nätverk af rännor och bassiner, i hvilka det till följd af den starka solvärmens afdunstar, så att saltet utkristalliseras på vattnets yta i form af ett skal. Detta uppsamlas och undergår en rengöringsprocess, då saltet är färdigt till försäljning.

Vegetationen här påminner mycket om Nordafrikas, och om sommaren skall hettan vara odräglig. Genom sitt öppna läge för nordliga vindar och sina osunda omgifningar kan Cagliari aldrig blifva en vinterkurort, såsom Ajaccio. Man säger, att främlingar, hvilka flyttat hit, aldrig blifvit långlifvade. Eljest är Cagliari mycket mera storstadsmässig, än Korsikas hufvudstad och eger präktiga planteringar och promenader (inom staden), något som Ajaccio alldeles saknar.

Cagliari är en gammal stad och existerade redan under namnet Colaris i romarnas tider, då Sardinien var Italiens kornbod. Från dessa tider kvarstå utanför staden ruinerna af en amfiteater, hvilken, vid uppbyggandet, blifvit af sparsamhetsskäl delvis uthuggen i en halfrund, åt ena sidan öppen bergsklyfta — och alltså är af ganska egendomlig beskaffenhet. I staden kvarstå för öfrigt byggnader, torn och murar från nästan hvarje århundrade under medeltiden\*). Sardinien är systerö till Korsika och de båda öfolken ha ursprungligen tillhört samma folkstam. Men en fullkomligt

---

\*) På Sardinien fattade efter hand fenicier, kartager och romare fast fot. Vandalerna eröfrade landet 458 e. Kr.; under Justiniani tid kom det under ostromerska riket; sedermera uppkommo inhemska furstar, som stälde sig under påfvens öfverherrskaft. Sedan kommo araberna; mot dem predikade påfven Johan XVIII år 1004 ett korståg och de fördrefvos af Genua och Pisa, som sedan sinsemellan slogos om eganderätten till ön. Pisa segrade och stälde i spetsen för landets styrelse s. k. giudici (egentl. domare) hvilka snart gjorde sig oafhängiga.

Under Ferdinand den katolske kom Sardinien till Spanien; 1714 till Österrike. Men 1725 blef huset Savoyen (genom byte) egare af ön och sedan dess tillhör dess historia Italien.

olika historisk uppfostran har icke allenast gjort sardinier och korsikanare alldeles främmande för hvarandra, utan ock skapat dem olika till lynne och karakter. Medan Korsika sällan eller aldrig lydde under någon inhemska furste, utan under århundraden var ett rof för främmande stater, som stredo om rättigheten att förtrycka och plundra dess folk, så var Sardinien visserligen också, genom sitt centrala läge mellan afundsrika, mäktiga grannriken, efterfikadt af dessa och tidtals underkastadt det enas eller andras välde, men bibehöll dock under långa tider en viss sjelfständighet under egna furstar, och dess folk utgöt aldrig så mycket af sitt hjerteblood för att försvara sin frihet. Detta tyckes dock ej ha ländt till sardiniernas fromma. Ty då Korsikas folk, som lefde i en ständig, hjeltmodig kamp mot sina förtryckare och visade många prof på sjelfuppoffring och fosterlandskärlek, blef till sin karakter stolt, frihetsälskande, passionerad, slutet men hederligt, så förslafvades deremot sardinierna af sina inhemska furstar och adel, och nationalkarakteren visar lutning åt låghet, slafvisshet, liknöjdhet, fräckhet och opålitlighet.

Vårt århundrade har fört de två folken in på än mera olika banor och gifvit dem en helt olika politisk ställning.

Medan Korsikas folk, efter sin store sons, Napoleon I:s, uppträdande i verldshistorien, med själ och hjerta fasthänger vid Frankrike och till och med vill afsäga sig sina fäders språk, italienskan, för att i alla hänseenden blifva franskt, så skänka sardinierna sina lifligaste sympatier åt det unga konungariket, hvilket de vilja tillhöra i alla skiften. Man måste väl antaga att det sardiniska folkets läge, som ju är vida naturligare, också är vida lyckligare. Det deltagar med ifver i den friskt uppblomstrande utveckling, som försiggår i Italien, och röner deraf ett välgörande inflytande äfven i afseende på nationalkarakterens höjande, men på Korsika har det ej gått framåt. Ligger måhända uti den först af franska regeringen påbegynta, men sedan af folket sjelft godkända och understödda systematiska utrotningen af folkspråket en orsak till Korsikas då-



liga kultur och hämmade utveckling, hvilken framträder desto tydligare, när man jemför den med Sardiens? Jag tror det. När ett folk, bländadt af ärans falska skimmer hos en annan nation, glömmer sig sjelft, söker att efterapa denna och börjar att förakta sitt eget språk, så upphör småningom all nationell hänförelse, all fosterlandskärlek och med den försvinna alla högre intressen. Individerna arbetar blott för att fylla de behof, sjelfvissheten uppställer, materiell och andlig kultur gå tillbaka och en allmän försoffning inträder. Mycket häntyder på att Korsika hunnit till denna punkt. Visserligen står Korsikas formella folkbildning, tack vare den franska regeringens kraftiga ingripande, betydligt öfver Sardiens, som jemte Sicilien äro de italienska provinser, der läskunnigheten är minst utbredd, men på Korsikas utveckling i kultur och folkets sedliga höjande ha de franska skolorna knappt utöfvat något inflytande.

Sardinien är deremot ett land, som går framåt med stora steg. Fälten stå välodlade och åkerbruket är rationellare än på Korsika. Handel och industri blifva allt mera lifliga. Ön eger ypperliga tillgångar på metaller, isynnerhet jern och bly. Under de sista 20 åren har metallproduktionen tredubblats. Dock är det mest utländingar, som uppdrifva denna industri.

För några år sedan började sardinierna ifrigt ropa på, att italienska staten borde bygga en jernväg, som skulle förena öns två förnämsta städer, Cagliari och Sassari, och de påstodo att landets kultur aldrig kunde höjas, så länge jernvägar saknades. Slutligen gaf italienska regeringen vika och med utländska pengar och utländska ingenjörer påbegyntes arbetet från hvardera ändpunkterna. En del, ungefär hälften, af banan öppnades för trafiken, men då inkomsterna blefvo ytterst ringa, så har hela bansträckningen icke blifvit fulländad och blifver det väl ej på många år. Men sardinierna ropa fortfarande lika mycket. Ett hämmande inflytande på landets utveckling utöfvas af malarian, febern, som gör många bördiga trakter obeboeliga. Den skall på senare tider ha antagit en ännu svårare

karakter. Korsika är i detta hänseende knappt bättre lottadt än Sardinien.

Rövvarväsendet, brigantaggio, florerar på Sardinien och diligensresorna anses därför något osäkra. På Korsika deremot äro banditerna mycket hyggligare och förgripa sig aldrig på resande. Mordens antal uppgår på Sardinien årligen till 15 på 10,000 inv. (mest vendetta).

Jag begaf mig till Cagliari's bangård för att börja resan genom Sardinien, numera ensam, sedan min reskamrat härifrån rest åt annat håll.

Stationshuset i Sardinien's hufvudstad liknar ett — fårstall, såväl i afseende på dimensioner och byggnadsstil, som på tjockleken af smutslagret på golfven. För att komma in måste man ödmjukt böja sig för den låga dörren. Väntsalen var uppfylld af larmande bönder, som förde med sig smutsiga säckar och knyten i oändlighet. När jag såg dem med deras mörka ansigten, som omgäfvos af svart, stripigt skägg och iklädda sina fårpelsar, så tyckte jag mig vara i ett land af idel röfvere. Sardinierna ha ej aflagt sin egenomliga nationalkostym. Denna uppvisar endast svarta och hvita färger: sardinierna äro ett allvarsamt folk. På hufvudet bäres en svart beretto, en frygisk mössa, hvars kulle likt en påse nedfaller till axeln. Rocken, colettu, är svart, skjortärmarna och de vida kjortellika knäbyxorna äro hvita; de långa strumporna (boraghinos) äro åter svarta. Dessutom bäres alltid en slags kort, svart kjortel ofvanpå byxorna. Ofta kastas derjemte öfver axlarna en fårskinnspels, med fällen utåt, hvilket ser temligen vildt ut.

Jernvägen ledde öfver en vidsträckt slätt, på hvilken talrika byar lågo strödda. Byarna på det italienska fastlandet, likasom på Korsika, ha vanligen höga, tornlika, svarta, af sten uppförda hus med gluggar och luckor i stället för fönster och glasrutor; gatorna äro krokiga, trånga, öfverbyggda, ofta stenlagda, men alltid smutsiga. De sardiniska byarna deremot utgöras af små, låga byggnader med breda gator och upptaga sålunda en vidsträckt areal. Husen äro byggda af soltorkade, snart sönderfallande grå tegel, hvarför ock

hvertannat hus under årens lopp blifvit obeboeligt och ser ut som en ruin. Likväl begagnas i andra trakter äfven stenar till byggnadsmaterial. Om de italienska byarna kunna liknas vid republikanfågeln's samhällen, der de skilda familjernas bon äro byggda tätt vid och öfver hvarandra, så att det hela upptager en ganska liten rymd, så påminnes man vid åsynen af en sardinisk by om prairiehundarnas bostäder, hvilka upptaga milsvida arealer på slätterna. Vid Oristano, en dylik, högst otreflig stad med 6,000 invånare, tog jernvägen slut och diligensen skulle afgå vidare norrut först följande dag vid middagstiden. Jag skulle alltså haft en hel, lång dag att tillbringa i den genomtråkiga staden och under det fulaste väder, om ej en infödd sardinier, äldre militär, hvars bekantskap jag gjort, med sitt angenäma sällskap förkortat den eljest blott alltför långa tiden. Såsom sardinisk patriot och varmt tillgifven det italienska moderlandet, samtalade han med förkärlek om Italiens och särskildt Sardiniens förhållanden och framtidsutsigter. Men han var en af dessa pessimister, som blott fästa afseende vid graden af ett folks välstånd och materiella kraft och förtvifla om ett lands framtid, då finanserna äro dåliga.

Han trodde ej, att i intelligensens höjande ligger ett folks både styrka och lycka, och han ansåg att för Sardinien kunde intet göras och att en högre folkbildning vore af ringa nytta, så länge dess folkmängd är så liten.

Följande dag vid utsatt tid infann jag mig vid diligensstationen, ett litet ruskigt kryp-in, som hade en afstängsel för den likaledes ruskige direktören, kassören, kommissionären — biljettförsäljaren; resten af det svarta golfvet upptogs af resegoods och dagdrifvare. Hvarken häst eller vagn syntes ännu till, men jag tog saken kallt, eröfrade mig en stol från kontoret, placerade den på gatan och satte mig ned att betrakta folkhvimlet.

Det var torg just bredvid och liflig rörelse. Sardinier och sardiniskor i sina egendomliga kostymer vandrade förbi och skrikande gatpojkar slogos om rättigheten att bära de resandes packning, som nu

anlände med en diligens. Ändtligen framkördes den norrut gående vagnen; jag steg in och i fullt galopp, under det körsvennen idkeligt piskade på hästarna, bar det af ur staden. Dessa diligensvagnar bestå af två afdelningar. I den främre, som har plats för 2—3 personer, befinner man sig bakom eller rättare under kuskbocken och denna skymmer större delen af utsigten; dock ser man nästan ännu mindre i den bakre afdelningen »interiören», med dess af smuts ogenomskinliga och oafbrutet skramlande glasrutor. Om derjemte interiören är fullpackad af skrålande och tobaksrökande passagerare, så har man här genomtråkigt. Detta är olägenheten dervid, men fördelarna äro, att, ifall vagnen stjelper, man kan vara säker på, att bål, armar och ben följas åt, hvilket är högst osäkert, om man sitter i den öppna kupén, och att man i interiören lättare kan komma i samtal med någon person af »folket» och göra iakttagelser ur folklifvet. Af dessa skäl valde jag denna plats. — Jag var först ende passageraren, men kommen ett stycke utom staden såg jag en sardinisk bonde springa efter vagnen med beretton slängande omkring hufvudet och armarna och benen omkring kroppen. Jag bad kusken stanna, men han ansåg att en bonde nog kunde springa litet och stannade ej, förrän denne var nära att uppgifva andan. När han hunnit upp oss, kastade han sig andfådd i ett hörn af vagnen och blef der liggande vanmäktig.

Vi foro genom ett vidsträckt slättland och bergstrakterna syntes ännu blott i ett aflägsset fjerran. Fälten voro bättre odlade, än jag någonstades sett det på Korsika. Kaktushäckar, hvete, hafra, vin, oliver, fikon, mandel, o. s. v. längs hela vägen i oändlighet. Ingenting är tråkigare än att färdas öfver en slätt. Det bästa man då kan göra, när man ej har någon resonabel medpassagerare, eller då man ej har någon alls, är att blunda bort i ett hörn af vagnen, för att, när ett mera omvexlande landskap begynner, åter vakna och med lifligare sinne njuta af detta. Det enda som stundom kunde taga uppmärksamheten i anspråk, var landtfolk, som vi då och då mötte, gående, åkande eller ridande. Ofta redo en man och en qvinna på samma häst;

hon satt bakom och höll sig fast genom att slå ena armen om mannens lif. I allmänhet förekommo ej hästarna så uselt födda och illa behandlade, som på Korsika. Kärror tycktes allmänt begagnas — något, som den äkta korsikanaren ej förstår sig på. Vi mötte ofantliga vagnar, lastade med bamburör, troligen ämnade för vingårdarna till stöd för vinrankan, som nyss börjat skjuta skott. På hvarje lass tycktes ett får med den långa hängande ull, som fåren i dessa trakter bära, ha krupit upp och gjort det sig beqvämt, mumsande ur en stor hög grönsaker, som man lagt bredvid det. Men när vi kommo närmare, upptäckte jag, att fåren buro en sardinisk beretto på hufvudet, att benen voro iklädda svarta strumpor och skor och att den yfviga pelsen endast var ett hölje för halfsofvande sardinier, som förde med sig grönsallad, något som förtäres i ofantliga kvantiteter.

Liksom allt annat tog ock den enformiga slätten en gång ett slut, vägen höjde sig och vi körde in bland gröna kullar och dalar. Här och der, på spetsen af någon enstaka kulle, sågos ofta oerhördt stora stenkummel, hvilkas form ursprungligen liknade en sockertopp, men hvars spets nu var kullfallen. Dessa märkvärdiga minnesmärken från aflägsna perioder i människoslägtets kulturhistoria kallas på Sardinien *nuraghi* och lära påträffas, utom här, blott på de baleariska öarna. »*Nuraghi*» äro vanligen 40—60 fot höga, uppförda af stora, ohuggna stenar, utan användande af murbruk. Om deras forntida bestämelse ha arkeologerna hyst mycket olika meningar. Några ha ansett dem ha tienstgjort såsom boningshus, andra såsom grafvar, andra till och med som fyrorn.

Emellertid började min reskamrat i sitt hörn att visa några tecken till lif, han slog upp ögonen, gäspade och började stärka sig med en bit bröd. Derjemte angrep han väldeligen en ofantlig ost, den enda kvarblifna af de många, han sålt i Oristano. Den välvillige kusken liksom alla mötande och förbifarande undfägnade han med öfverflödande frikostighet af sin ost, men han kunde ej nog förundra sig öfver att jag icke egde hans förtviflade hunger, ehuru jag nyss in

tagit frukost i Oristano, hvilket han äfven gjort. Han var en språksam karl och vi kommo snart i lifligt samtal. Det var en äkta sardinisk bonde och tillika en »kloker far», som visste att på sitt vis berätta om sitt land. Hans tanke om de nuraghi, som vi sågo här och der, var, att de blifvit uppförda och varit bebodda af ett jättelikt folk, i jembredd med hvilket de nuvarande människorna äro endast dvergar. Han hade sjelf vid gräfningar sett deras ofantliga ben, mångdubbelt större än vanliga människors och vid min invändning, att dessa ben troligen hade tillhört något större djur, påstod han sig också ha sett hufvudskålar, runda som våra, men »grandi, grandissimi.»

Det sardiniska folkspråket skiljer sig betydligt från det italienska fastlandets dialekter och visar stort inflytande af spanskan. Äfven ha många latinska ord och talesätt bibehållit sig. Så hör man t. ex. allmänt *bona dies* i stället för *buongiorno* (god dag).

Vi höjde oss småningom allt mera mot de högslätter, som finnas i Sardinien inre. I Macomer, en liten högt belägen ort, skulle vi blifva öfver natten, för att morgonen derpå fortsätta norrut till Sassari. Här är man i tillfälle att bese dylika nuragher, som jag förut omnämnde och hvilka finnas ganska talrikt i den omgifvande trakten. De bestå vanligen af två ovala rum ofvanpå hvarandra; en spiraltrappa förenar de begge våningarna.

Följande morgon fortsattes diligensfärden på denna öns förnämsta och mest trafikerade landsväg, som förenar Cagliari med Sassari. Den nuvarande chaussén, den första i Sardinien, blef färdig i början af detta århundrade, men redan romarna torde ha haft någon landsväg mellan dessa orter, såsom några romerska milstenar, ännu stående i Macomer, utvisa.

Korsika eger mycket litet lågslätter och alls inga högslätter, utan landet är för det mesta en oafbruten omvexling af »höga berg och djupa dalar». Deremot är Sardinien jemförelsevis rikt på slättländer, både höga och låga, och sjelfva bergen ha en mera afrundad form och en betydligt mindre höjd än på Korsika. Vi foro just öfver vidsträckta, ökenartade högslätter

och Sardiniens högsta bergstopp, Gennargentu (endast 5,800 fot hög), med sin ännu snöhöljda topp kunde, oaktadt dimmorna, skönjas på betydligt afstånd. Luf- ten var kall och rå, regn och dimma omvexlade. Ehuru vi befunno oss endast på omkring 2,000 fots höjd öf- ver hafvet och det redan led mot slutet af april, så stodo de få träd, som här funnos, ännu löflösa. I några urgamla ekar hade murgrönan klättrat upp och täckte såväl stammen som grenarna med sin alltid grönskande matta. Marken bar spår af forntida vul- kaners verksamhet. Nu mera finnas inga sådana på Sardinien. På en diligensresa är körsvennen, vettu- rino, en betydande person för den resande, en slags allsmächtig försyn. På honom beror det, hvar och huru ofta vagnen stannar, huru länge man får vänta vid hästombytena, när man kommer fram o. s. v. Vetturini likna hvarandra, ofta till utseendet, alltid till egenskaper. När en sådan anländer till eller lemnar en station, så skall det alltid ske uti vildaste fart, un- der oafbrutet piskande. För öfrigt, under sjelfva fär- den, piskar han hästarna uti en viss jemn takt, hvars hastighet dock beror på hans bättre eller sämre lynne. Om något missöde inträffar, om någon mötande kör för nära, eller om någon kan köra med större fart än han sjelf, så få hästarna alltid umgälla det. Under resan fordrar han då och då af den resande en cigarr och vid framkomsten alltid drickspengar. En stående egenskap hos alla vetturini är — en osläcklig törst, som de förgäfves söka tillfredsställa vid alla halt- punkter och krogar vid vägen. Derunder få passage- rarna ge sig till tåls och vänta.

I dessa öde trakter syntes sällan människobonin- gar. De enda sådana voro några usla rastställen, cantonieri, der annat ej kunde fås än aqua, det är bränvin (aqua vitæ), och apelsiner, hvaraf en stor hög vanligen låg uppstaplad utanför dörren. I dylika cantonieri vore det en omöjlighet att tillbringa en natt på deras smutsiga golf, som är marken. Der- emot i de större byarna, som här och der finnas ut- med denna Sardiniens mest trafikerade väg, saknas aldrig »hotell», hvilka vida öfverträffa våra gästgif-

verier. Man får der goda rum och äter väl, men blir själf nästan uppäten, — om nätterna. I det östra, bergiga vilda Sardinien saknas både vägar och värds-hus. Den, som vill resa der, är helt och hållet hän-visad till den enskildes gästfrihet. Men denna är stor, och om den resande haft ett rekommendationsbref till någon person i en viss ort så får han innan han lem-nar hennes hus ett nytt bref till någon dennes vän i den ort, dit han ämnar begifva sig.

Vägen började åter sänka sig och vi kommo ned i den fruktbara dalen, der den vulkaniska jordmånen frambringade de ypperligaste viner och der byarna åter började blifva talrika. Snart kommo vi in i milsvida planteringar af oliveträd, verkliga olivesko-gar, i hvilka Sassari är belägen. Denne är en stad af trefligare, modernare utseende, än Cagliari. De båda städerna ha länge varit hvarandras rivaler; i hvardera finnes ett universitet, men med knappt hun-dra studenter.

Från Sassari vidtager åter jernväg till dess hamn-stad, Porto Torres, och derifrån förde mig postång-båten på 7 timmar till Ajaccio. Stor är ej samfärd-seln mellan Korsika och Sardinien, ty jag, en främ-ling, var den ende passageraren!





## INNEHÅLL.

Resebref från södern. (Innsbruck. — Arco. — Ajaccio.)	6.
En färd till banditer .....	64.
1. Resan. — 2. Mötet. — 3. En frukost hos rövare och en middag hos en prest. — 4. Trittorre. Fashionabelt bad. Mordhistoria. Återkomst till Ajaccio.	
En färd till Caprera .....	87.
Här och der på Korsika .....	103.
1. Bonifacio. — 2. Sartene. — 3. Santa Lucia di Tallano. — 4. Vico.	
En resa till Tunis.	
1. Öfver Medelhafvet .....	132.
2. Bona .....	136.
3. Goletta.....	140.
4. En österländsk stad ...	143.
5. Tunesiska slott .....	148.
6. En misslyckad promenad .....	151.
7. Suk .....	155.
8. De olika racerna .....	157.
9. Ett österländskt bad.....	164.
10. Kaféer .....	167.
11. En tunesisk skola .....	170.
12. Kartago .....	174.
13. Afsked från Tunis.....	179.
14. Genom Sardinien till Korsika.....	182.

---

INSTRUMENT

THIS INSTRUMENT is made this 1st day of January 1900 between the undersigned (Landlord) and the undersigned (Tenant) for the purpose of leasing to the undersigned (Tenant) the premises hereinafter described for the term of years therein expressed.

1. The premises hereinafter described are situated in the County of ... State of ...

2. The term of years for which the premises are leased is ...

3. The rent for the premises is ...

4. The premises are to be used for the purpose of ...

5. The tenant is to pay the rent ...

6. The tenant is to be responsible for the maintenance and repairs of the premises ...

7. The tenant is to be responsible for the payment of all taxes and assessments ...

8. The tenant is to be responsible for the payment of all utility bills ...

9. The tenant is to be responsible for the payment of all insurance premiums ...

10. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

11. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

12. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

13. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

14. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

15. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

16. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

17. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

18. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

19. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...

20. The tenant is to be responsible for the payment of all other charges ...



